Poštnina plačana v gotovini

Ljubljana, sobota, 14. julija 1951

ŠTEVILKA 154 — LETO XII. — CENA 10 DIN

Izhaja vsako soboto — Odgovorni urednik Vlado Vodopivec — Uredništvo: Kopitarjeva ul. 6 — Uprava: Kopitarjeva ul. 2 — Telefon uredništva in uprave: 52-61 do 52-65 — Telefon naročniškega oddelka: 30-30 — Telefon oglasnega oddelka 36-85 — Številka ček. rač. 604-90321-0 — Mesečna naročnina 40 din — Poštni predal štev. 42 — Tisk tiskarne »Ljudske pravice«

Proletarci vseh dežel, združite se!

Ljudska PRAVICA

GLASILO KOMUNISTIČNE PARTIJE SLOVENIJE

IZ VSEBINE:

B. Zlherl: O socialističnem javnem mnenju

I. Tavčar: O pomoči zaostalim deželam

M. M.: Proizvodnja za trg in bodočnost kmeta privatnika

Jože Žižek: K sprostitvi zakona vrednosti

H. S.: K vprašanju izvoza kmetijskih pridelkov

M. Klopčič: Književniki pred sodiščem

M. Š.: Julij — mesec vstaje jugoslovanskih narodov

Problemi našega gradbeništva

L. Gabrovšek: II. zvezek izbranih del Marxa in Engelsa

Diskusija o novih gledališčih

B. Grabnar: Beno Zupančič — Štirje molčeči

Ameriški kvakerji o miru

PO POTI FAŠISTIČNIH METOD UNIČEVANJA NARODOV

Člen 1.: »Države podpisnice potrjujejo, da je genocid, storjen v vojni ali miru, zločin, nasproten mednarodnemu pravu, ter se obvezujejo, da ga bodo preprečevale in kaznovale.«

Člen 2.: »V tej konvenciji pomeni genocid katero koli spodaj navedeno dejanje, storjeno z namenom, da se uniči v celoti ali delno neka nacionalna, etična, rasna ali religiozna skupina kot takšna: a) uboj članov skupine; b) huda poškodba fizične ali družbene neokrnjenosti članov skupine; c) namerno podrejanje skupine takšnim življenjskim pogojem, ki so preračunani na njeno popolno ali delno fizično uničenje; d) ukrepi za preprečevanje porodov znotraj skupine; e) prisilno odvajanje otrok iz ene skupine v drugo.« (Iz konvencije o kaznovanju in preprečevanju genocidnih zločinov).

Te dni je minilo deset let, odkar so nemški okupatorji začeli polniti pri nas prve transporte ter odvažati naš živelj v Srbijo ali Nemčijo, kamorkoli, tja, kjer so menili, da ne bo več napoti njihovim osvajalnim težnjam in germanizaciji slovenske zemlje. Za nas je bil to šele začetek poskusa za načrtno uničevanje slovenskega naroda. Za mnoge druge pa so se začela množična preseljevanja in podobne oblike fizičnega iztrebljanja narodov leto ali dve pred nami, takrat, ko je pruski škorenj pregazil njihove dežele. Pri nas so partizanske puške preprečile uresničenje načrta o preseljevanju Gorenjcev, Štajercev, Koroščev v novoodrejeni jim »življenjski prostor« tam nekje v Ukrajini. Drugod, kjer ni bilo oborožene vstaje, pa je bilo ljudstvo docela prepuščeno tem in podobnim zločinom uničevanja narodov.

Genocidni zločini — množično uničevanje narodov, narodnostnih in drugih skupin — niso izključna pridobitev XX. stoletja. Poznale so jih tudi prejšnje dobe, vendar se je genocid razkril v vsej svoji surovi, nečloveški in krvavi obliki prav v dobi »novega reda«, v času bohotenja fašizma.

Izhodišče genocidnih zločinov v Nemčiji, izhodišče množičnih pokolov Židov, deportacij, neusmiljenega uničevanja vseh, ki so nasprotovali nacizmu, brezdušnega iztrebljanja majhnih »manjvrednih« narodov in skupin — izhodišče teh in podobnih zločinov nad človeštvom je bila imperialistična politika in njena rasistična teorija o »nadčloveku«, »herrenvolku«. Genocid je postal svojstvo fašizma, med njim in fašizmom je vzročna zveza; ne more biti prvega brez drugega in obratno.

*

Tisti, v katerih glavah se je izoblikovala misel o množičnih preseljevanjih, o plinskih celicah in taboriščih smrti, o načrtnem uničevanju narodnostnih in rasnih skupin, so po koncu vojne odgovarjali in dobili zasluženo kazen pred mednarodnim sodiščem v Nürnbergu. Njihovi zločini pa so dali tudi neposredno pobudo za izdelavo mednarodnopravnega akta, ki naj bi v bodoče onemogočil množično uničevanje narodnostnih, rasnih in verskih skupin, za izdelavo konvencije o preprečevanju in kaznovanju genocidnih zločinov. To konvencijo so začeli pripravljati kmalu po nürnberškem procesu, njeno dokončno obliko pa so soglasno sprejeli na tretjem zasedanju Generalne skupščine Organizacije združenih narodov.

Kot celota je ta mednarodnopravni akt »resen korak v razvijanju demokratičnih načel in opora majhnih narodov v borbi za obstoj«. (Kardelj). Vzlic svojemu naprednemu značaju pa ima vendarle pomanjkljivosti, ki jih na tretjem in poznejšem petem zasedanju Generalne skupščine ni bilo moči odpraviti. Jugoslovanska delegacija je slejkoprej opozarjala na te nepopolnosti in posebej poudarjala, da konvencija ne vsebuje tako imenovanega genocida, to so dejanja, preračunana na uničenje kulturnih pridobitev ter vere določene skupine. Nič manjša, če ne še večja njena pomanjkljivost pa je, da ne poudarja izrecne prepovedi preseljevanja prebivalcev tako v posameznih državah kakor tudi iz ene države v drugo.

Opozorila naše delegacije pa niso rodila uspeha. Sicer so bile ob njenem sodelovanju in kljub odporu predstavnikov ZSSR in nekaterih drugih delegacij sprejete določbe, da sodi med genocid tudi odtujitev oziroma raznaroditev otrok ter preprečevanje rojstev z množično sterilizacijo in z drugimi sredstvi. Bistvenih pomanjkljivosti pa vendarle ni bilo moči odpraviti, ker so se upirale države s kolonijami in pa Sovjetska zveza.

Na tretjem zasedanju Generalne skupščine je glasovalo za konvencijo vseh tedanjih 55 članic Združenih narodov. Pač pa so se predstavniki vlad Sovjetske zveze in držav pod njenim nadzorstvom strinjali s konvencijo samo z določeno omejitvijo. Njihova omejitev je veljala devetemu členu, ki pravi, da je Mednarodno sodišče pristojno glede tolmačenja in izpolnjevanja konvencije. To pa je pravzaprav temeljni člen konvencije. Nesoglasje z njim, nepriznavanje pristojnosti mednarodnega organa, ki naj bi skrbel za izpolnjevanje odredbe pomeni v praksi, da bi moralo Mednarodno sodišče stati križem rok in se omejiti na vlogo pasivnega, neprizadetega opazovalca, če bi konvencijo kršile države, ki so z vsem drugim soglasne, le z devetim členom ne. Te države bi imele svobodne roke in kolikor bi kršile konvencijo, bi jih moglo obsojati kvečjemu javno mnenje, medtem ko bi bile mednarodnemu organu, poklicanemu, da sodi in obsodi vse prekrške, roke zvezane in usta zaprta.

Konvencija o kaznovanju in preprečevanju genocida je preveč napredna, preveč v skladu s težnjami človeštva, da bi mogle delegacije Sovjetske zveze in njej podložnih držav glasovati proti njej. Zato so raje prispevale, kar so mogle, da v konvenciji niso popravili pomanjkljivosti; razen tega pa so zanjo glasovale, vendarle s pridržkom, ki jih je v resnici razvezal vsakršnih obveznosti glede izpolnjevanja posameznih členov, spremenile so konvencijo v krpo papirja, nevredno upoštevanja.

Zakaj so na ta način odklonile Sovjetska zveza in od nje odvisne države, da bi pristopile h konvenciji o preprečevanju in kaznovanju genocidnih zločinov?

Zato, ker ne dovoljujejo »vmeševanja v svoje notranje zadeve«, kér hočejo imeti še naprej v domači hiši popolnoma svobodne roke, ker naj nikogar ne briga, kako spreminjajo svoje države v ječo narodov.

*

V ZSSR, kjer naj bi bilo nacionalno vprašanje zgledno rešeno, kjer naj bi vladala enakost in bratstvo, skuša birokracija vse bolj uveljaviti nepisano načelo o »vodilnem narodu«, vodilni kulturi in znanosti«, »vodilnem jeziku« i. p. Ta nacionalistična teorija, nova oblika nekakega »nadčloveka« pa je tista kal, ki znotraj Sovjetske zveze poraja neenakopravnost, po njej zatiranje in končno uničevanje vseh, ki se upirajo nacionalistični velikoruski politiki. Namesto družbe svobodnih in enakopravnih narodov, namesto pomoči nerazvitim republikam, izvaja oblast sovjetske birokracije v sodobni praksi nekaj povsem drugega, zapostavlja, zatira, uničuje male narode in razne narodnostne skupine.

Zakaj je — denimo — uspelo Vlasovu speljati v svojo fašistično vojsko večidel prav pripadnike neruskih narodov? Zakaj se n. pr. iz milijonske množice prisilnih preseljencev nočejo vrniti v Sovjetsko zvezo zlasti Ukrajinci, Estonci, Litvanci, Letonci, Kavkazijci in drugi pripadniki neruskih narodov Sovjetske zveze? Jasen odgovor na ta vprašanja je dala povojna praksa sovjetske birokracije, ki je začela brisati z zemljevida Sovjetske zveze posamezne avtonomne republike in pokrajine. Na Krimu in Kavkazu so med vojno in po njej zbrisali štiri avtonomne republike, njih prebivalce, krimske Tatare, Čečene, Kirgize, Kalmike, ki naj bi si pred sto in sto leti baje »slabo izbrali bivališča«, pa so preselili iz toplega južnega podnebja v kraje z »boljšimi življenjskimi pogoji«, v mrzlo, klimatsko povsem nasprotno Sibirijo. Politika nacionalne neenakopravnosti, ki so je bila, po vseh znakih sodeč, deležna ta ljudstva že prej, je začela preraščati v genocid, v množično preseljevanje, ki vodi k fizičnemu uničevanju.

To prakso pa je začela sovjetska birokracija tudi izvažati. Prav v teh dneh, ko se spominjamo začetkov nameravanega množičnega preseljevanja našega naroda in s tem v zvezi oborožene vstaje, ki je napravila konec tem poskusom, je v državah vzhodnega bloka v Romuniji, Madžarski, Bolgariji, v državah, ki se niso same osvobodile, ampak so jim svobodo prinesli tuji bajoneti, v teku množično preseljevanje »nezaželenih«, »sovražnih elementov«. Zopet drdrajo vlaki, ki odvažajo transporte preseljencev v negotovost, v taborišča, v puste in nerodovitne kraje držav alj pa morda še naprej proti vzhodu. To množično preseljevanje, ki vodi k fizičnemu uničevanju, hoče zastrašiti druge neupogljive, hoče ustvariti vojno vzdušje, predvsem pa hoče s surovo silo odstraniti vse, ki so napoti osvajalnim, imperialističnim težnjam sovjetske brokracije. Med temi pa so predvsem pripadniki jugoslovanske narodne manjšine in ljudje, ki žive ob robu Jugoslavije. Njih glavni greh je, da še naprej verujejo v domovino, da verujejo v socialistično Jugoslavijo.

*

Ali je med zločini nad našim življem in nad drugimi naprednimi ljudmi v državah vzhodnega bloka ter med onimi pred desetimi leti kakšna razlika? Morda po obsegu, v bistvu je skorajda ni!

D. B.

Pomembno torišče mednarodnega sodelovanja

V Ženevi sta bili v juliju kar dve pomembni mednarodni zasedanji. Hkrati z Ekonomsko komisijo Združenih narodov za Evropo, o kateri smo že poročali, je zasedala tudi Mednarodna organizacija dela.

Mednarodna organizacija dela (International Labor Organisation — ILO) je sedaj posebna ustanova Združenih narodov, nastala pa je že po prvi svetovni vojni leta 1919. Bila je samostojna ustanova v okviru takratnega Društva narodov. Ustanovljena je bila pod vplivom močnih socialnih gibanj po prvi svetovni vojni in z namenom, da bi usmerjala delavstvo k mirnemu sporazumevanju z vladami in delodajalci o njihovih zahtevah. Zaradi tega organizacija pred vojno tudi ni dosegla pomembnejših uspehov.

Organizacija ni nikoli prenehala z delom, tako da šteje letos dvaintrideseto leto svojega obstoja. Leta 1946 je bila sklenjena med njo in novo nastalo Organizacijo združenih narodov posebna pogodba, po kateri je postala specializirana agencija OZN. Postavljena ji je bila naloga, da se ukvarja z vprašanji odnosov med delavci in delodajalci, s pogoji dela v industriji in kmetijstvu, z delavsko zakonodajo, s socialnim zavarovanjem in podobnimi vprašanji. Njeno delo temelji na načelih filadelfijske deklaracije, ki je bila sprejeta v Filadelfiji leta 1944. V njej postavljena načela so nedvomno napredna. Uresničitev teh načel pa je seveda vprašanje delavske borbe in tudi prizadevanja same Mednarodne organizacije dela. Toda sama sestava te organizacije ne dopušča vseh možnosti za res uspešno uresničitev teh načel. V Mednarodni organizaciji dela predstavljajo namreč posamezne države dva zastopnika vlade, zastopnik delodajalcev in zastopnik delavcev, tako da so zastopniki delavcev dejansko v manjšini. Zdaj je včlanjenih 64 držav, med njimi tudi Poljska, Češkoslovaška, Bolgarija in Albanija.

Jugoslavija se od leta 1947 do letos ni udeleževala zasedanj Mednarodne organizacije dela. Vendar je navzlic formalnemu nesodelovanju organizaciji redno poročala o svojih ukrepih na področju dela. Letos pa se je odločila, da se ponovno udeležuje njenih konferenc, ker meni, da »dobiva ob pomembnih političnih in gospodarskih spremembah, ki so sprožile grožnjo svetovnemu miru in ki jih spremlja vedno glasnejša propaganda o miru, ki pa v resnici ne služi miru, temveč le prikriva agresijo, da dobiva v takem položaju sodelovanje v vseh vprašanjih in v vseh organizacijah Združenih narodov vedno večjo veljavo... Bolj ko kdaj koli je potrebno mobilizirati vse sile, da se resnično prepreči agresija. Povsod, kjer je to mogoče, mora sodelovanje postati konkretna stvarnost in ne propagandna fraza«. Jugoslovanski zastopnik dr. Jože Potrč je na konferenci poudaril mnenje naše države, da lahko prispeva s svojim neposrednim sodelovanjem tudi v Mednarodni organizaciji dela pomemben delež v boju za mir in napredek.

Junijska konferenca ILO se je v razpravi najdalje zadržala pri vprašanjih v poročilu generalnega direktorja Mednarodnega urada za delo, ki je izvršno telo ILO. V poročilu je bil orisan splošni gospodarski položaj v svetu, osvetljeno gibanje mezd, življenjskih stroškov in proizvodnje, prikazani pojavi inflacije, težnje socialne politike in zelo obsežno delo ILO. Iz poročila bi povzeli le nekaj podatkov o gibanju brezposelnosti, življenjskih stroškov in mezd. Največja brezposelnost je bila lani v Belgiji, kjer je bilo 11.1 odstotka delavcev brez dela. Veliko število brezposelnih je bilo tudi v Zahodni Nemčiji (1,550.000), v Italiji (1,615.000) in v ZDA (1,142.000). Zaradi povečanega oboroževanja v zadnjem času pa se kaže težnja k zmanjševanju števila brezposelnih. Nove okoliščine na svetovnem tržišču so v nekaterih deželah že lani vplivale na povečanje življenjskih stroškov. Najbolj so se dvignili življenjski stroški v Finski (za 23 odstotkov), v Nizozemski in Avstraliji (za 15 odstotkov) ter v Norveški (za 11 odstotkov). Hkrati s povečevanjem življenjskih stroškov so se sicer višale tudi mezde, vendar manj kakor življenjski stroški. Tako so se lani dvignile mezde v Finski za 15.1 odstotka, v Nizozemski so ostale na isti višini, v Avstraliji so porasle za 8.8 odstotka, v Norveški pa za 3.3 odstotka. Vendar se lani na splošno življenjska raven ni zmanjšala, kajti posledice oboroževanja so se začele močneje pojavljati šele letos.

Razen razprave o poročilu generalnega direktorja je bil na dnevnem redu tudi sprejem dveh, vsekakor pomembnih konvencij, in sicer konvencije o enakem plačilu ženskega in moškega dela ob enaki storilnosti ter konvencija o načinih določanja minimalne mezde v kmetijstvu. S tema dvema konvencijama se je povzpelo število konvencij Mednarodne organizacije dela že na sto. Razen konvencij, obveznih za članice, je sprejela organizacija doslej tudi 90 priporočil o posameznih vprašanjih s področja dela. Sprejete konvencije — na primer o osemurnem delavniku, o prepovedi tovarniškega nočnega dela za žene in mladino izpod 18. leta, o pravici združevanja kmetijskih delavcev itd. — so koristno vplivale na ugoditev številnim zahtevam delavcev in na izboljšanje njihovega socialnega položaja.

Jugoslavija je sicer do sedaj ratificirala le 22 konvencij, v glavnem tiste, ki so splošnega značaja, vendar je izpolnjevala tudi obveznosti ostalih konvencij in sprejela številne ukrepe, ki jih dosedanje konvencije še niso niti vsebovale. Čeprav je Jugoslavija med gospodarsko slabo razvitimi deželami, ima danes socialno zakonodajo, ki je med najnaprednejšimi. Zato je upravičeno poudaril naš zastopnik v razpravi o socialnem vprašanju, da bogatejše in bolj razvite dežele ne bi smele imeti nižje socialne zakonodaje, kakor jo imajo manj razvite dežele.

Važna točka razprave je bilo tudi vprašanje o sodelovanju med delavci in podjetniki v upravi podjetij. Razprava sicer ni bila dolga, toda o tem vprašanju bo razpravljalo tudi prihodnje zasedanje. V to razpravo je posegel predvsem jugoslovanski zastopnik in pa zastopnik Zahodne Nemčije, kjer je gibanje delavcev za sodelovanje v upravi podjetij prav zadnje čase zelo močno. Za evropske dežele je značilen povojni pojav, da so začeli v industriji spontano rasti številni tovarniški odbori in podobne delavske ustanove, ki so zahtevali sodelovanje v upravljanju podjetij. Razumljivo je, da ob današnjih okoliščinah v teh deželah še ne more biti govora o tem, da bi delavci postali lastniki podjetij. Vendar kaže ta pojav na sodobne težnje delavskega razreda in je udeležba delavcev pri upravljanju podjetij, ki sicer ostajajo last kapitalistov, nedvomno napredna. Mednarodni urad za delo je izdal posebno publikacijo »Sodelovanje v industriji«, kjer so opisane raznovrstne oblike sodelovanja delavcev pri upravljanju podjetij v posameznih deželah.

Nadaljevanje na 2. strani.

O pomoči zaostalim deželam

Med temeljnimi vprašanji, ki stopajo danes v ospredje, je vprašanje, kako odpraviti strašen prepad med gospodarsko razvitimi in gospodarsko zaostalimi deželami. To vprašanje je stopilo prav v povojnih letih s tako neizprosnostjo na dan, da se z njim ukvarjajo številne mednarodne ustanove in vlade posameznih držav. Nasprotje v razvoju posameznih dežela v svetu, zaostajanje enih in napredovanje drugih je sicer že staro, vendar doslej še nikdar ni doseglo takih razmerij kakor prav v sedanjem času. Neenakomernost razvoja posameznih dežela je neogibno spremljala ves sedanji kapitalistični družbeni razvoj. Nasprotje med delom in kapitalom se je v svetovnem obsegu pojavilo tudi kot nasprotje med razvitimi in nerazvitimi deželami. Danes se je to nasprotje tako zaostrilo, da je njegova rešitev nujen pogoj za nadaljnji napredek človeštva. Nakopičenost bogastva v maloštevilnih razvitih deželah in siromaštvo v večini dežel na svetu sta pripeljali človeštvo na rob prepada. Peščica dežel se duši v bogastvu, milijonskim množicam ljudi pa grozi smrt od lakote. Danes mora živeti 80 odstotkov ljudi s sredstvi, ki so izpod življenjskega minimuma. Medtem ko dobi prebivalec v razvitih deželah na dan 3040 kalorij, dobi v nerazvitih manj kot 1800 kalorij. Povprečna življenjska doba je zato v razvitih deželah, kjer prebiva le osmina ljudi, 63 let, v nerazvitih deželah pa izpod 30, v Indiji celo le 27 let.

Po podatkih statističnega urada Združenih narodov je znašal narodni dohodek leta 1949 na prebivalca v Indoneziji 25 dolarjev, v Združenih državah Amerike pa 1453 dolarjev. V ZDA je bil torej narodni dohodek 58-krat večji kakor v Indoneziji. V osmih deželah od 70, za katere navaja statistični urad podatke, znaša narodni dohodek 56 odstotkov narodnega dohodka vseh 70 dežela, čeprav ima teh 8 dežela le 11 odstotkov vsega prebivalstva. Dvanajst dežel od teh sedemdesetih pa razpolaga le s 4 odstotki narodnega dohodka, toda v njih živi 31 odstotkov vseh prebivalcev. Na same Združene države Amerike, ki imajo sedem odstotkov svetovnega prebivalstva, odpade 42 odstotkov celotnega svetovnega narodnega dohodka.

Neenakomerna razpodelitev človeških dobrin ogroža danes že obstoj človeštva. Znane so milijonske žrtve lakote v Indiji, kjer je na primer pomrlo leta 1948 od gladu 5 milijonov ljudi. V Indiji, ki je bogata naravnih zakladov, je življenjska raven za skoraj 20 odstotkov izpod življenjskega minimuma za tropske predele. Celotna proizvodnja Indije je danes izpod predvojne ravni, medtem ko je naraslo prebivalstvo od leta 1941 do danes za 42 milijonov. V Indiji že desetletja upada kmetijska proizvodnja. Od leta 1911 do 1942 je padla proizvodnja pšenice od 54 na 45 milijonov ton. Prav tako se je zmanjšala proizvodnja riža. Po prvi svetovni vojni je padla do leta 1935 od 27 na 25 milijonov ton, čeprav se je v tem obdobju povečala površina, na kateri so pridelovali riž, za 3 milijone juter. Medtem ko dela v Indiji na 306 milijonih juter obdelovalne zemlje 73 milijonov ljudi, obdeluje v Združenih državah Amerike površino 360 milijonov juter le 8 milijonov ljudi. Vendar je na primer donos žita na 1 jutro v ZDA za 250 kg večji kakor v Indiji. Ti podatki nazorno prikažejo zaostali način kmetovanje v Indiji in visoko mehanizirano kmetijstvo v Ameriki. Kako zelo industrijsko zaostale so dežele v Aziji, lahko pokaže primer Pakistana. Leta 1949 je prišlo na tisoč prebivalcev Pakistana samo 1900 kilovatnih ur električne energije, 18 ton premoga, 11 ton nafte in 1 tona 300 kg jekla. V Združenih državah Amerike pa je prišlo leta 1948 na isto število prebivalstva 2,226.000 kilovatnih ur električne energije, 3473 ton premoga, 1638 ton nafte in 364 ton jekla.

Lahko bi našteli še vrsto podatkov v dokaz, kako globok jez loči razvite in nerazvite dežele. Toda že navedeni podatki nam jasno osvetljujejo nasprotje, do katerega je pripeljal dosedanji kapitalistični razvoj. Nadaljevanje tega razvoja ni več mogoče. Sam gospodarski razvoj postavlja na dnevni red vprašanje, po kateri poti naj krene človeštvo, da ne ugonobi samo sebe. Rešitev tega vprašanja zahtevajo ne le milijonske množice, ki žive v bedi, na robu smrti, marveč tudi ljudje v deželah nakopičenega bogastva. Američanom so še živo v spominu dogodki strašnih let krize 1929—1933, ko so ob preobilju proizvedenih dobrin v Ameriki milijoni in milijoni brezposelnih iskali hrane po zabojih za smeti po predmestjih in si iz naplavljenih kosov lesa, odpadkov in pločevine gradili ob rekah zasilna bivališča. Bogastvo se je sprevrglo v siromaštvo milijonov Američanov.

Kapitalistično gospodarstvo Amerike teži danes kapital, ki ga mogočne finančne skupine ne morejo več vlagati v svoje gospodarstvo, ker bi prišlo znova do strašnih dogodkov iz leta 1929. Že za časa Rooseveltove vlade je ameriška država odločilno posegla v gospodarstvo in

(Nadaljevanje na 3. strani.)

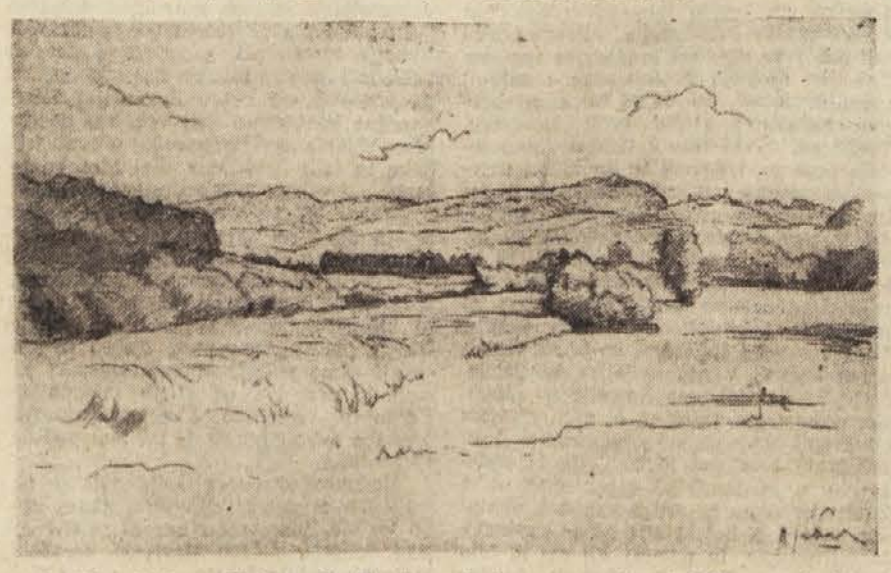

Božidar Jakac: Okolica Sv. Trojice, koder so partizani bili prve boje

Teden dni po svetu

6. julij. — Vrhovna poveljnika severnokorejskih in kitajskih sil na Koreji sta sporočila po radiu, da sta soglasna z zadnjimi predlogi generala Ridgwaya glede začetka razgovorov v Kesongu. — Glavni stan Združenih narodov v Tokiu je objavil, da bo konferenca v Kesongu tajna. — Angleška vlada sprejela odločitev Mednarodnega sodišča v Haagu glede petrolejskega spora s Perzijo. — Predsednik Truman poslal predsedniku Vrhovnega sovjeta ZSSR Sverniku besedilo resolucije ameriškega kongresa, s katero se potrjujejo prijateljska čustva ameriškega ljudstva do vseh narodov vštevši narode Sovjetske zveze. — ZDA odpovedale trgovinske pogodbe s Sovjetsko zvezo in državami vzhodnega bloka. — Zahodnonemški kancler dr. Adenauer izjavil v bonnskem parlamentu, da bo v bližnji prihodnosti posaarsko vprašanje rešeno v nemško korist. — V Italiji se nadaljuje iredentistična kampanja glede Trsta. Rimska odvetniška zbornica sprejela resolucijo s protestom tržaške odvetniške zbornice.

7. julij. — V Kesongu so se začeli pripravljalni razgovori med delegati generala Ridgwaya in severnokorejskimi ter kitajskimi predstavniki. — Iranska vlada objavila, da ne prizna priporočil Mednarodnega sodišča v Haagu, ker to sodišče ni pristojno, da bi sodilo o sporu med Iranom in Angloiransko petrolejsko družbo. — Grški parlament izglasoval zaupnico Venizelosovi vladi. — Vlada ZDA se je odločila prenehati z dejavnostjo ameriških kulturnih ustanov na Madžarskem. — Vlada ZDA je tretjič zahtevala od sovjetske vlade, naj Sovjetska zveza takoj vrne 670 ladij, ki so ji bile posojene med vojno na temelju zakona o posojilu in najemu.

8. julij. — Štab ameriške 8. armade sporočil, da se bodo pogajanja za ustavitev sovražnosti na Koreji začela 10. julija. — Pripadniki perzijske Nacionalne fronte demonstrirali v Teheranu in zahtevali, naj se umakne perzijski zastopnik na Mednarodnem sodišču v Haagu. — Perzijska oblastva zasedla zgradbo direktorja angloiranske petrolejske družbe v Abadanu. — Predsednik francoske republike Vincent Auriol začel posvetovanja z voditelji političnih strank o sestavi nove francoske vlade. — Zunanje ministrstvo ZDA sporočilo, da bo mirovna pogodba z Japonsko podpisana v začetku septembra v San Franciscu.

9. julij. — Kljub pripravam za pogajanja o prekinitvi sovražnosti se na Koreji nadaljujejo ostre borbe. — Letalske izvidnice sil ZN sporočile o premikih novih kitajskih pdelkov proti jugu. — Ameriški minister za letalstvo izjavil, da je v Severni Koreji in Mandžuriji sedaj okoli 1000 severnokorejskih in kitajskih letal. — Perzijski zunanji minister Kazemi sporočil generalnemu tajniku OZN Trygve Lieu, da Iran ne more pristati na odločitev haaškega razsodišča, ker ne priznava angleški vladi pravice, da prosi to sodišče za razsodbo o petrolejskem sporu. — Predsednik Truman poslal predsedniku Mosadeghu pismo, v katerem predlaga, naj bi poslal v Perzijo svojega svetovalca Averella Harrimana, ki naj bi skušal zbližati angleško in perzijsko stališče. — ZDA, Velika Britanija in Francija objavile sklep o prenehanju vojnega stanja z Nemčijo. — V Londonu objavili brošuro ministrov, ki sta odstopila, Aneurina Bevana in Harolda Wilsona, v kateri izražata mnenje približno 30 poslancev laburistične levice. V njej je obrazloženo, zakaj se ta skupina upira načrtu o britanskem oboroževanju.

10. julij. — Prvi sestanki korejsko-kitajske delegacije z delegacijo sil Združenih narodov. — Pekinški radio objavil, da je severnokorejski general Nam Ir Ha predlagal pri razgovorih v Kesongu umik čet deset kilometrov od 38. vzporednika, prenehanje vseh bojev in umik tujih čet iz Koreje. — »New York Times« poroča o nasprotjih znotraj CK KP Kitajske in o odporu proti sovjetskim strokovnjakom. — Zastopnik britanske vlade izjavil, da bo Anglija predložila spor s Perzijo Varnostnemu svetu, če bo teheranska vlada zavrnila predloge predsednika Trumana. — Francoska narodna skupščina ponovno izvolila za predsednika Edouarda Herriota. Predsednik francoske vlade Henry Queuille podal ostavko svoje vlade.

11. julij. — Glavni stan generala Ridgwaya je izdal uradno poročilo, ki pravi, da je bil na razgovorih v Kesongu dosežen napredek v nekaterih tehničnih vprašanjih, da pa obstoji še nesoglasje glede vrstnega reda. — Predsednik perzijske vlade Mosadegh je poslal predsedniku Trumanu pismo, v katerem se strinja z njegovim predlogom, naj bi v Perzijo prišel posebni svetovalec Averrel Harriman. — V odgovoru gospodarskemu in socialnemu svetu OZN je vlada ZDA obljubila, da bo dala čimvečjo materialno podporo državam, ki jo potrebujejo, vendar se je tudi tokrat izjavila proti ustanovitvi novega mednarodnega organa, ki bi dodeljeval finančna sredstva zaostalim državam. — V poročilu predsedniku Trumanu je navedel direktor uprave za obrambno mobilizacijo ZDA Charles Wilson, da je narasla v zadnjem letu skupna proizvodnja ZDA za 9%, industrijska proizvodnja pa za 12%. Od izbruha korejske vojne se je povečala proizvodnja tankov v ZDA štirikrat, proizvodnja letal pa za dve tretjini. — Po sporočilih iz Kovina pripravljajo romunske oblasti novo preselevanja jugoslovanske manjšine v obmejnih krajih. — V Parizu končana šesta generalna konferenca Mednarodne organizacije za prosveto, znanost in kulturo (UNESCO).

12. julij. — Pogajanja za premirje v Kesongu so prekinjena, ker severni Korejci in Kitajci niso izdali dovoljenj za prihod novinarjev OZN v Kesong. — Uradno sporočilo Združenega poveljstva pravi, da je bil na drugem sestanku v Kesongu dosežen splošni organizacijski sporazum, vštevši tudi sporazum o določenih omejitvah glede gibanja in o organizaciji medsebojnega stika. — Predstavnik OZN na korejskem bojišču izrazil bojazen pred novo kitajsko in severnokorejsko ofenzivo. — Svetovalec predsednika Trumana Averrel Harriman odpotoval v Teheran, da bi pomagal rešiti angloperzijski petrolejski spor. — Velika Britanija in ZDA sta razglasili osnutek mirovne pogodbe z Japonsko. — V zvezi s poročili, da bo sedanji zunanji minister ZDA Dean Acheson zamenjan, je izjavil predstavnik Bele hiše Josip Short, da na tako spremembo sploh ne mislijo.

Italijanske šovinistične gonje in tržaško gospodarstvo

Že nekaj tednov vodi italijanska iredenta hrupno šovinistično gonjo proti jugoslovanskim narodom. Povod za gonjo ji je bila odredba Zavezniške vojaške uprave, po kateri se tržaški sodni postopek oddvaja od italijanskega. V zbirki najbolj umazanih napadov na vse, kar ni italijansko, prednjači list Tempo, ki je začel napadati graditev slovenskega kulturnega doma v Trstu. Informbirojski list Paese je privlekel staro tezo o Trstu, ki da se oddvaja od »matere domovine«, oživele pa so tudi stare fašistične ideje o prisvajanju ozemelj, do katerih nima Italija nobene pravice. Ta gonja se je prenesla tudi v italijanski parlament, kjer je De Gasperi odgovarjal na vprašanja dveh poslancev o tem, kaj je naredila italijanska vlada za vrnitev Trsta Italiji. To je še bolj spodbudilo ves šovinistični tisk, ki je začel pisati, kako »stvari v Trstu ne gredo, kakor bi bilo treba« itd. Pričujoči članek naj pokaže, kako gredo stvari v Trstu po nekaterih uradnih podatkih, ki so javnosti dostopni.

V Trstu je bil pred dnevi zaključen velesejem, ki naj bi, kakor so poudarjali ob njegovi otvoritvi, utrdil trgovanje Srednje Evrope z čezmorskimi deželami preko tržaškega pristanišča. Težko pa je reči, da je letošnji velesejem to nalogo tudi uspešno opravil. Število sklenjenih pogob je dokaj skromno in tudi ocena velesejma je vse prej ko odlična.

O tržaških vprašanjih pa tudi o njegovem gospodarstvu zadnje čase precej govore. Seveda je pri vsem razpravljanju največ hrupa okoli misli, ki je enaka ali skoraj enaka tisti, ki jo je izrekel pred leti komandant zavezniške vojaške uprave, češ da se ta »popolnoma zaveda važnosti razvoja gospodarstva tega področja v smeri, ki ne bi motila njegove povezanosti z italijanskim gospodarstvom«. Te besede niso bile samo propagandna fraza. Odveč bi bilo naštevati vrsto citatov, posebno še, ker so številke o tržaškem gospodarstvu bolj prepričljive in ker jasneje kažejo cilje posameznikov in stanje gospodarstva. Predvsem velja, da ima tržaško prebivalstvo razmeroma visoko življenjsko raven, ki pa zagotovo ni posledica gospodarske strukture tega ozemlja, marveč predvsem bolj ali manj umetnega stanja. Če odštejemo dohodke, ustvarjene v industriji in v pristanišču, potem živi tržaško prebivalstvo še od denarja, ki ga tu zapravljajo pripadniki vojaških enot, od pomoči, ki jo nudijo tržaškemu ozemlju ZDA z Marshallovim planom, z usmerjanjem ameriške pomoči preko Trsta v nekatere evropske države (Avstrijo), in na koncu še od dela finančnih sredstev, ki jih daje Italija za kritje proračunskih razlik.

Italijanska vlada ima na osnovi sporazumov, ki jih je sklenila z ZVU, pravzaprav odločujočo besedo pri razvoju tržaškega gospodarstva, saj je na primer od njene volje, predvsem pa od njenih interesov močno odvisna tržaška zunanja trgovina, promet preko tržaškega pristanišča, ob lanskem velesejmu pa so časopisi poročali, da je Rim določil celo datum tržaškega velesejma. Zanimivi so vsekakor nekateri podatki o italijanskem odnosu do Trsta, posebno zaradi skoraj neprestanih šovinističnih gonj in hrupa, ki ga povzročajo zaradi Trsta nekateri italijanski krogi. Vzemimo na primer obnovo tržaškega in italijanskega ladjevja. Tonaža tržaškega ladjevja je znašala pred vojno 560 tisoč ton. Od tega je ostalo leta 1945 še 107 tisoč ton. Italiji pa je po vojni ostalo komaj 13% predvojne tonaže ladjevja. Doslej so v Italiji obnovili že 73% predvojne tonaže, medtem ko v Trstu ni obnovljenih niti 20%. Italija ne izpolnjuje svoji obveznosti, ki jih določa mirovna pogodba glede povrnitve škode, povzročene tržaškemu ladjevju.

Po mirovni pogodbi mora Italija dobavljati svobodnemu tržaškemu ozemlju valute, po rimskem sporazumu med Zavezn. voj. upravo in rimsko vlado iz leta 1948 pa je Svobodno tržaško ozemlje vključeno v italijanski carinski sistem. Navzlic tej pomoči in umetnemu položaju je tržaški proračun navadno pasiven. Ta primanjkljaj na vse pretege uporablja propaganda, ki zatrjuje, da Svobodno tržaško ozemlje nikakor ne more živeti »brez plemenitih finančnih žrtev Italije«. Toda te žrtve imajo tudi svojo drugo polovico. Vzemimo n. pr. samo število zaposlenih v Trstu, čeprav to na prvi pogled nima nobene zveze z drugo platjo »plemenitih žrtev«. V coni A Svobodnega tržaškega ozemlja je bilo zaposlenih letos januarja 88.105 prebivalcev, 31. marca pa 88.656. Od tega števila je po uradnih podatkih okoli 30.000 uradnikov. Praktično prideta na vsake tri delavce skoraj več kot dva uradnika. Sicer je res, da je v pristaniškem mestu vedno precej uradništva, res pa je tudi, kar je dejal general Airey, da je »uprava, ki nastaja, v mnogočem podobna italijanski«. Skoraj neprenehoma ustanavljajo v Trstu nove pisarne pri oblastnih forumih, da ne omenjam zelo številne policije, ki šteje nekaj tisoč mož in pride po nekaterih podatkih na vsakih 11 zaposlenih po en uniformiran policaj. Ta neverjetno veliki aparat zagotovo je rimske finance, zato pa predstavlja središče italijanskega nacionalizma v Trstu in pogosto tudi ognjišče šovinističnih gonj.

Potemtakem ustvarjajo te finančne žrtve indirektno dober politični kapital. K temu le še to, da se Italija brani esulov, ki žele v Italijo, ker so baje bolj koristni kot uradniki v Trstu. Toda te finančne žrtve se vračajo tudi gospodarsko in ne samo politično. Tako je bilo n. pr. 77% denarja iz Marshallovega plana za Trst investiranega za gradnjo ladij. Samo italijanska družba »Italia« je dobila lani 4.720 milijonov kredita iz »lirskega sklada«. Tako zgrajene ladje potem registrirajo v Italiji, kar pomeni, da se na račun pomoči Trstu praktično okorišča Italija. Stvar pa je tudi v tem, da daje odposlanstvo ECA v Trstu posojila iz Marshallovega plana proti 4 do 4,5 odsotnim obrestim, medtem ko zahtevajo banke po 8 do 10% obresti. Pri posojilih za gradnjo ladij pa so razen 4 do 5% nižjih obresti tudi druge ugodnosti, n. pr. rok odplačevanja itd. Do 30. IX. 1950 se je nabralo v »lirskem skladu« (t. j. izkupiček za blago, živila in surovine iz Marshallovega plana) 13 milijard 352,238.486 lir. Od tega je bilo dejansko izplačanih 10.971,900.000 lir. Večina posojil iz tega sklada se steka v velika podjetja, ki jih vodi bodisi italijanska država ali pa zasebni kapitalisti, ki imajo svoje sedeže v Italiji. Že po teh nekaj primerih je dokaj jasno, da plemenite žrtve niso več tako plemenite.

Kako je v Trstu z brezposelnostjo? V primerjavi s številom zaposlenih kažejo podatki sicer zelo umirjeno težnjo padanja nezaposlenih. Pripomniti pa je treba, da to številčno padanje ne pomeni hkrati tudi večje dejanske zaposlenosti, ker je precejšnje število ljudi samo nominalno zaposlenih. V številkah je stvar takale: aprila leta 1948 je bilo 27.385 brezposelnih, januarja 1949 jih je bilo 21.894 in 31. januarja letos 20.925. Število zaposlenih pa je bilo januarja 1949 89.707, januarja 1951, leta pa 88.105. Vprašanje brezposelnosti je tesno povezano s proizvodnjo tržaške industrije. Tržaške ladjedelnice bodo n. pr. po načrtu ERP verjetno 60% zaposlene do leta 1952., vsaj tako so do nedavnega zatrjevali. Zanimivo pa je razmišljanje o naslednjem vprašanju: Tržaške ladjedelnice imajo višje proizvodne stroške, kot jih imajo drugod, in zaradi tega konkurenčno niso tako sposobne. Vzrok tem višjim proizvodnim stroškom so predvsem veliki upravni stroški, neredna in nespecializirana proizvodnja, zastarelost nekaterih naprav, dražje surovine (proizvajalna cena italijanskemu jeklu je nad svetovnim povprečjem) itd. Medtem ko so v zadnjih letih precej investirali v druge panoge, so dobile ladjedelnice le posredno kredite za izdelavo ladij, kreditov za modernizacijo proizvodnje pa ni bilo. Vse torej kaže, da je nekaterim zelo všeč, če so tržaške ladjedelnice konkurenčno nesposobne in če se gospodarska zmogljivost tržaškega gospodarstva ne krepi.

Podobno je tudi pri tržaškem prometu, ki kaže v zadnjih letih sicer delno naraščanje, kar pa ni posledica normalne trgovine, marveč gre predvsem na račun povečane pomoči ZDA Avstriji. Iz Trsta so n. pr. prepeljali v Avstrijo po železnici leta 1938 5.622,521 stotov blaga, l. 1948 10.433.767 stotov, leta 1949 pa 13,096.514 stotov, Promet po morju pa narašča takole: leta 1938 je znašal pomorski promet v Trstu 33,808.663 ton, leta 1948 27 milijonov 642.427 ton, in leta 1949 34 milijonov 831.173 ton. Primerjava med prvim tromesečjem leta 1949, ko je priplulo v Trst 1.733 ladij s skupnim tovorom 661.538 ton, in letošnjim prvim tromesečjem, ko je priplulo 1.743 ladij s skupnim tovorom 942.492 ton, pa kaže, da lahko promet v pristanišču tudi letos doseže lansko raven. Problem prometa v tržaškem pristanišču pa ni tako preprost. Italija na njem ni zainteresirana, ker ima Benetke in Genovo. Posebno Benetke mora vedno podpirati in, če se le dá, gre ta podpora na račun Trsta. Zanimiv je primer trgovske pogodbe z Avstrijo, ki bi lahko prispevala k okrepitvi tržaškega prometa, a je zaradi visokih carin in drugih ovir s strani Italije izpadla dokaj klavrno. Pogodba je bila sklenjena za 40 milijard lir prometa, v prvih devetih mesecih pa je dosegel italijansko-avstrijski promet komaj 15 milijard lir. Razen tega pa Trstu že močno konkurirajo tudi severna pristanišča, kot so Amsterdam, Rotterdam in Anvers. Trst se mora zdaj bolj kot kdaj koli boriti za obnovo trgovine s podonavskim zaledjem, in, če o tem čedalje glasneje govorijo tudi vsi uradni predstavniki, je to samo priznanje nujnosti.

Milan Merčun

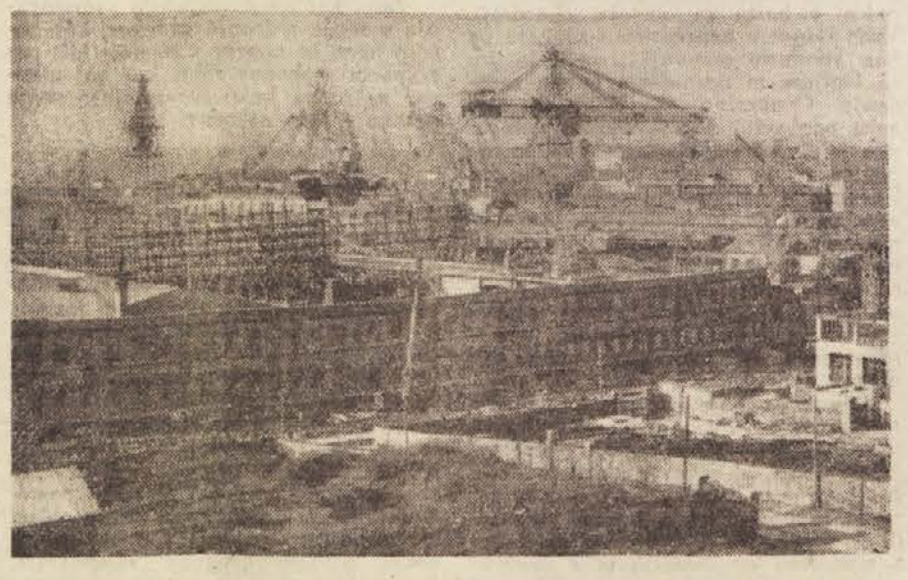

Gozd žerjavov v ladjedelnici

Nadaljevanje s 1. strani.

Na junijski konferenci sta bili sprejeti v članstvo Mednarodne organizacije dela tudi dve novi državi: Zahodna Nemčija in Japonska. Ob sprejemu teh dveh držav se je znova razkrila cenena demagogija predstavnikov vzhodnih dežela. Na konferenci sta sodelovali od začetka le delegaciji Poljske in Češkoslovaške, med zasedanjem pa je prispela tudi delegacija Bolgarije, ki pa že dve leti ni plačala članarine, zaradi česar seveda ni imela glasovalne pravice. Sovjetska zveza sama ne sodeluje v tej organizaciji. Toda njeno politiko sta zvesto tolmačili poljska in češkoslovaška delegacija. Predstavniki teh držav so obsodili predlog za sprejem Zahodne Nemčije in Japonske z najbolj groznimi izrazi, češ da bi bil njun sprejem naravnost zločin proti človeštvu. Trdili so, da bi bilo s tem skaljeno sodelovanje med narodi in da bi bil sprejem le potuha tema deželama, da nadaljujeta s svojo nedemokratično politiko. Razen tega še, da ti dve deželi nista suvereni, ker sta ameriški koloniji, in bi njun sprejem torej samo zmanjševal pomen Mednarodne organizacije dela in možnosti enakopravnega sodelovanja. Toda s svojimi trditvami so prišli vzhodni zastopniki v nerazrešljiva nasprotja. Kajti če sta Zahodna Nemčija in Japonska nesuvereni deželi in bi njun sprejem ne krepil Mednarodne organizacije dela, potem bi bilo pač logično, da bi sodelovale v Mednarodni organizaciji dela Sovjetska zveza in druge vzhodne evropske dežele, ki naj bi bile edine suverene in miroljubne. In potem: Ali naj bi bilo škodljivo za mir in demokracijo, če Zahodna Nemčija in Japonska hkrati s članstvom Mednarodne organizacije dela pristajata tudi na določene mednarodne obveznosti, na katerih temelji članstvo te organizacije? Ali je potemtakem bolj demokratična tista država, ki se izogiba mednarodnemu sodelovanju in mednarodnim obveznostim?

Za politiko vzhodnih držav je prav značilna resolucija o miru, ki so jo predložili konferenci. V njej ni bila niti enkrat omenjena Organizacija združenih narodov in niti z besedico se niso dotaknili vprašanja agresije. Jugoslovanska delegacija je skupno z drugimi delegacijami glasovala za resolucijo Administrativnega sveta ILO, h kateri je dala le naslednji dopolnilni predlog, ki naj bi ga pristavili ob koncu resolucije: »Mednarodna konferenca dela vabi vse dežele ki so včlanjene v Mednarodni organizaciji dela, in tudi tiste, ki v njej niso udeležene, naj s konstruktivnim sodelovanjem v okviru Mednarodne organizacije dela prispevajo k ustvarjanju ugodnega vzdušja za odstranitev mednarodne napetosti in za razvoj miroljubnega sodelovanja med narodi«. Ta dopolnilni predlog sicer ni bil sprejet, ker ni dobil potrebnega števila glasov, toda proti njemu so glasovali samo poljski in češkoslovaški zastopniki ter dva od štirih zastopnikov Peronove Argentine. Zlaganost njihovih besed o miroljubnosti je po tem pač dovolj očitna.

Mednarodna organizacija dela je navzlic svojim pomanjkljivostim danes važno torišče, kjer lahko narodi prispevajo svoj delež k rešitvi številnih vprašanj, ki tarejo sodobni svet.

I. T.

Pet let Mednarodne banke za obnovo in razvoj

25. junija 1946 je bila ustanovljena v Washingtonu Mednarodna banka za obnovo in razvoj (International Bank for Reconstruction and Development) kot denarni zavod Združenih narodov. Ustanovljena je bila z nalogo, da pospešuje obnovo in gospodarski razvoj držav — njenih članic. Hkrati naj bi dajala posojila za proizvodne namene. Banka temelji na mednarodni pogodbi, sklenjeni v Bretton-Woodsu, katero so ratificirale države, njene članice. Posamezne države članice so vpisale določene deleže, ki sestavljajo lastni kapital banke. Največ so vpisale Združene države Amerike, in sicer 3,175 milijonov dolarjev. Celotni avtorizirani delniški kapital banke pa znaša 10 milijard. Vendar so dale posamezne države stvarno na razpolago samo 20 % vpisanega deleža, medtem ko je ostalih 80 % banki le za kritje. Od teh 20 % so bile članice obvezane dati na razpolago 2 % v zlatu ali ameriških dolarjih, medtem ko so ostalih 18 % lahko plačale v svojih valutah.

Mednarodni banki za obnovo in razvoj je uspelo doslej najeti tudi večje vsote kapitala, tako da so se njena sredstva znatno povečala. Tako je dobila na ameriškem denarnem tržišču 300 milijonov dolarjev posojila, v Londonu 5 milijonov funtov in v Švici 35,5 milijona frankov. Svojo bilanco je banka 31. marca 1951 zaključila z 11,48 milijona čistih dohodkov.

Doslej je dala banka 1113,5 milijonov dolarjev srednjeročnih in dolgoročnih posojil. Do 15. aprila je bilo izčrpanih 668,8 milijonov obveznih posojil. Od vsega posojila odpade na Evropo 560 milijonov, na Južno Ameriko 269 milijonov, na Azijo 126 milijonov, na Avstralijo 100 milijonov in na Afriko 58,5 milijona dolarjev. Ta razdelitev posojila kaže, da so bile pri dodeljevanju posojil zelo zapostavljene zaostale dežele. Mednarodna banka je zaradi zapostavljanja zaostalih dežel in tudi zaradi težkih pogojev, ki jih je stavljala, doživela že več kritik, predvsem v Združenih narodih, katerih ustanova je banka. V zvezi z razpravo o pomoči zaostalim deželam je bilo poudarjeno, da bi morala banka povečati svoja posojila predvsem za zaostale dežele in da bi morala razširiti svoje področje financiranja. Doslej je namreč dajala posojila samo v proizvodne namene.

Mednarodna banka za obnovo in razvoj ima nedvomno važno mesto med ustanovami za finančno pomoč nerazvitim deželam. Z upoštevanjem potreb in koristi posameznih dežela bo lahko upravičila upanja, ki so jih stavili vanjo Združeni narodi ob njeni ustanovitvi.

Kongres v Frankfurtu

Zadnjega dne minulega meseca se je sestala v Frankfurtu na Maini največja povojna socialnodemokratska konferenca. Prisostvovalo ji je okoli 150 delegatov, predstavnikov dobrih deset milijonov članov socialističnih strank iz 33 držav.

Štiridnevno frankfurtsko zasedanje je dalo zanimive razprave, na njem je prišlo do pomembnih sklepov, njegov glavni dogodek pa je vsekakor ponovna oživitev »Socialistične internacionale«.

Socialistična II. Internacionala je nastopila svojo življenjsko pot pred približno sedemdesetimi leti. Pred njo je bila ustanovljena ob sodelovanju Karla Marxa I. Internacionala v času, ko se je pravzaprav šele začel razvoj delavskega gibanja (1864). Pozneje, ko so se v vodilnih evropskih državah že razvila delavska gibanja, se je tudi pokazala potreba po njihovi združitvi v enotnem mednarodnem organizmu. Tako je bila 1889 ustanovljena v Parizu II. Internacionala, ki ji je v bolj ali manj mirnem obdobju sicer uspelo združiti posamezne delavske stranke, pozneje, ob izbruhu prve svetovne vojne, pa je popolnoma odpovedala in se razbila na toliko nacionalnih strank z nasprotujočimi si interesi, kolikor je bilo vojskujočih se držav. Po prvi svetovni vojni je bila l. 1923 obnovljena v Hamburgu kot Socialistična delavska internacionala. Njene splošne lastnosti so bile neodločnost, plašnost in oportunizem; s temi značilnostmi je tudi končala v drugi svetovni vojni.

Do sedanje ponovne ustanovitve, bolje rečeno obnovitve II. Internacionale ni prišlo nepričakovano. Njeno ponovno rojstvo so pripravljali že več mesecev, le to je bilo tudi vnaprej določeni smoter frankfurtskega kongresa.

Pred to obnovitvijo pa je šest povojnih let, obdobje previdnega obnavljanja stikov med posameznimi socialnodemokratskimi strankami, polnimi medsebojnih razlik. Začelo se je s prvimi konferencami, ki jih je sklicala angleška laburistična stranka, prišlo je do ustanovitve neke vrste stalnega urada za povezavo med socialnodemokratskimi strankami (SILO), ki se je kmalu nato preimenoval v COMISCO (Komite za mednarodne socialistične konference) in šele po šestih letih je čas dozorel za ponovno oživitev »Socialistične Internacionale«.

Sicer so želele posamezne socialnodemokratske stranke, posebno še francoska, belgijska in italijanska, kmalu po vojni čimprej obnoviti Internacionalo. Njihovo prizadevanje pa je vedno naletelo na odločen odpor angleških, holandskih in skandinavskih socialnih demokratov, ki se jim je zdela ta neučakanost veliko prezgodnja. Zlasti angleški laburisti, številčno najmočnejši socialni demokrati na evropskem kontinentu, so se otepali predlogov o skorajšnji obnovitvi Internacionale, ker se niso hoteli vezati na kakršne koli sklepe bodočega vrhovnega socialnodemokratskega organa. Spominjajoč se uvodnih napak prejšnjih Internacional, njihovih notranjih razdorov, zavedajoč se velikih nacionalnih razlik med posameznimi strankami, so venomer svetovali vzdržnost ter slejkoprej nasprotovali preuranjeni obnovi II. Internacionale.

Čeprav so ugotavljali še na lanski socialnodemokratski konferenci v Kopenhagenu velike razlike med posameznimi nacionalnimi strankami tako glede nalog kakor tudi metod, pa se jim je na letošnjem marčnem zasedanju COMISCO vendarle zdelo, da je dozorel čas za ponovno oživitev Internacionale. Takrat so tudi dodelili to nalogo frankfurtskemu kongresu.

Raznolikost pojmovanj med posameznimi socialnodemokratskimi strankami, ki je prišla na dan tudi na diskusijah frankfurtskega kongresa, pa je osnovni vzrok bistvene razlike med nekdanjimi in sedanjo, obnovljeno II. Internacionalo. Vtem ko je bila gibalna misel prejšnjih Internacional — mednarodna enotnost socialnodemokratskih strank, vtem ko so bile stranke prejšnjih Internacional več ali manj nacionalne sekcije, organsko povezane v vrhu, pa je sedaj oživljena Internacionala »Združenje suverenih strank«, ki strankam posameznih držav ne bo vsiljevalo sklepov, sprejetih z večino glasov, »ker so« — kakor so že maja zapisale Chronache sociale — »sedanje izhodišče socialistov ugotovitve o različni življenjski ravni v posameznih deželah in iz tega izhajajoče razlike v gospodarsko-socialnih sistemih, ki jih odražajo nacionalne razmejitve med socialističnimi strankami«.

Ne glede na poudarek o razliki med nekdanjimi in sedaj obnovljeno Internacionalo, kljub izjavam o pravzaprav samo formalni spremembi imena COMISCO v Internacionalo pa se bo morala odslej vendarle prilagoditi novemu imenu tudi vsebina bodočih zasedanj socialnodemokratske Internacionale. Prilagajanje vsebine novemu imenu pa je potrebno, kakor je pred frankfurtskim kongresom izjavil Larock — belgijski novinar in narodni poslanec, eden glavnih pobudnikov obnovitve Internacionale — »ker živimo v dobi, ko je svetovni mir tako reč« vsak dan v nevarnosti ter se postavljajo vprašanja skupne obrambe, političnih svoboščin, delavske življenjske ravni zelo občutljivo tudi pred socialiste in zahtevajo, da najdejo stranke skupno rešitev za ta vprašanja v skladu s svojimi nacionalnimi kakor tudi mednarodnimi interesi . . .«

Zato tudi je nova Internacionala soglasno sprejela resolucijo, v kateri poudarja, da je mir eden osnovnih smotrov mednarodnega socializma; v njej opozarja na korejsko vojno, ki je pokazala, da se Informbiro ne plaši agresije kot sredstva za razširjenje svoje oblasti; hkrati s tem pa je tudi pokazala, da morejo le skupni obrambni ukrepi zadušiti agresijo in preprečiti splošno vojno. Resolucija izraža potrebo po oboroževanju vseh demokratičnih držav, ki bodo mogle le kot take v okviru Združenih narodov opraviti svojo nalogo pri preprečevanju nove vojne.

Ta resolucija, še bolj pa politična deklaracija, »principi demokratičnega socializma«, ki jih je frankfurtski kongres prav tako enodušno sprejel, so obvezni za vse socialnodemokratske stranke, pripadajoče novi Internacionali, so tisto splošno, kar mora biti skupno vsem posameznim nacionalnim strankam. Politična deklaracija, »principi demokratičnega socializma«, program nove Internacionale naj bi bili tudi glavno delo, krona frankfurtskega zasedanja.

Deklaracija žigosa kapitalizem, ki je »razvil neizmerne proizvajalne sile, zraven pa izključil veliko večino ljudstva od vpliva na proizvodnjo, sistem, katerega posledica so uničujoče krize in množična brezposelnost, socialna negotovost in ostri kontrasti med bogatimi in revnimi . .«; poudarja prednosti socializma, potrebo po upostavitvi politične in gospodarske demokracije, po dvigu življenjske ravni ljudskih množic z agrarno reformo in industrializacijo, s socialnimi reformami, z razširitvijo skupne imovine ter z razvojem proizvajalnih in potrošnih zadrug; deklaracija ne zahteva podružbljenja proizvajalnih sredstev, ampak kontrolo nad gospodarstvom, polno zaposlitev, dvig življenjske ravni in pravično razdelitev imovine. Prav tako poudarja šest temeljnih človečanskih pravic: pravico do dela, pravico do zdravniške zaščite, pravico do odmora, pravico nesposobnih in starih oseb do pomoči, pravico otrok do zaščite in mladine do vzgoje, pravico do primernega stanovanja. Deklaracija ostro napada mednarodni komunizem (pripomniti je treba, da je pod to besedo mišljena sedanja politika sovjetske birokracije) kot orodje novega imperializma. Deklaracija, ki poudarja, da se lahko socializem uresniči samo v demokraciji, kakor tudi, da se more demokracija izpopolniti samo v socializmu, pravi na koncu, da se socialisti borijo za svet miru in svobode, za svet, ki ne bo poznal izkoriščanja človeka po človeku, naroda po narodu, za svet, v katerem je razvoj osebnosti vsakogar pogoj za ploden razvoj vsega človeštva, in apelira na solidarnost vseh delovnih ljudi v borbi za te velike cilje.

D. B.

Boris Ziherl:

O SOCIALISTIČNEM JAVNEM MNENJU

Ob IV. plenarni seji Centralnega komiteja KP Jugoslavije

Sklepi, ki so bili v dneh 3. in 4. junija letos sprejeti na IV. plenarni seji Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije in ki zadevajo teoretsko delo v Partiji, spadajo v vrsto tistih ukrepov, ki jim je namen poglobitev socialistične demokracije v naši deželi. Prav posebej gre tu za ukrepe, katerih dosledno izvajanje naj odločilno prispeva k razvijanju tistega, kar bi lahko imenovali **socialistično javno mnenje** in kar tvori neločljivo sestavino socialistične demokracije.

Če govorimo o **socialističnem** javnem mnenju, tedaj mislimo na tako javno mnenje, ki mu je gibalo interes socializma, interes socialistične revolucije in socialistične graditve. S tem je tudi rečeno, da tu ne gre za javno mnenje v starem buržoaznem smislu. Med slovenskimi socialisti je bil prav Ivan Cankar tisti, ki je na domačih primerih najnazorneje pokazal, kako se ustvarja javno mnenje, kadar so osnovna produkcijska sredstva, med njimi zlasti materialna sredstva za ustvarjanje javnega mnenja, v rokah zasebnih podjetnikov ali njihovih družb. Tudi v najbolj demokratičnih buržoaznih državah mnenje delovnih množic, se pravi, ogromne večine prebivalstva, ne more priti do ustreznega izraza, ker ga zastruplja in duši mnenje, ki se uveljavlja v milijonskih nakladah vodilnega reakcionarnega tiska, da niti ne omenimo vseh drugih sredstev, s katerimi vladajoči razredi vsiljujejo svoje mnenje množicam. S socialistično revolucijo, ki jo prvenstveno obeležuje prehod osnovnih produkcijskih sredstev v roke države kot predstavnika zmagovitega delovnega ljudstva, nujno mora odpasti tudi javno mnenje v starem buržoaznem smislu.

Če govorimo o novem, socialističnem javnem mnenju, ne mislimo pri tem samo na njegov **socialistični značaj** in usmerjenost, marveč tudi na to, da gre tu za **javno mnenje**, se pravi, za prosto izmenjavo različnih individualnih mnenj o posameznih vprašanjih socialistične graditve, bodisi politične ali gospodarske ali kulturne. Javno mnenje se lahko oblikuje samo v borbi med različnimi mnenji, v borbi, ki jo izzovejo in ji postavljajo smoter vedno nove in nove naloge socialistične graditve. S tem je tudi rečeno, da so ukrepi, ki jim je namen razvijanje socialističnega javnega mnenja, hkrati naperjeni proti vsakršnim monopolističnim težnjam v življenju socialistične države. V taki državi lahko obstaja samo en »monopol«: »monopol« delovnega ljudstva, ki je iztrgalo oblast iz rok buržoaznoveleposestniške reakcije in se lotilo socialistične graditve. Pobijati ta »monopol« pomeni vračati se v staro stanje, v najboljšem primeru, v buržoazno demokracijo, maličiti smisel socialistične demokracije. Ta »monopol« sestoji v dosledni obrambi pridobitev socialistične revolucije, v dosledni borbi proti restavracijskim poizkusom reakcije, v zavračanju sleherne misli na to, da bi zmagovito delovno ljudstvo v kakršnikoli obliki delilo oblast v strmoglavljeno reakcijo. Ko govorimo o borbi proti monopolističnim težnjam v življenju socialistične države, ne mislimo na te vrste monopol, brez katerega ni razvoja v socializem. Ko govorimo o monopolističnih težnjah v življenju socialistične države, mislimo na pojave, ki so zvezani z birokratskim maličenjem družbenega bistva socialistične države. Tu gre za težnje, katerih nosilec je predvsem zbirokratizirani, ljudstvu vse bolj odtujeni državni aparat, ki se zlasti v zaostalih deželah socialistične revolucije skuša uveljaviti kot samostojna družbena sila nasproti obema osnovnima razredoma takih dežel, nasproti delavskemu razredu in delovnemu kmetu, skuša nasproti njima ovekovečiti svojo vladavino in se jima predstaviti kot najpomembnejše gibalo vsega družbenega življenja v socialistični deželi. Tu gre za birokratsko monopolistične težnje, ki se razodevajo na vseh področjih družbenega življenja in ki z vso težo legajo na ustvarjalne napore delovnega človeka. Tu gre za monopol neznatne manjšine ali celo posameznika, ki izključuje plodno izmenjavo mnenj v širokih delovnih množicah, izključuje sleherno javno mnenje, kolikor se le-to ne istoveti z mnenjem birokratske kaste ali celo ene same njene vodilne osebnosti.

Lenin je nekoč zapisal, da je monopolu svojstvena težnja po zastoju in gnitju. Te besede v polni meri veljajo ne le za monopolistični kapitalizem, marveč tudi za dežele, v katerih je po zmagoviti socialistični revoluciji nad napredno socialistično težnjo ter njenimi nosilci zmagala zadrževalna birokratska težnja, kakor se je to zgodilo v Sovjetski zvezi.

Kakor težnja k birokratskemu izmaličenju družbenega bistva socialistične države ni bila svojstvena zgolj Sovjetski zvezi, marveč je zakonit pojav zlasti v zaostalejših deželah, tako se monopolistične težnje niso uveljavile samo v Sovjetski zvezi in v deželah pod njenim neposrednim vplivom, marveč se uveljavljajo in se bodo skušale uveljaviti tudi drugod. Kakor Jugoslavija ni in ni mogla ostati imuna pred nevarnostjo birokratskega izprijenja, tako so se tudi v njej hkrati z birokratskimi težnjami morale pričeti uveljavljati tudi monopolistične težnje na različnih področjih javnega udejstvovanja, od politike do umetniškega ustvarjanja. Toda, kakor se je Komunistična partija Jugoslavije uprla državno-kapitalističnim težnjam, znala odkriti njihove družbene korenine v prehodni dobi od kapitalizma h komunizmu ter zavestno krepiti socialistične težnje v naši stvarnosti, tako je tudi za časa opozorila na bistveno razliko med monopolističnim, birokratskim pojmovanjem javnega mnenja in med dejansko socialističnim javnim mnenjem. Prav v tem je pomen sklepov IV. plenarne seje CK KPJ, ki zadevajo teoretsko delo v naši Partiji.

Kakor je birokratizem vobče zgolj izraslina starih izkoriščevalskih sistemov, tako je tudi monopolizem na posameznih področjih javnega udejstvovanja zakoreninjen v starem redu. Monopol vladajočih izkoriščevalskih razredov na osnovna produkcijska sredstva, pri čemer so za naš primer važni predvsem vsi materialni predpogoji višje izobrazbe človeka, je v starem redu dušil ogromne ustvarjalne sile ljudi, v kali zatrl neštete talente in genije, ki so bili spočeti v delovnem ljudstvu in ki niso imeli možnosti, da bi se razvili in uveljavili. V istem smislu učinkuje tudi monopolizem »socialističnih« birokratov. Globoko birokratski značaj tega monopolizma se razodeva v pojmovanju, da uradni položaj, ki ga nekdo zavzema, že sam po sebi »razsvetljuje« človeka in ga usposablja za izrekanje končnih in nepreklicnih sodb v vseh vprašanjih javnega življenja. Birokrat svoje mnenje vsiljuje drugim, pa čeprav gre za vprašanja, ki so daleč odmaknjena od njegove stroke in niti najmanj ne spadajo v delokrog njegovega javnega udejstvovanja. Zaverovan v svojo »razsvetljenost« postane birokrat ljubosumen nasproti vsemu, kar sega preko meja njegove lastne zmogljivosti. Zato postane izrazit predstavnik povprečnosti, zaviralec slehernega poleta ustvarjalne misli in sovražnik sleherne resnične kvalitete. S tem pojavom se srečujemo na najrazličnejših stopnjah birokratske hierarhične lestvice.

Tisto, kar monopolist-birokrat najbolj sovraži, je kritika. Monopolizem je nezdružljiv s kritiko. Vsako kritiko, pa naj bo še tako ustvarjalna, smatra monopolist za napad na svojo avtoriteto, hkrati pa sam ne stori ničesar, s čimer bi svojo avtoriteto dejansko podprl. Prav v tem se razodeva težnja po zastoju in gnitju, ki je svojstvena monopolizmu. Ta težnja se uveljavlja v dveh pravcih.

Prvič, birokratov odnos do kritike duši ustvarjalno silo množic, onemogoča zdravo selekcijo kadrov, ki ji je podlaga stvarno znanje in stvarna sposobnost. O stvarnem znanju in o stvarni sposobnosti pa ni mogoče presojati tam, kjer ima med množico graditeljev socializma besedo samo neznatna manjšina ali pa celo samo ena sama samcata osebnost. Monopolizem »socialističnega« birokrata duši talente prav tako, kakor so jih dušili eksploatatorski sistemi preteklosti. O tem nam najzgovorneje priča onemoglost znanstvene, filozofske, umetniške in vobče ustvarjalne človeške misli v sodobni Sovjetski zvezi. Monopolizem poraja duhovno otopelost in nezainteresiranost javnosti.

Drugič, birokrat gnije sam v sebi. Zavarovan pred kritiko meni, da mu povsem zadostuje tisto, kar zna, in da mu je sleherno lastno izpopolnjevanje nepotrebno. S tem nujno postane vitez rutine in okostenelosti. Tudi če jih je imel, mu talenti v takih okoliščinah zamro, se ne razvijajo dalje. Kolikor bolj mu prirodne ali pridobljene sposobnosti odmirajo, toliko bolj se veže na gotove šablone in recepte. Lastno ustvarjalno misel in lastno moč prepričevanja mu nadomestijo citati iz tujih del, kar gre tako daleč, da niti najbanalnejših misli ni več sposoben izraziti z lastnimi besedami. Tudi v tem pogledu nam sodobna sovjetska publicistika nudi primerov na pretek.

Birokratski monopolizem še zdaleč ni stvar, ki bi bila omejena samo na delo političnih delavcev. Birokratski monopolizem prodira v vse pore javnega udejstvovanja. Še več, v najzoprnejši obliki se nedvomno pojavlja tedaj, kadar zajame področje znanstvenega in umetniškega ustvarjanja. Vzemimo kot primer umetnost. Zaverovanost v svojo umetniško zvrst ali šolo ali zgolj osebnost, nestrpnost nasproti vsemu, kar je izven tega kroga, ljubosumnost nasproti razodevajočim se novim talentom, bolestno reagiranje na sleherno kritiko — vse to so pojavi, ki v umetniškem svetu niso niti najmanj novi, ki pa lahko uničujoče vplivajo na vse kulturno življenje dežele, če postanejo sestavine birokratsko-monopolističnega sistema.

Odtod ogromni pomen, ki ga ima razvijanje socialističnega javnega mnenja za napredovanje k socialističnemu cilju. Samo v borbi mnenj, v neprestani kritiki in samokritiki, je bil, je in bo mogoč razvoj celote in posameznika. Delavec na področju teorije, publicist, znanstvenik in umetniški ustvarjalec, ki se uveljavlja v ozračju načelne kritike in se čuti odgovornega pred javnostjo socialistične države, se neprestano izpopolnjuje, tehta svoje postavke in jih v polemiki dalje razvija. Hkrati se razvijajo tudi množice same, ki so priča borbi mnenj in jim ni postavljena nobena načelna pregrada, da v njej tvorno sodelujejo.

Četrti plenum CK KPJ, ki je na temelju govora tov. Djilasa sprejel ustrezno resolucijo o teoretskem delu v Partiji, je pravilno ocenil pomen borbe proti monopolizmu v teoretskih vprašanjih in začrtal ločnico med načelno borbo mnenj, ki s svojimi rezultati utrjuje akcijsko enotnost zavednih graditeljev socializma, in med destruktivnim delom sovražnikov socializma, ki je naperjeno proti razvijanju socialističnega javnega mnenja. V tem je pomen tega novega prispevka poglabljanju socialistične demokracije v naši deželi.

(Predavanje v ljubljanskem radiu 2. julija 1951)

Gospodarstvo na tujem

POVEČANJE PROIZVODNJE UMETNIH VLAKEN

Na svetovnem trgu primanjkuje prirodnih tekstilnih surovin, zato so cene zelo visoke. Posledica tega je vse večja proizvodnja umetnih vlaken. Svetovna proizvodnja rayona se je povzpela v 1950. letu skoraj na 1,600.000 ton, torej se je povečala v primeri s proizvodnjo v 1939. letu za okoli 31%, a v odnosu na 1949. leto za 29%. Med najvažnejše proizvajalce v svetu spadajo: Združene države Amerike s 572.000 tonami v 1950. letu, Anglija 165.000, Zahodna Nemčija 160.000, Italija 103.000, Japonska 115.000, Francija 84.000 in Vzhodna Nemčija 64.000 ton.

Sintetična vlakna pa ne izpodrivajo prirodnih le zato, ker so občutno cenejša. Povpraševanje po izdelkih iz umetnih vlaken narašča tudi zaradi stalnega izboljševanja kvalitete in možnosti zav sestransko uporabo. Na svetovnem trgu se z rayonom čedalje močneje uveljavlja Francija, katere izvoz je znašal lani 21.800 ton. Od omenjene količine je bilo izvoženih 8200 ton v ZDA, ostanek pa v Anglijo, Indijo, Japonsko, Avstralijo in Južno Ameriko. Po enem izmed najnovejših postopkov, ki so ga iznašli v Franciji, je možno pridobivati iz polyvinilklorida izredno elastična in čvrsta umetna vlakna. Ker je »hrovyl«, kakor imenujejo omenjena vlakna, zelo odporen proti ognju, kemikalijam in vlagi, ga je moči uporabiti razen v tekstilni industriji tudi v kemični, nadalje za izdelavo izolatorjev, za opremo na ladjah, v letalih, gledaliških dvoranah itd.

Dejstvo, da se bodo umetna vlakna uporabljala tudi kot dodatek volni za izdelavo vojaških uniform (za sedaj v Angliji in Ameriki), pa potrjuje resničnost cenitev, ki predvidevajo, da bo narasla svetovna proizvodnja letos na okrog 2 milijona ton.

H GOSPODARSKEMU POLOŽAJU V ŠPANIJI

Francova fašistična vlada stoji vsekakor pred težkimi problemi. Na eni strani naj bi zadostila naraščajočim potrebam ljudstva, na drugi pa obnovila zastarelo industrijo in razen tega zgradila še vrsto novih industrijskih objektov. Stanje v kmetijstvu — slabi hektarski donosi kot posledica nezadostnega gnojenja, razmeroma zaostalega načina pridelovanja in vojnih opustošenj — položaj le še otežkoča. Upoštevati moramo tudi nemali demografski prirast v Španiji, ki je imela 1930. leta 24 milijonov prebivalcev, 1940. leta 26 milijonov, a v lanskem letu že 29 milijonov. Obnovitvi železniškega omrežja in večidel uničenega voznega parka, mehaničnih instalacij ter perečim potrebam po novih hidroelektričnih napravah in vrsti objektov za razširitev proizvodov kemične industrije se pridružuje še potreba po 500.000 stanovanj. Programe, postavljene za obnovitev, pa na vsakem koraku ovira pomanjkanje tehničnega osebja, energetskih virov in kapitala.

Kot odraz navedenih okoliščin je indeks cen v stalnem naraščanju. Če vzamemo kot bazo 1937. leto (indeks 100), so skočile cene v 1948. letu na 400, v 1949 na 428, a v 1950. letu na 514. Plače pa so se zvišale le v začetku 1950. leta za okoli 40%. Da bi preprečila nadaljnjo inflacijo, se je odločila Francova vlada, kar v največji meri povečati izvoz, pri tem pa uvažati le najnujnejše za razvoj gospodarstva. Zunanjetrgovinska bilanca v juniju 1950 izkazuje resda pozitiven saldo v primeri z deficitom v prejšnjih letih. Dosegli so jo predvsem s pospešenim izvozom olivnega olja, južnega sadja, železnih mineralov, živega srebra in ostalih rudnin. Glavni odjemalci španskih produktov so razen španskih kolonij Anglija, Francija, ZDA, Argentina, Benelux in Italija, medtem ko uvaža Španija žito iz Argentine, bombaž, petrolej in avtomobile iz Združenih držav, razne surovine in premog pa iz Anglije.

Stavke in neredi, ki so se navzlic fašistični diktaturi razvneli v tekočem letu, pa zopet potrjujejo, da brez temeljnih notranjepolitičnih reform, predvsem odstranitve Franca, in brez agrarne reforme ne bo moči postaviti špansko gospodarstvo na solidne temelje.

PROIZVODNJA BOMBAŽA

Proizvodnja bombaža v letih 1950-51 (leto se začne s 1. avgustom) je znašala 27,534.000 bal in je bila skoraj za 4 milijone bal manjša kakor v prejšnjem letu. V letu 1950-51 je proizvedla Severna Amerika 16,257.000 bal, Evropa pa le 214.000. V Sovjetski zvezi je znašala tega leta proizvodnja bombaža 3,300.000 bal. Letošnje cenitve kažejo, da se bo proizvodnja bombaža v ZDA nekoliko povečala. Nekateri cenijo, da bo njena letošnja proizvodnja celo dosegla 19 milijonov bal. Prav tako cenijo, da se bo proizvodnja bombaža v ostalem svetu povečala najmanj za 1,5 milijona bal. Na povečevanje proizvodnje vplivajo predvsem sedanje visoke cene bombaža na svetovnih tržiščih.

ZNATNE SPREMEMBE V IZVOZNI STRUKTURI TURČIJE

Zadnja leta je uspelo Turčiji močno povečati izvoz. Znatno se je pri tem spremenila struktura izvoza. Doslej glavni izvozni artikel — tobak, je že v 1950. letu prepustil prvo mesto bombažu. Ker cenijo pridelek bombaža na približno 128.000 ton, kar je 17% več kakor lani, bo bombaž tudi letos temeljna postavka turškega izvoza. Kmetje so se odločili povečati setvene površine za bombaž predvsem zaradi ugodnih cen, ki so naraščale vse do februarja letos, kakor tudi zaradi možnosti zadovoljivega razvoja cen v prihodnjih letih.

O pomoči zaostalim deželam

Nadaljevanje s 1. strani.

začela s posojili, v katera so finančne družbe odlagale odvečni kapital, številna javna dela. Med vojno se je kapital Združenih držav Amerike še povečal, ker se je odtekal vanje iz številnih vojskujočih se držav, ki so trošile ogromne vsote za nakup ameriškega blaga in orožja. Zaradi stekanja kapitala od vsepovsod v Ameriko se je znašel svet po vojni v takih okoliščinah, da ni bil več sposoben z lastnimi silami hitro obnoviti med vojno izčrpane gospodarske sile. Ameriška proizvodnja pa se je hkrati znašla pred tržiščem, ki ni razpolagalo več s tolikšno kupno močjo, da bi moglo pokupiti odvečno ameriško proizvodnjo. Zato si je moral ustvariti ameriški kapital tržišče za proizvode na umeten način. Ameriška država je dala velike vsote za posojila pa tudi za brezplačno pomoč. Vprašanje, kako zmanjšati nastalo nasprotje zaradi neenakomerne razporeditve kapitalov, neenakomerne razpoložitve proizvodnje, je postalo tudi bistveno vprašanje za sam gospodarski napredek Amerike. In ne samo za napredek, temveč tudi za to, da sploh obdrži že doseženo stopnjo gospodarskega razvoja. Zakon koncentracije kapitala in proizvodnje, ki je med temeljnimi zakoni kapitalistične proizvodnje, je dosegel že tako stopnjo, da nujno zahteva svojo dekoncentracijo.

Zaradi tega ni čudno, da se danes z vprašanjem, kako odpraviti nasprotje med razvitimi in zaostalimi deželami, ne ukvarjajo Združene države Amerike nič manj kakor zaostale dežele, ki bi želele razvijati svoje gospodarstvo skladno s svojim naravnim bogastvom. Združene države Amerike so osnovale vrsto ustanov za finančno pomoč zaostalim deželam. V Evropi je zlasti znana »Uprava za gospodarsko sodelovanje«, za katero je dal pobudo leta 1947 tedanji ameriški zunanji minister George Marshall. Pomoč, ki jo daje ta ustanova, se je po njem tudi imenovala — pomoč po Marshallovem načrtu. Prav tako je znana pomoč ZDA po Trumanovi »Četrti točki«, ki se imenuje tako zaradi tega, ker je dal zanjo pobudo predsednik Truman v četrti točki svoje poslanice januarja 1949. Razen tega je ustanovila ameriška vlada »Banko za izvoz in uvoz«, ki daje predvsem posojila, vezana na nakup blaga v ZDA. Tudi Velika Britanija je dala pobudo za poseben načrt o gospodarskem razvoju dežel, ki sestavljajo Britansko skupnost narodov. Ta načrt je preračunan za dobo šestih let in je stopil v veljavo 1. julija letos. Navadno ga imenujejo »Colombo načrt«, ker je bila dana zanj pobuda na zasedanju v Colombu.

Hkrati z ustanovami posameznih nerazvitih držav pa so tudi v okviru Združenih narodov številne ustanove in organizacije, katerim je naložena skrb za razvoj zaostalih dežela. Združeni narodi imajo Načrt za tehnično pomoč, Mednarodno banko za obnovo in razvoj in Mednarodni denarni sklad. Organizacija za prehrano in kmetijstvo, Svetovna zdravstvena organizacija in Mednarodni otroški sklad pa dajejo pomoč zaostalim deželam v posebej določene namene.

Že naštete ustanove in organizacije pričajo, kako močno je prodrla zavest o nujnosti, pomagati zaostalim deželam. Vendar se pojavljajo prav v zadnjem letu v mednarodnem življenju vse odločnejši glasovi, da je bila dosedanja pomoč preneznatna in da so potrebni obsežnejši ukrepi za rešitev tega vprašanja. Značilni sta poročili ameriških strokovnjakov Gordona Graya in Nelsona Rockefellerja ameriški vladi o ukrepih, ki bi bili potrebni za učinkovito pomoč nerazvitim deželam. Važna je njuna ugotovitev, da je rešitev tega vprašanja nemogoča s pomočjo privatnega kapitala in da je potrebna neposredna pomoč s strani ZDA. V štirih povojnih letih je namreč znašal izvoz privatnega kapitala iz ZDA le 2 milijardi 400 milijonov dolarjev. 75 odstotkov tega kapitala je bilo vloženega v naftno industrijo. To pomeni, da ta kapital ni prispeval h gospodarskemu dvigu zaostalih dežela.

Izvoz privatnega kapitala je po vojni nasploh zelo padel. Med vzroki za zmanjšanje izvoza privatnega kapitala navajajo nove okoliščine. Nekdanje brezpravne kolonije se politično osamosvajajo, zaradi česar se privatni kapitalisti boje, da ne bi mogli več izvažati dobičkov, ki bi jim jih prinašal kapital, vložen v teh deželah. Vendar je glavni vzrok, da privatni kapital ne odteka več v takšnem obsegu v zaostale dežele, v tem, ker jim le-te zaradi svoje skrajne zaostalosti ne omogočajo več takšnih dobičkov, kakršne so črpali iz njih nekdaj. Storilnost je sedaj v Ameriki na taki stopnji, da omogoča kapitalistom večje profite, čeprav je v njej delovna sila dražja kakor v ostalih deželah. Težnja kapitala po ceneni delovni sili, ki je v zaostalih deželah, je prenehala zaradi silno nizke storilnosti v njih, kajti za rentabilnost vloženega kapitala so potrebni tudi zadovoljivi splošni gospodarski pogoji. Toda ti so v zaostalih deželah taki, da brez njihovega izboljšanja sploh ni mogoč kak gospodarski napredek. Sem spada predvsem cestno, železniško omrežje, pristanišča, električna omrežja, primerna prehrana prebivalstva, zdravstvene razmere in splošna raven prosvete ter razna javna dela. Vlagati kapital v tako dejavnost pa je za kapital nedonosno, ker se ne rentira. Za ustanovitev teh temeljnih gospodarskih pogojev so potrebna dolgoročna posojila z nizkimi obrestmi, pa tudi brezplačna pomoč. To pa lahko dajejo le vlade razvitih držav.

Oba poročevalca ameriške vlade o pomoči deželam sta prišla tudi do sklepa, da je potrebno ustanoviti nove mednarodne ustanove, ki naj bi finansirale zaostale dežele, ker dosedanje ne zadostujejo. Ta sklep se sklada tudi s predlogom petih strokovnjakov, ki jih je imenoval generalni sekretar Združenih narodov, naj prouče vprašanje pomoči nerazvitim deželam. Ti so ugotovili, da bi bilo potrebno investirati v zaostale dežele letno 19 milijard 134 milijonov dolarjev, če bi hoteli povečati v teh deželah narodni dohodek na prebivalca letno za dva odstotka. Te dežele pa so danes sposobne vložiti samo 5 milijard 240 milijonov dolarjev. Večji lastni napori teh dežel bi resno ogrožali sedanjo življenjsko raven, ki je že danes nadvse majhna. V Indiji in Pakistanu so n. pr. davki na dohodek že sedaj skoraj toliki kakor v Britaniji, čeprav je le malo ljudi, ki imajo dohodek za obdavčenje. Zaradi tega bi morale prispevati razvite dežele 13.896 milijonov dolarjev.

Konec julija bo zasedanje Ekonomskega in socialnega sveta Združenih narodov, na katerem bodo razpravljali prav o tem vprašanju, kako namreč organizirati potrebno pomoč zaostalim deželam. Zaostale dežele se zavzemajo, da bi dobivale to pomoč po Organizaciji združenih narodov, kar bi bilo večje jamstvo, da bo pomoč pravično razdeljena glede na potrebe posameznih dežela in v skladu z njihovimi narodnimi koristmi. Kajti pomoč ZDA, ki so jo te neposredno dajale posameznim državam, je večkrat bolj upoštevala ameriške koristi kakor koristi dežele, ki je prejemala to pomoč. Skušnjavi, videti predvsem ameriške koristi, se nista izognila niti Gray in Rockefeller, ki sta utemeljevala pomoč ZDA s tem, da dobivajo le-te iz zaostalih dežel 73 odstotkov celotnega strateškega in kritičnega materiala ter odpade na zaostale dežele 50 odstotkov ameriškega uvoza. S pomočjo ZDA pa naj bi se povečal dosedanji uvoz strateških surovin za 50 odstotkov. Seveda bi finančna pomoč, ki bi imela namen, tako enostransko razvijati gospodarske zmogljivosti zaostalih dežela, samo še nadalje povečevala nasprotja med zaostalimi in razvitimi deželami. Končna posledica pomoči pa bi bila v škodo samemu gospodarskemu napredku Združenih držav. Vendar je to prepletanje teženj, ki jih kažejo na eni strani določeni finančni krogi v ZDA, in teženj nekaterih ameriških državnikov, ki spregledujejo nevarnost take gospodarske politike in skušajo najti neko ravnotežje med koristmi Amerike in med upravičenimi težnjami zaostalih dežel — značilno za sedanje prehodno obdobje.

Hkrati z drugimi državami si Jugoslavija v mednarodnih ustanovah vztrajno prizadeva za rešitev vprašanja, kako pomoči zaostalim deželam. Njeno stališče temelji na njenih lastnih in na mednarodnih izkušnjah ter izhaja iz njene lastne borbe, da bi premagala podedovano gospodarsko zaostalost in utrdila svojo neodvisnost. Zato dosledno podpira težnje nerazvitih dežela in zagovarja zahteve, naj doteka pomoč zaostalim deželam po določenih ustanovah Združenih narodov, ker je le v okviru njih mogoče najti pravilne oblike za gospodarsko sodelovanje razvitih in nerazvitih dežela.

Kako odpraviti nasprotje med zaostalimi in razvitimi deželami, s katerimi se ukvarjajo mlade, mednarodne organizacije in ustanove, znanstveni zavodi in javni delavci — to je vprašanje, katerega rešitve ni mogoče več odlagati. Londonski »The Economist« je zapisal ob predlogu petih strokovnjakov OZN: »... Dejstvo je, da bo industrijski napredek bogatih dežel v Evropi in Severni Ameriki preprečen, če ne bodo storjeni učinkoviti ukrepi za razvoj ostalih celin. Razen tega pa obstoji tudi prepričanje, ustvarjeno delno iz strahu, toda v glavnem iz resničnega sočustvovanja, da svet ne more upati, da bo živel v miru, dokler bodo kontrasti v blaginji ljudi tako ostri, kakor so danes.«

Čeprav nas ne čudi, je vendar značilno, da vlada Sovjetske zveze ni pokazala doslej nobenega zanimanja za to pomembno vprašanje. V mednarodnih ustanovah si sicer ni upala glasovati proti finančni pomoči zaostalim deželam, vendar doslej sama ni žrtvovala niti rublja za tako pomoč. Pomoč zaostalim deželam pa javno razglaša za imperializem po znanem merilu, da je pač imperialistično, kar ni sovjetsko. Vodstvo Sovjetske zveze je popolnoma slepo za dogajanja v sodobnem svetu, v katerem se skozi vedno širše razpoke stare družbe bolj in bolj uveljavljajo klice novega.

Čeprav je danes v svetu velika oboroževalna tekma, ki zahteva ogromne vsote, je pomembno, da so se navzlic temu po korejskem spopadu še povečali glasovi o nujnosti pomoči zaostalim deželam. Dokaz za to so prav omenjeni predlogi Graya, Rockefellerja in petih strokovnjakov ZN. Bojazen, da lahko povečano oboroževanje prepreči obsežnejšo pomoč, pa je vendar umestna, kajti odvečni kapitali se sedaj stekajo zlasti v oboroževalno industrijo. Boj za mir in za postopno razorožitev je zato sestavni del borbe za odstranitev nasprotja med razvitimi in nerazvitimi deželami. Trden mir in mirno sodelovanje med narodi bi človeštvu omogočilo močno povečati proizvodnjo splošnih dobrin, ker bi bili sproščeni milijardni kapitali, ki jih danes svet vlaga v orožje. Če bi ZDA in ZSSR letno vlagali po 64 milijard dolarjev in 82 milijard rubljev, kolikor so letno določili za oboroževanje, za razvoj zaostalih dežela, bi se 80% ljudi na svetu, ki žive v zaostalih deželah, v kratkem rešilo posledic stoletnega kapitalističnega izkoriščanja.

Ivan Tavčar

K sprostitvi zakona vrednosti v okviru splošnih planskih proporcev

Osnovna pogoja za socialistično planiranje, ki sta: oblast v rokah ljudstva in podržavljenje najvažnejših proizvajalnih sredstev, šele omogočata postaviti plan kot zakon razvoja socialističnega gospodarstva. Za ostvaritev plana pa je nujno tudi, da mu podredimo vse ekonomske zakone kapitalizma ,katerih delovanja ne moremo preprečiti, ker delujejo na danih stopnjah razvoja proizvajalnih sil neodvisno od volje ljudi. Podrediti zakone kapitalistične ekonomike socialističnemu planu pa pomeni dušiti le njihovo stihijsko delovanje in izkoriščevalski značaj, nikakor jih pa ne ovirati tam, kjer njih delovanje pospešuje razvoj proizvajalnih sil.

To velja predvsem za osnovni zakon kapitalističnega gospodarstva — za zakon vrednosti, ki v zrelem stadiju kapitalizma, preobražen v zakon povprečne profitne stopnje, do skrajnosti razvije notranja protislovja, ki jih vsebuje blago kot proizvod ljudskega dela, namenjen prodaji. Tako privede n. pr. do viška nasprotje med uporabno vrednostjo in (menjalno) vrednostjo blaga, katerega posledica je kopičenje dobrin in v določenih okolnostih kriza nadprodukcije; nadalje nasprotje med konkretnim in abstraktnim delom, ki zopet prerašča v nasprotje med družbeno proizvodnjo ter privatnim prisvajanjem. Končno omenimo še nasprotje med družbeno potrebnim in individualnim delovnim časom, katerega posledica je, da podjetjem, ki obratujejo v boljših pogojih, dotekajo ekstraprofiti, medtem ko številna druga podjetja propadajo v konkurenčni borbi.

Obsežnost in stopnja, do katere moramo obvladovati stihijsko delovanje zakona vrednosti, da se izognemo zgoraj navedenim antagonističnim protislovjem, t. j., če želimo uresničiti plan, pa je odvisna od mnogih okolnosti; tako predvsem od stopnje razvoja proizvajalnih sredstev in od njihove lastniške strukture. Ker moremo namreč zadovoljivo podrediti zakon vrednosti samo v okviru socialističnega sektorja gospodarstva, a v privatnem le več ali manj uspešno omejevati njegovo stihijsko delovanje, je ogromnega pomena razmerje med socialistično in privatno lastnino družbe, ki je stopila na pot graditve socializma. To je treba, glede na prilike pri nas, poudariti predvsem zato, ker se je okrepil zadružni sektor v kmetijstvu (danes 24% vseh kmetijskih površin v državi) šele v poslednjih dveh letih.

Nekaj o načinu in stopnji obvladovanja zakona vrednosti

Ker je obvladoval stihijsko delovanje zakona vrednosti v social. sektorju praktično sistem enotnih cen, moremo iz njihove strukture kaj nazorno razbrati način in stopnjo obvladovanja. Tako je n. pr. zakon vrednosti močno sredstvo za planiranje gospodarstva, saj je veljala razlika med polno lastno ceno in med proizvajalčevo prodajno ceno za osnovni vir socialistične akumulacije. Nasprotje med uporabno vrednostjo in vrednostjo blaga je bilo odpravljeno tako, da so planirali proizvodnjo po količini in sortimentu, a zaradi kontrole ekonomičnosti dela tudi v vrednostni obliki (denarju). Ob družbeni lastnini proizvajalnih sredstev in ob plansko porazdeljenem delu tudi ni bilo pogojev za antagonistična nasprotja med konkretnim in abstraktnim delom. Protislovje med individualnim in družbeno potrebnim delom pa se je vsklajevalo z normiranjem delovnega časa, tako da so bili v normah upoštevani delovni pogoji v posameznih podjetjih.

Kar smo rekli za socialistični sektor v industriji, velja v glavnem tudi za obrtnega in za zadružni sektor v kmetijstvu (kmečke delovne zadruge).

Najprimernejše področje za stihijsko uveljavljanje zakona vrednosti pa je razumljivo privatni sektor bodisi v obrti ali v kmetijstvu. Rekli smo že, da lahko v okviru privatnega sektorja le bolj ali manj uspešno omejujemo stihijo, kar smo delali n. pr. v obrti s predpisovanjem cen za posamezne storitve, a v kmetijstvu s setvenimi plani in z obveznimi odkupi. Naraščajoče povpraševanje po kmetijskih pridelkih predvsem zaradi hitre menjave strukture prebivalstva, slabih letin itd. je seve stihijo le podpiralo in ustvarjalo pogoje za prodajo kmetijskih pridelkov po cenah daleč iznad vrednosti. Tako so godna tla za monopolistične cene odvračala kmeta celo od prodaje pridelkov po vezanih cenah, čeprav so bile te postavljene na principu ekvivalenta, t. j. enakih vrednosti v primeri z industrijskimi proizvodi.

Reči smemo, da nam enotne cene in na temelju teh določena dolga vrsta cen blaga za široko potrošnjo: nižje enotne cene, vezane cene, komercialne cene, cene za prosti odkup kmetijskih pridelkov, proste cene industrijskemu blagu itd. — poleg pravkar omenjenih administrativnih posegov v privatni sektor vsaj nekoliko ponazorijo težo in zamotanost borbe za realizacijo plana, t. j. borbe za obvladanje zakona vrednosti v pogojih relativnega pomanjkanja blaga.

Možnosti za sprostitev zakona vrednosti naraščajo

Rezultati uresničevanja plana se morajo pokazati po določenem časovnem razdobju v povečanju proizvodnje in s tem v izboljšanju možnosti za zadovoljitev osnovnih potreb družbe. (V našem primeru se je omenjeno razdobje podaljšalo predvsem zaradi gospodarske blokade z Vzhoda in zaradi slabih letin.) A če se vrste blaga, ki jih more nuditi proizvodnja že v razmeroma zadostnih količinah, še vnaprej v nadrobnostih »planirajo od zgoraj« (planiramo pa proizvodnjo, potrošnjo, porazdelitev in menjavo), poraja to le škodljive posledice, predvsem pa naraščanje birokracije v distribuciji in proizvodnji. Kakor so n. pr. podrobni plani distribuciji nujni ob relativnem pomanjkanju, ker omogočajo, da pridejo posamezne vrste blaga v roke potrebnim, tako prerašča podrobno distribuiranje v okolnostih, ko je blaga razmeroma dovolj, v vsestransko škodljiv pojav. Ne gre torej le za škodo, povzročeno zaradi tega, ker je določeno število ljudi (birokratov) neracionalno izkoriščenih, t. j., ker opravlja delo, ki družbi na tej stopnji razvoja ni več potrebno; gre prav tako za škodo, ki neogibno nastopa zaradi napak in pomanjkljivosti pri nadrobnem planiranju velikega števila predmetov. Ena teh je n. pr. nepravilna porazdelitev produktov med teritoriji, panogami, vejami gospodarstva itd., kar vse le odpira možnosti za špekulacijo. Kot tipičen primer za to lahko navedemo nekaj časa trajajočo porazdelitev plaščev in zračnic med republikami na temelju števila prebivalcev namesto po številu registriranih koles. Kakor nepotrebnemu kopičenju birokratskega aparata, tako tudi napakam in pomanjkljivostim podrobnega planiranja pa se moremo izogniti le, če damo ponudbi in povpraševanju večji razmah.

Da v kratkem posnamemo: ko dosežejo proizvajalne sile stopnjo razvoja, na kateri morejo zadovoljiti osnovne potrebe družbe, moremo in moramo *ustrezno* opustiti tiste planske prijeme v okviru socialističnega sektorja in administrativne ukrepe v privatnem sektorju, s katerimi smo bili primorani doslej močno podrejati zakon vrednosti zakonu socialističnega planiranja. To ustrezajočo mero (ta okvir) tvorijo v socialističnem sektorju tako imenovani splošni planski proporci, a v privatnem sektorju kmetijstva pridelki, katerih obvezna oddaja je še vedno potrebna (žita, mast itd.). To pa pomeni sprostitev zakona vrednosti v okviru splošnih planskih proporcev, s čimer seve ni okrnjena socialistična vsebina plana, saj bo plan tudi vnaprej usmerjal razvoj proizvajalnih sil, tako da se bodo le-te najhitreje razvijale. Razen omenjenega pa bo plan tudi vnaprej podrejal stihijsko delovanje ekonomskih zakonitosti, ki izvirajo iz še obstoječih disproporcev v našem gospodarstvu. V praksi bo podrejalo zakon vrednosti predvsem planiranje osnovne investicijske dejavnosti in planiranje povprečne mere akumulacije ter fondov v posameznih panogah. Panogam in podjetjem, katerih hiter razvoj zmanjšuje disproporce v gospodarstvu, bo prepuščene več akumulacije, v posameznih primerih pa se bodo podjetjem po planu dodeljevala tudi sredstva iz proračuna.

Za boljšo predstavo o delovanju zakona vrednosti v okviru splošnih planskih proporcev si bomo skušali pomagati s primerom, še prej pa se moramo vsaj bežno dotakniti proporcev. Če določa plan od celotnih razpoložljivih sredstev za dejavnost ene izmed gospodarskih panog, denimo 20%, za dejavnost druge panoge 15%, tretje 30% itd., pomeni to, da obstaja med sredstvi, ki so namenjena posameznim panogam, neko določeno razmerje, t. j. planski proporc. Ker smo omenili plansko določeno razmerje za porazdelitev sredstev med panoge, je to — *splošni planski proporc* za razliko od proporcev, ki odrejajo, v kakšnem medsebojnem razmerju se bodo uporabljala sredstva za izvedbo raznih nalog v okviru ene panoge (proporci nižje stopnje). Dodajmo še, da so po pravilih metodologije planiranja razvrščeni proizvodi ene panoge v sistem grup, tako predvsem v zbirne in enojne grupe. Omenjeni proporci nižje stopnje, predvsem pa izbor in količina proizvodov, ki so zajeti v posameznih zbirnih grupah, bodo v bodoče prilagojeni ponudbi in povpraševanju.

Oglejmo si to na primeru: Republiški plan LRS predvideva za prihodnje leto v okviru tekstilne industrije devet zbirnih grup, med njimi zbirno grupo »gotovi tekstilni proizvodi« (razno metrsko blago), zbirno grupo »konfekcija« itd. Ponudba in povpraševanje, to je potreba po tem ali onem asortimentu, bo na primer v okviru zbirne grupe »konfekcija« odločala, ali bo izgotovljenih več moških ali ženskih plaščev, koliko otroškega perila in katere vrste. Ker pa bo povpraševanje določalo tudi, kateri izmed navedenih dveh zbirnih grup bo treba dodeliti več blaga in kakšnega, bo s tem prevzelo nalogo formiranja planskega proporca nižje stopnje. Tako bo nastal gospodarsko vsestransko potreben avtomatizem.

Iz dejstva, da so doslej zajemali podrobni plani proizvodnje in distribucije v LRS okoli 80.000 proizvodov in da se bo to število po sprejetem novem zakonu o planiranju gospodarstva zmanjšalo na okoli 5000, je moči vsaj delno razbrati, koliko samoiniciative bodo lahko razvili delovni kolektivi, preko katerih se bo pri nas sprostilo delovanje zakona vrednosti.

Jože Žižek

Proizvodnja za trg in bodočnost kmeta-privatnika

Prednosti velikih kmetijskih gospodarstev pred drobnimi je pokazal že kapitalizem, ki je s svojimi zakonitostmi neusmiljeno onemogočal obstoj malemu kmetu in ga spreminjal bodisi v industrijskega delavca-proletarca bodisi v dninarja. Le redkim se je posrečilo, da so si utrli pot med tiste gospodarje, ki jim je obdelovanje zemlje omogočilo vsaj človeka vredno življenje. Proizvodna zmogljivost kmečkega gospodarstva in sposobnost ustvariti viške za trg je gotovo eden osnovnih činiteljev, ki je privedel v ostri konkurenci, na primer v Ameriki, do velikih mehaniziranih kmetijskih obratov — farm in ki kaže poposledice tudi v kapitalističnih državah Evrope. Na našem kontinentu je Danska znana po najvišjih hektarskih donosih in najnaprednejšem obdelovanju zemlje. Nikakor ni naključje, da je srednja površina kmečkega gospodarstva na Danskem 10 hektarov, medtem ko znaša v Italiji, ki za Dansko po kmetijski proizvodnosti močno zaostaja, komaj 3,2 hektara. Na Danskem je komaj 22% malih kmetij, kar kaže, da ima država z najnaprednejšim obdelovanjem zemlje v Evropi za razmere na našem kontinentu tudi dokaj visoko srednjo površino kmetij. Treba je reči, da se približujejo tej številki, ki pa je za socialistično gospodarstvo še mnogo prenizka, tudi naše zadruge, v katerih pride na družino 8,6 hektarov zemlje. V koliko je taka primerjava umestna, nam pove, da so naše kmečke delovne zadruge še vedno zelo majhne po površini, odnosno zaostale za naprednim obdelovanjem in da še niso dosegle kmetijsko razvitih držav v Evropi, kaj šele na drugih kontinentih.

Ena značilnosti socializma je prav boj za višjo proizvodnost, kar pomeni z drugimi besedami boj za tako stanje, ko zmanjšujemo potrebni delovni napor in dajemo človeku možnost za kulturnejše in lažje življenje ob uporabi vseh razpoložljivih sredstev, ki jih nudi moderna tehnika. Ta boj za proizvodnost pa se odvija tako v industriji kakor tudi v kmetijstvu. Zaradi tega je tudi nujna sprememba, ki jo mora doživeti kmetijstvo na razvojni poti po socialistični revoluciji. Toda tu se postavlja po robu večji proizvodnji predvsem velika razdrobljenost kmečkega gospodarstva. Pot k večji proizvodnji pa ni mogoča s takim razdrobljenim gospodarstvom in je zato izhod le v združevanju drobnih kmetijskih obratov v velika gospodarstva, ki omogočajo uporabo vseh sodobnih sredstev za obdelavo zemlje in hkrati tudi razbijajo kapitalistične odnose. Taka pot je pri nas delovno zadružništvo.

Čeprav je naše delovno zadružništvo še razmeroma mlado, pa vendarle v celoti vzeto že lepo kaže prednosti socialističnega gospodarstva pred drobnim kapitalističnim. V proizvodnji tržnih viškov se kaže najlepše sposobnost posameznega gospodarstva. Lani so na primer oddale kmečke delovne zadruge za 3029 dinarjev pridelkov na hektar orne zemlje, medtem ko so oddali privatni kmetje povprečno za 2997 din. Še nazornejša pa postane razlika, če primerjamo dohodke zadružnikov z dohodki majhnih in srednjih kmetov, ki so ostali kot privatniki na svojih koščkih zemlje. Dohodki zadružne družine so se povečali lani v primeri z letom 1949 na 132%. Nadrobni računi kažejo, da znašajo dohodki malega kmeta, če odbijemo davke, komaj 34% dohodkov, ki jih je dosegla družina v zadrugi, dohodki srednjega kmeta pa 59%. Čisti dohodek delovnih zadrug je znašal na primer lani 551,8 milijonov, kar je za 278.3 milijona več kakor leta 1949 To pa je bilo seveda tudi povod, da so narasli dohodki zadružnikov. Prav tako naraščajo tudi temeljna sredstva zadrug. Lani in letos so povečale kmečke delovne zadruge sredstva, računano po nižjih cenah, brez zemlje in po odbitku amortizacije za skupno 372 milijonov din (leta 1950 za 237 milijonov). Slovenske zadruge razpolagajo letos z 230 traktorji, 80 žetvenimi stroji, 956 sejalnicami, 962 kosilnicami, 806 premičnimi in nepremičnimi motorji itd., itd. Samo letos so povečale ne upoštevaje mehanizacijo, ki jim je bila dodeljena od zadružnih skladov, svoj strojni park za 95 traktorjev, 109 kosilnic, 87 mlatilnic itd. V zadrugah so zgradili lani oziroma gradijo letos 52 hlevov, adaptirajo pa jih 308 itd. Obratna sredstva zadrug so narasla lani za nad 140 milijonov dinarjev ali za 70% v primeri z letom 1949. Toda teh nekaj iztrganih podatkov — čeprav pričajo o naglem razvoju zadrug — ne more dati prave slike. Koliko je samo objektivnih možnosti za povečanje proizvodnje, ki jih zadruge še niso izkoristile! Tako znaša na primer povprečno število opravljenih delovnih dni v slovenskih zadrugah komaj 159, kar je zelo malo, če upoštevamo, da jih opravi industrijski delavec 290. Čeprav je delo v kmetijstvu odvisno od letnega časa in traja proizvodna doba delj, bi bilo vendarle mogoče prosti čas proizvodno izrabiti bodisi s predelovanjem kmetijskih pridelkov, bodisi z domačo obrtjo, s prevoznimi uslugami itd. Zadruge imajo tudi možnost za povečanje dohodkov s prilagajanjem proizvodnje potrebam tržišč. Tako znaša na primer vrednost delovnega dne pri proizvodnji vrtnin v Sloveniji 399,4 din, medtem ko znaša pri proizvodnji belih žit komaj 99 dinarjev. Kompleksacija zemljišč, boljša organizacija dela, smotrnejše uporabljanje obstoječe mehanizacije itd., itd., vse to bi lahko močno povečalo dohodke delovnih zadrug. Neizkoriščenih možnosti je torej še veliko, vse pa kažejo, da je mogoče še močno povečati prednosti zadružnega kmetijstva pred privatnim.

Zelo zanimivo pa je vprašanje, ki so ga nekateri sprožili ob sprostitvi obveznih odkupov glede nadaljnjega razvoja delovnega zadružništva in glede perspektiv, ki jih dajejo ti novi ukrepi v našem gospodarstvu privatnemu kmetu. Nastala so različna ugibanja pa tudi zlovešče prerokbe, češ, zdaj bo konec z delovnim zadružništvom, odpira se spet zlata doba kapitalizmu v kmetijstvu. Oglejmo si nekatere možnosti, ki jih naša skupnost nudi razvoju zadružništva in bodočnosti privatnega kmeta. Za proizvodnjo tržnih viškov je predvsem potrebno tako gospodarstvo, ki lahko vzdrži konkurenco na trgu. Veliko vlogo ima pri tem strojna obdelava zemljišč. Uporaba strojev na majhnem zasebnem kmečkem gospodarstvu pa je v veliki večini — predvsem velja to za večje stroje — nerentabilna. Znano je, da postanejo veliki stroji v kmetijstvu rentabilni šele na določeni površini. Razen tega po naših zakonih kmet privatnik nima možnosti, da bi se oskrbel z velikimi stroji. Nasprotno pa imajo delovne zadruge vse možnosti za strojno obdelavo in jim pri tem pomaga tudi država. Te možnosti strojne obdelave so postale s sprostitvijo naše izvozne trgovine toliko večje, ker zadruge lahko izvažajo svoje pridelke in so soudeležene pri delitvi pridobljenih deviz. Kmet privatnik tudi z devizami ne more razpolagati. Prav tako imajo delovne zadruge prednost pri nabavi umetnih gnojil, kvalitetnih semen, materiala za kapitalno graditev itd. Kmet privatnik s svojimi majhnimi tržnimi viški skoraj ne more vlagati večjih sredstev v naprave za povečanje proizvodnje, medtem ko so zadruge s svojo veliko proizvodnjo sposobne za to. Lahko bi naštevali dolgo vrsto prednosti, ki jih nudi naša skupnost zadrugam in ki jim razen prednosti velikega gospodarstva še povečujejo možnosti za zmago v konkurenčnem boju s privatnim sektorjem. Toda to so samo tiste prednosti, ki jih zadruge uživajo že ves čas, z edino razliko, da so zdaj še povečane. Sprostitev obveznih odkupov in sistem dodeljevanja kmečkih bonov za intervencijo kmečkih delovnih zadrug na trgu pa praktično omogočata zadrugam, da dobe tudi za prodano blago več kakor kmet privatnik.

Na temelju takega stanja je mogoče postaviti dvoje trditev: namreč da naša skupnost odločno podpira rast socialističnih elementov in da te podpore s sprostitvijo obveznih odkupov ne le ni zmanjšala, marveč jo je celo občutno povečala. Po sedanjih analizah se bo s temi ukrepi še povečala razlika v dohodkih kmeta privatnika in zadružnika v korist zadnjega. Na drugi strani pa velja, da ima privatni kmet sicer možnosti, povečati svojo sedanjo proizvodnjo, ki je pod normalno, da pa je to povečanje močno omejeno z velikostjo njegovega posestva samo kakor tudi s tem, da z dohodki, ki jih ustvari s svojimi tržnimi viški, še zdaleč ne more tako povečati svoje proizvodnje kakor lahko to delajo zadruge.

Oglejmo si v zvezi s tem položaj privatnega kmeta. Lahko trdimo, da je mali kmet razmeroma dobro živel v sistemu obveznih odkupov, ker ni imel obvezne oddaje in ker je lahko ugodno prodajal svoje male tržne viške zaradi velikih potreb. Toda ta, za malega kmeta umetno ustvarjena situacija doživlja zdaj konec. Njegovo boljše in slabše življenje je zdaj odvisno od tega, koliko bo proizvajal tržnih viškov in koliko mu bodo ti zadoščali za kritje potreb. Prav to velja tudi za srednjega kmeta. Oba bosta imela zaradi majhne tržne zmogljivosti v bodočnosti pred seboj samo troje poti: ali vstopiti v delovno zadrugo, s čimer si bosta izboljšala ekonomski položaj, ali oditi v industrijo in zapustiti košček nedonosne zemlje, ali pa ostati na njej in zategovati pas. V močni konkurenci s socialističnim sektorjem pa ne bo mogel vzdržati niti veliki kmet, ki smo mu v zadnjih letih močno izpodbili ekonomsko bazo. V procesu, ko se bo zaradi ekonomske nujnosti krepil socialistični sektor, bo moral slej ko prej tudi gospodarsko močnejši kmet sprevideti, kaj je boljše.

Že zdaj, ko nova letina še ni mogla priti do popolnega izraza, je mogoče opaziti precejšnjo težnjo padanja cen kmetijskim pridelkom. Posebno velja to za cene žitu, žito pa, kakor vemo, najodločilneje vpliva na cene vseh drugih pridelkov. Cena masti je danes več kot dvakrat nižja kakor je bila pred dvema mesecema, prav tako pa pada tudi cena maslu, vrtninam itd. Kmet v okolici večjih mest ni več edini preskrbovalec mesta. Na cene, po katerih prodaja že zdaj, vpliva ves jugoslovanski trg, še bolj pa bo v bližnji bodočnosti. Razen tega pa sili naše kmetijstvo k povečanju proizvodnosti in s tem k zmanjšanju pripravljalnih stroškov tudi mednarodni trg, sicer ne bo moglo vzdržati v tekmi s tistimi, ki imajo pri nekaterih pridelkih dvakrat večji donos na hektar in često tudi komaj polovico naših proizvajalnih stroškov. Ne samo trg v Sloveniji, marveč tudi jugoslovanski in mednarodni trg bosta diktirala čedalje težje pogoje kmetu-privatniku. Ta dejstva pa mu bodo še bolj razbila iluzije o večjem zvišanju življenjske ravni z zasebnim gospodarjenjem.

Ob taki perspektivi razvoja v našem kmetijstvu in ob nekaterih zgrešenih pojmovanjih sprostitve obveznih odkupov pa je zanimiva tudi slika, ki jo dajejo izstopne izjave nekaterih sovražnikov zadružništva pa tudi nekaterih zavedenih zadružnikov. Analiza kaže, da so dali večino izstopnih izjav, ki so sicer nezakonite, ker niso podane v rednem roku, prav veliki kmetje. Delni vzrok, ki velja predvsem za zadružnike, nekdanje velike kmete, je računanje na to, da bodo bolje uspevali izven zadrug. Seveda je tak račun trenutno morda še pravilen, v najbližji bodočnosti pa bo popolnoma zgrešen. Nikakor ni slučajno tudi to, da se je reakcija spravila s svojo sovražno agitacijo in z razdiralnim delom prav na naprednejše zadruge, ki jih je poskušala razbijati (primer zadrug v Šmarju, na Viču itd.).

Napačno pa bi bilo iskati vse vzroke za te izstopne izjave samo v špekulaciji. Marsikje je vzrok slabo razvita zadružna demokracija, pojavi diktatorstva itd. Zaradi tega bo treba letos posvetiti veliko več skrbi prav temu vprašanju in zadruge še bolj utrditi. Za to pa je dovolj tudi vseh potrebnih pogojev, saj bodo zadruge dosegle po tem, kar je mogoče izračunati doslej, letos za 60 do 70% več dohodkov kakor lani in mnogo več kakor privatni kmetje

M. M.

KAJ PIŠEJO O GOSPODARSTVU

Ljubljanski dnevnik

Petega julija poroča »Ljubljanski dnevnik«, da bo Litostroj razstavljal turbine v Turčiji. Tja bodo poslali spiralno Francisovo turbino, ki jo bodo pozneje montirali na hidrocentrali Zavrelje pri Dubrovniku. Turbina, razstavljena v Smirni, bo vzorčni izdelek, kakršne bomo pošiljali naročnikom v tujino. V Litostroju menijo, da bodo lahko konkurirali podobnim napravam, izdelanim v drugih državah. 9. julija poroča »Dnevnik«, da obnavljajo najstarejšo hidrocentralo v naši državi, to je Falo. Le-ta je začela obratovati že pred 33 leti. Pred kratkim je kolektiv dosegel velik uspeh, ko je preuredil stare razvodne naprave od 80.000 na 110.000 voltov. Naslednji dan prinaša dnevnik »Nekaj novic iz jeseniške železarne«. Nedavno je komisija za novatorske in racionalizatorske predloge ocenila 20 predlogov za izboljšanje dela v železarni. Inženir Črnivec, glavni inženir jeklarne in asistent martinarne so z ostalimi strokovnjaki uvedli nov gorilec »Jesenice« za pogon Siemens-Martinovih peči. Z novim gorilcem bodo mnogo prihranili na gorivih in znatno povečali storilnost martinarne. Predlog je dobil najvišjo denarno nagrado, ki je možna, t. j. 10.000 din. Tudi ostali predlogi so zelo pomembni za uspešnejše obratovanje železarne. V članku «Jesenice bodo dobile železarski muzej« je prikazana kratka zgodovina železarstva na Jesenicah. 11. julija ima »Dnevnik« kar dva članka, ki se tičeta ogrevanja Ljubljane. V prvem pisec opisuje, kako bo letos z drvmi in premogom v Ljubljani. Pisec ugotavlja, da zna biti letos okoli 22.000 prm. drv manj kot lani, in okoli 15.000 ton premoga več. V drugem članku pa dnevnik obvešča Ljubljančane, da Mestna plinarna prav sedaj montira nov velik vodni hladilnik, s katerim bo mogoče regulirati temperaturo plina in bo v izločevalcu katrana ostalo mnogo več olj kot doslej. Plinarna bo dobila tudi električni »katranar« iz Švice. Takrat bodo iz plina izločena vsa olja in le-ta ne bo več smrdel. V četrtkovi številki poroča »Dnevnik« o petem rednem zasedanju MLO Ljubljane. V poročilu so vsi najvažnejši in najnujnejši gospodarski problemi. Do 1. julija je bilo porabljenih za investicije 40,492.000 dinarjev, 49 milijonov pa za nadaljevanje lanskoletnih investicij. Dohodki so bili v prvem polletju ustvarjeni 148 odstotno, izdatki pa 92,9 odstotno. Blagovni promet v mestu Ljubljani je bil v prvem polletju 1951 za 50% večji kot lansko leto v istem času.

BORBA

Osmega julija opisuje »Borba« v uvodnem članku gradbišče zeniške koksarne. Pisec ugotavlja, da je gradbišče, ki ga je organiziral »Gradis« iz Slovenije, vzorno urejeno. Prej so nekateri z nezaupanjem gledali na velike priprave podjetja, sedaj pa ugotavljajo, da to le ni bilo zaman, ker se je v dveh mesecih že marsikaj spremenilo in je že videti obrise prve skupine koksnih peči. Gradis si je naredil tudi betonarno, ki lahko dnevno izdela do 100 ton betona. Betonarni strežejo samo štirje delavci. V zanimivem članku obdeluje pisec Andjelković vprašanje akorda na državnih posestvih. Kratek zaključek iz članka bi bil ta, da se je storilnost povsod, kjer delajo po akordu, precej dvignila. 9. julija kritizira »Borba« v uvodnem članku sistem protežiranja, ki ga imajo nekateri posamezniki v zadrugah. V članku »Aluminij pri nas in v svetu« pisec objavlja zanimive podatke o svetovni proizvodnji boksita in aluminija. Jugoslavija je tretja država na svetu v proizvodnji boksita. Pri proizvodnji aluminija pa je vsaj zaenkrat še daleč za največjimi proizvajalci, t. j. Nemčijo in ZDA. V Obridu je začela obratovati nova tovarna sadnih konzerv, medtem ko bodo v Splitu te dni začeli montirati stroje v novi tovarni »Dalmatinka«. V njej bodo izdelovali sukanec. V tovarni »Galenika« bodo začeli izdelovati iz barita novo zdravilo, ki smo ga doslej uvažali. 11. julija piše »Borba« v daljšem članku o izkoriščanju butan plina in sprašuje, zakaj ne izkoristimo večje količine tega plina. Že s 13 kg bi lahko zamenjali kubični meter drv.

OSLOBODJENJE

Sedmega julija, poroča list, se je začel v vodah bugojanskega sreza lov na rake za izvoz. Zveza kmetijskih zadrug iz Bugojna bo poslala na tuja tržišča okoli 5000 kg rakov. Naslednji dan poroča dnevnik, da bodo do praznika vstaje v Bosni položili na progi Breza—Vareš 7 km tirov. Proga Breza—Vareš je najtežja proga, kar jih je bilo grajenih v povojnih letih pri nas. Na 19 km dolgi progi prebijajo 21 tunelov in grade 14 mostov ter velik viadukt, ki bo visok 38 metrov. Nad globeljo bo spajal dva tunela. Progo imajo namen dograditi do 29. novembra, naloga pa ne bo lahka, ker manjka minerjev, ki bi lahko pravočasno prebili vse tunele. V čast proslave dneva vstaje bodo v Bosni elektrificirali mnogo novih vasi, med njimi tudi vas, v kateri se je začela na ta dan vstaja, to je Štip. Pri Mostarju bo kmalu dograjena nova velika tovarna. To bo ena največjih bombažnih predilnic v naši državi. Do sedaj je zazidanih 20.000 kvadratnih metrov. V tovarni bo zaposlenih okoli 1500 delavcev, ki bodo letno spredli okoli 2 milijona kilogramov prediva. 9. julija poroča »Oslobodjenje«, da je na novi mladinski progi pripeljal vlak že do 23. kilometra na postajo Jošavka. Graditelje loči od velikega tunela »Tromejas« le še 7 km. V Kaknju bodo v kratkem odprli novo izvozno okno. Zato bodo lahko izkopali precej več premoga. 11. julija piše o akordu v gradbinstvu inž. Simo Babić, direktor glavne direkcije gradbenih podjetij Bosne in Hercegovine.

K VPRAŠANJU IZVOZA KMETIJSKIH PRIDELKOV

Področje izvoza kmetijskih proizvodov ima svojevrstne probleme. Do 1. julija t. l. je bil zaradi pomanjkanja tega blaga na notranjem trgu izza lanske jeseni prepovedan izvoz najvažnejših prehranskih predmetov. Tako so bile do tega roka izvožene le manjše količine kmetijskih pridelkov, pa tudi po 1. juliju letošnjega leta se omejuje izvoz za sedaj le na maloštevilne predmete in v bistvu na nepomembne količine, če izvzamemo — kakor bomo še videli — dva ali tri najvažnejše izvozne artikle. Posledica je znana: ker izkupimo z izvozom premalo deviz, ne moremo kupovati dovolj potrošnega blaga, n. pr. kolonialnega in drugega, n. pr. orodja in strojev, česar še vedno močno primanjkuje in ga bo primanjkovalo, dokler ne bomo povečali izvoza. Sploh je Slovenija izvažala pred vojno znatno večje količine kmetijskih proizvodov, kakor jih izvaža danes. Jajc smo izvozili v letih 1936 in 1937 kar 1568 ton in 1429 ton, lansko leto pa 212 ton. Zaklane perutnine smo izvozili v navedenih letih pred vojno 1660 ton in 1369 ton, lani in letos pa nič. Na tujih tržiščih ima zaklana perutnina zelo ugodno ceno. Fižola smo izvozili pred vojno v obravnavanih letih 1851 in 2696 ton, lani pa komaj 118 ton suhega in 29 ton stročjega, jabolk pred vojno 3632 in 5345 ton, lani pa 883 ton. Cela vrsta manj važnih pridelkov, ki pa v celoti vendarle nekaj nanesejo in ki smo jih pred vojno izvažali, je izginila iz našega izvoznega seznama, tako bučnice, divji kostanj, perje in puh, otrobi, polži in raki, tropine, laneno olje, želod, ježice, sir, divjačina, deteljno seme, suhe hruške, odpadki od kož, parklji, kopita in podobno. Ni dvoma, da bodo uredbe o izkoriščanju deviz, doseženih z izvozom, ki so bile izdane pred meseci, razgibale izvoz in nam bo tako z večjim deviznim izkupičkom omogočen večji uvoz. Trenutno so v notranji trgovini, ki pripravlja blago za izvoz, predvsem pereče visoke odkupne cene in pa nesorazmerja med cenami posameznih izvoznih predmetov glede na izkupiček, ki ga dosežemo na tujih tržiščih. Še posebno v tem sektorju so namreč razlike med dinarskimi cenami in med cenami na inozemskih tržiščih, preračunane po uradnem tečaju v dinarje, zelo velike. Razlike v cenah, ki nastajajo pri izvoznih poslih, je pokrival doslej tako imenovani izravnalni fond, torej proračun. S sprostitvijo notranjih cen in s primerno ureditvijo novega tečaja dinarja nasproti inozemskih valutam, ki se pripravlja, pa bo prešla odgovornost za komercialni uspeh poslov v načelu izključno na izvozna podjetja sama. Podjetja bodo morala, kakor znano, izravnavati svoje izdatke s svojimi dohodki, ter kratko in malo ne bodo mogla kupovati po cenah, ki bi jim onemogočale gospodarsko, rentabilno prodajo na inozemskih tržiščih. Koristniki doseženih deviz bodo morali kriti sami iz svojih dinarskih sredstev v sorazmerju z deležem deviz, ki jih prejemajo iz posla, razliko med notranjimi in zunanjimi cenami. Pri tem se bo nujno pokazalo, da tisti, ki bodo odkupovali po previsokih cenah, ne bodo mogli prevzeti deviz, ki jim bodo sicer na razpolago, ker pač ne bodo imeli potrebnega dinarskega kritja. Zato so podjetja, ki izvršujejo izvoz, že danes pred težkimi komercialnimi problemi. Zakon konkurence, ki vlada na inozemskih tržiščih, neusmiljeno izloča iz trga tistega, čigar blago prihaja na trg obremenjeno z negospodarskimi stroški. Na tem trgu uspeva ekonomsko najboljši, tisti, ki je znal najbolje priskrbeti blago in ki je najbolj izkoristil surovine, tisti, ki je znal izločiti iz gospodarskega proizvodnega procesa sleherno negospodarsko delo ter s tem zvezane dodatne stroške in ki je tudi komercialno dorasel vsem, ki kupujejo in prodajajo na kapitalističnem trgu. Vse drugo gre v breme skupnosti. Stroški namreč so ter jih gospodarstvo izravnava spontano, konec koncev na račun vrednosti denarja. To je eno izmed osnovnih spoznanj politične ekonomije in gospodarske prakse. Naloga gospodarske izvozne politike je tedaj glede tega vprašanja ta, da izloča iz izvoza blago, pri katerem je razlika med notranjimi in zunanjimi cenami največja. S tem se izloča taka trgovina, ki daje po nesorazmerno visokih odkupnih cenah največ denarja v obtok in preprečuje uravnoteženje kupne moči denarja. Gospodarstvo pa je preveč živ in preveč zamotan proces, da bi obveljalo to, po svojem bistvu gospodarsko logično, torej rentabilnostno načelo. Vsekakor velja za posamezna podjetja. Ker pa je zelo omejen obseg blaga, ki pride v poštev za izvoz, je treba zaradi velikih uvoznih potreb izvažati vsaj nekatero blago dobesedno za vsako ceno. Države pri tem pomagajo podjetjem. Taki ukrepi so uvozne in izvozne carine ter premije, kontingenti, ki naj količinsko omejijo uvoz ali izvoz določenega blaga, uvozna in izvozna dovoljenja ter plačilna dovoljenja, davčne oprostitve in tarifne olajšave, kot najhujše sredstvo pa uvozne ali izvozne prepovedi. Vsi ti ukrepi streme v bistvu za tem, da bi se izravnale razlike med notranjimi in zunanjimi cenami, če gledamo problem v območju posameznega posla, torej komercialno, in da bi se izravnala plačilna bilanca, če se postavimo na vidik narodno gospodarske rentabilnosti. Ta pojem rentabilnosti izvoza ni komercialen in je mogoče na tej osnovi izvažati samo nekaj predmetov, ne pa večine ali celo vseh. S tem pa smo se zopet sešli z zgoraj postavljenim načelom izločanja najslabših komercialnih artiklov, ki ostane potemtakem osnovni kriterij za presojanje rentabilnosti izvoznega posla.

Kratek pregled nekaterih poslov v zadnjih mesecih nam bo osvetlil sedanji problem cen pri izvozu kmetijskih pridelkov. Maja letos smo izvozili v Avstrijo nekaj tisoč kilogramov graha. Odkupna cena je dosegla 72 dinarjev za kilogram, dosežena cena v deviznih dinarjih pa 4,50 dinarja. Posel je bil kompenzacijski, to se pravi, da smo za devizni izkupiček v šilingih kupili blago za naše potrebe neposredno v Avstriji. Posledica velike razlike med zgoraj navedenima cenama pa je, da mora biti blago, ki ga uvozimo, ali zelo drago, ker mora kriti šestnajstkratno razliko med nabavno in doseženo ceno, ali pa mora razliko med tema dvema cenama kriti izravnalni fond, torej proračun, to se pravi državni dohodki, kar zopet vpliva na raven cen. V obeh primerih gre razlika konec koncev na račun potrošnika, v korist tistega, ki uspe, da blago na notranjem trgu nesorazmerno drago proda, in v breme tistega, ki kupuje na notranjem trgu pri stalnih dohodkih hkrati s tistim, ki se mu dohodki dvigajo. Izvoz suhih gob smatramo vobče za dober izvozni posel, saj tudi je, celo letos, ko so zelo padle cene na inozemskih tržiščih, zlasti pa še v Italiji. Za suhe gobe slabše kvalitete, ki smo jih letos maja prodali v ZDA, smo dobili pri 199,25 dinarjih nabavnih stroškov za kilogram kar 80,95 deviznih dinarjev. Za gobji grobiž, ki smo ga prodali junija t. l. v Švico, smo iztržili 51,44 dinarja za kilogram pri kalkulacijski nabavni ceni 167,52 dinarja za kilogram. Pri prodajah suhih gob boljših kvalitet je bil izkupiček v devizah še bolj ugoden. Dejanski uspeh teh poslov pa je vendarle nekoliko slabši, kakor kaže gornji račun, ker navedena kalkulacija ne upošteva stimulacije v višini 100 procentov odkupne cene, ki so jo prodajalci gob prejemali lansko leto v obliki tekstilnega blaga, ki se jim je zaračunavalo po cenah, nižjih za kakih 15% od prejšnjih višjih komercialnih cen. Zelo je uspela pred meseci kompenzacija, to je zamenjavna prodaja suhih gob za čebulo. Ljubljanske gospodinje se gotovo še spominjajo, da je bila letos spomladi naenkrat naprodaj lepa čebula po precej nižjih cenah kakor na prostem trgu. Za pet ton suhih gob smo dobili v Italiji 150 ton čebule, ki je dobro zamašila vrzel po tem blagu do nove letine. Orehe smo prodajali lansko leto v Anglijo, Avstrijo, Argentino, Zahodno Nemčijo in Urugvaj, v celem 131 ton. Pri prodaji orehov marca letos v Avstrijo smo dosegli 15 dinarjev za kilogram, odkupna cena pa je znašala 41,77 dinarja. To odkupno ceno smo dosegli lani na osnovi stimulacijskega odkupa kakor pri gobah. Pri prostih cenah se bodo seveda nabavni stroški povečali Samo zelo kratkovidno mnenje bi se pri tem oprlo na pomislek, da ni treba izvažati tega blaga. Skoraj dva milijona deviznih dinarjev, ki smo jih lani izkupili v celem za orehe, so omogočili uvoz precejšnjih količin potrošnega blaga, ki je danes na našem notranjem trgu (in orodja ter nadomestnih delov za usposabljanje strojev kmetijske proizvodnje). Zadruge so izvozile v zadnjih mesecih nekaj sto delovnih konj. Odkupna cena je znašala v povprečju okrog 70 dinarjev za kilogram žive teže, v devizah pa so dosegle zadruge okrog 24 dinarjev za kilogram. V splošnem je razmerje med nakupom in izkupičkom pri tem blagu tako, da potrošimo tri do štiri notranje dinarje za enega deviznega. Za izkupiček so si nabavile zadruge večinoma traktorje. Tudi drugi živinorejski proizvodi dosegajo sorazmerno dobre cene. Teleta in govedo za zakol se plačujejo v Italiji dobro, 28 do 30 dinarjev za kilogram. Notranja nabavna cena je samo dva- do trikrat višja. Nekoliko manj ugodno je razmerje pri jajcih, kjer pa tudi količnik ne preseže štiri- do petkratnega iznosa. Zelo dobro se prodajajo v inozemstvu čreva. Pri zadnjih prodajah smo dobili v Italiji za surova goveja čreva in za surove goveje danke en devizni dinar za en notranji dinar, pri prodaji istega blaga v Avstrijo pa en devizni dinar za 1,30 notranjega dinarja. To je najboljši rezultat v kmetijskem sektorju, če izvzamemo hmelj, kjer je razmerje še boljše.

Slabšo sliko devizne rentabilnosti kaže izvoz sadja. Devizni izkupiček za češnje, ki smo jih prodali v začetku junija v Zahodno Nemčijo, je kril komaj 10% naših stroškov v notranjih dinarjih. Ena izmed kalkulacij za češnje je približno takale: češnje, franko Št. Peter, torej odkupna cena in stroški odkupnega podjetja 68 dinarjev, embalaža 3,50 dinarjev, prevoz do meje 0,50 dinarjev in stroški izvoznega podjetja 1,8 dinarjev, vse računano za kilogram, skupaj 73,80 dinarjev za kilogram. Dosežena cena v deviznih dinarjih je znašala 9 dinarjev za kilogram. Od tega je treba odbiti stroške prevoza, zavarovanja, odpreme in posredništva, ki jih je treba plačati v devizah, kar znese najmanj poldrug dinar za kilogram. Čisti devizni izkupiček je dosegel torej kakih 7,5 dinarjev za kilogram, kar je 10% stroškov notranjih dinarjev. Pri tem niti nismo računali embalaže (leseni platoji) v deviznih stroškek, kar pa brez dvoma je, ker je les kot osnovna surovina za platoje izvozno blago. V posameznih primerih so kalkulacije nebistveno drugačne in ne kažejo boljše slike. Okrog 10. junija so se stroški za nabavo teh češenj znižali na okrog 60 dinarjev za kilogram, devizni izkupiček za češnje, prodane v Avstrijo, pa je dosegel samo 6 dinarjev. Razmerje med deviznimi in notranjimi dinarji se je pri tem poslu v primeri prejšnjim celo poslabšalo, ker je padla cena na tujem trgu veliko bolj kakor pa pri nas odkupna cena. Tudi pri marelicah, breskvah in hruškah dosežemo en devizni dinar povprečno komaj z 10 notranjimi dinarji. Izvoz borovnic se v splošnem prikazuje kot poseben uspeh. Glede količine nabranega blaga brez dvoma tudi je. Do konca junija t. l. smo izvozili 218 ton borovnic, kar je skoraj še enkrat toliko kakor lansko leto, ko smo borovnice izvažali prvič. Devizna kalkulacija pa ni ugodna. Odkupna podjetja so odkupovala borovnice po nesorazmerno visokih cenah ter so imela tudi zelo visoke stroške. Tako je dosegla notranja cena za en kilogram borovnic franko kamion Ljubljana kar 76 dinarjev, na tujih trgih dosegljiva cena pa je znašala 6—7 dinarjev. Razmerje med deviznimi in notranjimi dinarji je doseglo pri tem poslu 12 do 13-kratni količnik v korist deviznega dinarja. Gotovo je, da bodo taki posli povsem nemogoči, brž ko bo odpadlo kritje tolikšnih stroškov po izravnalnem fondu. Danes finansira take posle proračun na breme celoti. Gotovo je, da bi morala odkupna podjetja bolj gledati na splošne koristi in postaviti odkupne cene na primernejšo gospodarsko osnovo.

V področje, ki smo ga pravkar pregledali, uvrščamo tudi zdravilna zelišča. Izkupiček za zdravilna zelišča je znašal v prvi polovici tega leta nekaj nad tri milijone deviznih dinarjev, kar je precej, če pomislimo, da gre za blago, ki ga v splošnem doma ne primanjkuje. Zdravilnih zelišč raste pri nas dovolj, prodajne možnosti so, blaga za izvoz pa često le ni. Precejšen vzrok, za to so večkratne spremembe načina odkupa in negotovost glede odkupnih cen. Razlike med odkupnimi in doseženimi cenami so zelo različne. Dokaj dobro je razmerje pri smetliki, ki doseže 2,49 v Trstu, to se pravi, da dosežemo s prodajo tega blaga v Trst z 2,49 notranjega dinarja en devizni dinar. Dobro se prodaja tudi korenina preobjede, ki doseže 2,59 v ZDA, korenina podleska, ki doseže 4,35 o Angliji, in korenina regrata, ki doseže prav toliko v Švici. Kranjska bunika doseže v Nemčiji celo samo 3,30, vinska rutica v Nemčiji 4,3. Slabši je devizni izkupiček pri korenu krhljike, ki doseže 6,08 v ZDA, in pri koreninj gladeža, ki doseže 6,58 v Nemčiji ter pri srčni moči, pri kateri znaša količnik 6,71 v Belgiji. Slabo se je izkazala doslej prodaja suhih borovnic. Lansko leto so jih odkupovale kmetijske zadruge, blago je zbiralo podjetje »Alko«, podjetje »Vinocet« jih je sušilo in podjetje »Gosad« prodalo. Rezultat je, da smo dosegli en devizni dinar komaj s stroškom 13,85 notranjih dinarjev.

Kalkulacije cen vina so bile že večkrat obravnavane v časopisju. Vobče pokažejo te kalkulacije, da je treba potrošiti za izkupiček enega deviznega dinarja 10 do 12 notranjih dinarjev. Položaj na vinskem trgu v inozemstvu je slab že dolga leta, kakor je splošno znano, ter se vino nudi po zelo nizkih cenah. Izvoz vina pa je eden redkih artiklov, katerih izvoz iz LRS se je po vojni povečal. V naši plačilni bilanci ima vino danes visoko mesto. V prvem polletju letošnjega leta smo izvozili vina za 21 milijonov deviznih dinarjev, lansko leto smo dobili za vino 55 milijonov deviznih dinarjev. V prvem polletju letošnjega leta je samo pet izvoznih proizvodov po vrednosti pred vinom, in sicer mehak žagan les, živo srebro, surovi cink, rafiniran svinec in fero krom. Do konca leta ga bo prehitel hmelj, mogoče tudi usnje. Izpada tolikšnega zneska iz plačilne bilance ne bi bilo mogoče kriti z nikakim drugim blagom. Vino pa nam, kakor tudi nekateri drugi naši najboljši izvozni artikli, ustvarja komercialni ugled po svetu. Lansko leto smo prodali vino v Anglijo, Avstrijo, Belgijo, Brazilijo, Dansko, Finsko, Nizozemsko, Zahodno Nemčijo, Švedsko, Švico, Trst, ZDA in Italijo, poizkusne pošiljke pa so bile odpremljene v Mehiko in Venezuelo. Napačno bi bilo tudi mnenje, da je visokih cen za vino na našem notranjem trgu kriv izvoz, pa tudi proizvodni stroški niso tako veliki. Na skupščini za ustanovitev skupnega izvoznega podjetja za vino, ki je bila junija letos, so n. pr. zatrjevali zastopniki štajerskih zadrug, da znašajo proizvodni stroški za vino 33 do 38 dinarjev za liter. Če pa bi se proizvodnja primerno mehanizirala z nabavo strojev, bi se proizvodni stroški zmanjšali na 12 do 15 dinarjev za liter. Pač pa so nekatera državna odkupna podjetja in nekatere vinarske zadruge pri nakupu in prodaji vina menda kar tekmovale v tem, da kupujejo za vsako ceno, odnosno da brezobzirno prodajajo po najvišjih cenah, mogoče po načelu »Čem višje bodo cene, tem večji bodo dobički podjetja,« ali pa po načelu »Če bom draže kupil, bom pač draže prodal«. Gospodarsko pa tako poslovanje ni, ker ne upošteva interesov konzumenta.

Naše najboljše kmetijsko izvozno blago je hmelj. Lanskega leta je znašal okrog 530 ton v vrednosti 81 milijonov dinarjev. Hmelj izvažamo v vse evropske države, v Severno in Južno Ameriko ter v Afriko. Izvozne cene so se gibale od 160 do 170 deviznih dinarjev za kilogram, odkupne cene pa vključno stroške prodaje od 120 do 130 dinarjev. Tako se doseže pri hmelju z enim notranjim dinarjem okrog 1,30 izvoznega dinarja. Veliko gospodarsko škodo ima naše gospodarstvo zato, ker je pridelek hmelja po vojni znatno manjši, kakor je bil pred vojno. Tako je mogel doseči izvoz hmelja iz Slovenije v inozemstvo leta 1936 štirikrat več kakor lansko leto, namreč 2169 ton, leta 1937 pa 1967 ton. Lanski pridelek je bil po količini slab, letos pričakujejo, če bo normalna letina, okoli 1200 ton pridelka.

Trgovina z navedenim blagom ima na inozemskih tržiščih razen cen še druge posebnosti. Naše, za izvoz razpoložljive količine blaga so majhne, večinoma imamo le netipizirano blago, ki ga je treba na vsak način pred prodajo poenotiti s sortiranjem, pekiranjem, predelavo in s podobnimi postopki. Nakup in prodaja obravnavanega blaga na inozemskih tržiščih sta dalje še posebno odvisna od dobrih poslovnih zvez. Inozemski kupec hoče enotno blago, za naše razmere v velikih količinah, posebno važno pa je zanj, da bo blago res dobil in to pravočasno. Zato ne navezuje rad novih stikov, ker noče tvegati, da bo na višku prodajne sezone morebiti založen z neprimernim blagom ali pa bo celo ostal brez njega v veliko veselje svojim konkurentom, ki prodajajo podobno blago največkrat nasproti njegovih poslovnih prostorov. Zato se nova podjetja le s težavo uvajajo. V najboljšem primeru poskušajo kupci previdno z manjšimi poizkusnimi nakupi. Izvozna podjetja za obravnavano blago v LRS so razen Hmezada v Žalcu še »Slovenija-sadje«, »Slovenija vino«, »Gosad«, »Živinopromet«, »Perutnina« in »Ljubljana export«. Zlasti prva navedena podjetja so si z večletnim poslovanjem že pridobila potrebno zaupanje inozemskih kupcev. Novi predpisi o razdelitvi deviz, ki se dosežejo z izvozom kmetijskih pridelkov, so močno spodbudili zanimanje za izvoz tega blaga. Vzbudili pa so tudi težnje, da se osnuje vrsta novih izvoznih podjetij. Tako naj bi razen obstoječih specializiranih podjetij začela v kratkem poslovati še posebna splošna izvozna in uvozna podjetja za uvoz in uvoz vseh kmetijskih proizvodov in kmetijskih potrebščin, in sicer podjetja za kmetijske zadruge, posebno izvozno podjetje za kmečke delovne zadruge in še posebno izvozno podjetje za okrajna odkupna podjetja. Ko bi bilo blaga na razpolago, bi ustanavljanje teh podjetij ne vzbujalo pomislekov. Tako pa bo pokazala gospodarska stvarnost, da za vsa ta podjetja ne bo prostora na tistih inozemskih tržiščih, ki pridejo v poštev za naš izvoz. Dosedanja komercialna organizacija našega izvoza nedvomno v osnovi zadošča za plasman našega blaga s tega področja na inozemskem trgu. Zadruge, ki bi poslovale po posredovanju dosedanjih izvoznih podjetij, tako v celoti uporabljajo devize po predpisih o razdelitvi deviz; izvozno trgovsko podjetje v tem ni udeleženo, zadruge pa bi si prihranile stroške za poslovanje novih trgovskih podjetij, ki naj bi bila, odnosno, ki so že ustanovljena. Ti stroški, kakor vse kaže, gospodarsko niso utemeljeni in bodo samo neupravičeno podražili blago, ki ga nameravajo zadruge kupiti v inozemstvu za devize, pridobljene z izvozom svojega blaga Nedavno so bila reorganizirana obstoječa izvozna podjetja tega sektorja. Na skupščinah izvoznih interesentov so bili izvoljeni upravni sveti za ta podjetja in so v njih v veliki večini zastopane prav zadruge. To jim omogoča in nalaga tudi dolžnost, da dosežejo po svojih zastopnikih v upravnih odborih teh podjetij, da bodo ta podjetja razvila svojo komercialno dejavnost v inozemstvu do take višine, da bodo odpadli pomisleki zadrug za poslovanje po njih posredovanju.

V celoti je dosegel izvoz kmetijskih proizvodov iz LRS v letu 1950 okrog 21 odstotkov vrednosti celotnega izvoza, če pa odštejemo vrednost hmelja in vina, pa niti 8% ne. Tako nizek odstotek izvoza kmetijskih proizvodov gotovo ni gospodarsko utemeljen, vsaj v proizvodnih možnostih našega kmetijstva ne. Novi predpisi o organizaciji zunanjetrgovinskih podjetij in o razdelitvi deviz, pridobljenih z izvozom, so postali temelj, ki bo ekonomsko silil vsa naša izvozna in uvozna podjetja, naj izboljšajo svojo dejavnost. Na drugi strani pa bo participacija na devizah spodbujala proizvajalce, da bodo pripravili blago, ki bo primerno za izvoz. To blago bo dosegalo zaradi svoje posebne kvalitete primerno notranjo odkupno ceno in hkrati ustvarjalo dotok deviz, ki jih bo mogoče potrošiti za nakup blaga široke potrošnje in za izboljšanje proizvodnje. Tako se postavlja tudi v kmetijstvu za podjetja, za zadruge in za posameznike na prvo mesto gospodarska produktivnost in sposobnost, komercialna in proizvodna, in se kaže kot ključ za dosego osnovnih gospodarskih ciljev v graditvi socializma.

H. S.

Uspeh naših novatorjev in racionalizatorjev

Večkrat slišiš iz ust našega delovnega človeka v podjetju, ki je dal kak umesten predlog za izboljšanje proizvodnje: kaj bi tako stvar še posebej prijavljal, saj predstavlja le drobec v primeri z drugimi ukrepi. Kolike važnosti pa so take »malenkosti«, vidimo iz poročila Republiške uprave za pospeševanje proizvodnje, da je bilo v lanskem letu sprejetih v uporabo nad 180 koristnih predlogov, ki izkazujejo letni prihranek nad 54 milijonov dinarjev. Gledano s stališča prihrankov, ki jih dajejo taki predlogi, je bila najbolj plodovita kemična industrija, ki izkazuje nad 15 milijonov, takoj za njo pa sledita kovinska in tekstilna industrija z nad 12 milijoni prihrankov in komite za lokalno industrijo z nad 7 milijoni. Glede množičnosti predlagateljev pa vodi kovinska industrija s 56 sprejetimi predlogi, za njo pa kemična in tekstilna s po 40 ter komunalna s 23 predlogi. Med podjetji v kovinsko-elektroindustrijski stroki je po svoji množičnosti predlagateljev Mariborska livarna s svojimi 14 racionalizatorskimi predlogi in enim novatorstvom na prvem mestu. Skupni prihranek znaša nad 1,8 milijona letno. Zlasti so se izkazali tov. Jože Germek (tri racionalizacije in eno novatorstvo), Milan Turk (dve racionalizaciji) in Jože Tomc (dve racionalizaciji).

Tovarna emajlirane posode v Celju je razglasila 8 racionalizartorjev, tovarna tehtnic in sit v Celju pa 6, kar je glede na maloštevilni kolektiv velik napredek. V Pohorski tovarni kovanega orodja v Rušah imajo štiri racionalizatorje, ki so s svojimi predlogi prihranili podjetju skoro pol milijona dinarjev. V tovarni »Saturnus« v Ljubljani je poleg treh racionalizacij omembe vreden novatorski predlog Stanka Galeta, s katerim je prihranil podjetju nad pol milijona dinarjev. V tovarni Lesce so sprejeli štiri predloge, po dva v podjetju »Remont« Ljubljana, v tovarni kos in srpov v Tržiču, v »Plamenu« — Kropa, »Remontu« v Vižmarjih, po en predlog pa v tovarni poljedelskega orodja v Muti in »Titanu v« Kamniku.

Zelo važen novatorski predlog je nov način izdelovanja črk za pisalne stroje, ki jih bo izdelovala tovarna koles »Rog«. Avtor predloga Rudolf Užnik je prihranil s tem državi letno za 1,5 milijona deviznih dinarjev. Iz glavne direkcije kovinske industrije sta prispevala Tone Polšak in Anton Barešič novatorstvo v obliki nove konstrukcije tečajev za okna in vrata, s čimer se letno zmanjša poraba materiala in delovne sile za 5,7 milijona dinarjev.

V kemični industriji je pokazala največjo aktivnost tovarna dušika v Rušah, kjer so sprejeli sedem racionalizacij in eno novatorstvo. Najpomembnejše pridobitve so: ing. Maksa Pelana proizvodnja kalcijevega cianida, ing. Bokszanina izboljšani postopek proizvodnje ferrochroma, ing. Kotnika, žafrana in Goloba postopek za proizvodnjo dušikovega oksida. Vsi ti predlogi dajejo letno nad 6 milijonov prihranka.

Zelo aktiven je tudi kolektiv tovarne za kemične izdelke v Celju, kjer so predložili 10 racionalizatorskih in 1 novatorski predlog. Pomembni so predlogi Jožeta Verdnika, Odenbacha, ing. Prelovnika, Kohneta in Hapeta.

V kemični tovarni v Domžalah so sprejeli tri predloge, med njimi predlog Janeza Sorška za izboljšanje naprav za proizvodnjo koruznega škroba, s čimer prihranijo letno nad milijon dinarjev. Tovarna tekstilnih in usnjarskih pomožnih sredstev v Ljubljani je uvedla pet racionalizacij, tovarna celuloze Videm tri, »Aero« Celje eno racionalizacijo in eno novatorstvo; Rada Jenka nova proizvodnja matric za razmnoževanje prihrani letno nad 2 milijona din. Po en predlog je bil uveden v papirnici Količevo, v tovarni barv in lakov v Medvodah, v tovarni kleja v Ljubljani. Slednji je zlasti pomemben, ker se po postopku ing. Tomaza izdeluje tekoči klej ter s tem prihrani nad 700.000 deviznih dinarjev. V kemični tovarni v Hrastniku je na predlog Mirka Grešaka in ing. Knoppa uvedena proizvodnja novega tipa železnega oksida, ki nam prihrani letno 800.000 din. Tovarna umetnih brusov v Mariboru je z dvema novatorstvima (izdelava umetnih brusov v bakelitni vezi) prihranila nad 800.000 din.

Glede na število zaposlenega delavstva in na vrednost proizvodnje je sorazmerno malo prispevala tekstilna industrija, ki je dala vsega le tri racionalizacije in tri novatorske predloge. Od teh je pomemben predlog ing. Sajca, ki mu je uspelo zamenjati porabo dekstrinov z novim sredstvom in je dosegel prihranek nad milijon dinarjev. Razen navedenih je bilo po podjetjih nagrajenih še 8 predlogov, ki pa nimajo značaja novatorstva ali racionalizacije.

V usnjarski stroki je bil sprejet 1 novatorski predlog ing. Vizoviška. S proizvodnjo domačih sredstev za čimžanje kož prihranimo letno nad 800.000 deviznih dinarjev. Od 4 sprejetih racionalizacij je važen predlog Franca Okrajška: predelava konfekcijskih strojev, s čimer prihranimo nad milijon dinarjev, in Vinka Kerta izpopolnitev brizgalnega aparata v tovarni »Sava« Kranj s prav tolikšnim prihrankom.

V čevljarski stroki so sprejeli tri racionalizacije in eno novatorstvo. Predlog Jelka Ranta: izdelovanje trdih kapic za čevlje zmanjšuje stroške proizvodnje za nad 300.000 din. Razen tega je bilo sprejetih v usnjarski stroki še 9, v čevljarski pa 8 koristnih predlogov, za katere so prejeli avtorji nagrade.

V rudarski proizvodnji so med 9 sprejetimi predlogi najpomembnejši: predlog ing. Malovrha: zgraditev nove usedalne naprave za pridobivanje premogovega prahu, ki prihrani letno nad 2,5 milijona din, ing. Babiča: konstrukcija električnega motala, Zupančiča: preureditev prevoza v savskem rovu in Kolmana: uvedba prečne priprave v premogovnem sloju.

V gradbeni dejavnosti je bilo sprejetih 5 racionalizacij in en novatorski predlog v skupnem finančnem efektu nad pol milijona dinarjev.

Lokalna industrija je prijavila 19 racionalizacij in 4 novatorstva, med katerimi so posebno važni predlogi: Ludvika Pajniča naprava za pobiranje odvečnega bitumena, Stanka Vinterja izboljšana proizvodnja salam, Franca Humarja izdelovanje kadunj na licu mesta, Vladimirja Lebra stroj za ročno in šablonsko oblikovanje.

Živilska industrija je dala 8 racionalizacij in eno novatorstvo. Alfred Petrič je s predlogom za povečanje proizvodnje semenskega kvasa v pivovarni »Union« prihranil nad 600.000 din, ing. Jurij Detiček pa pri poenostavitvi izdelovanja žele bonbonov nad 200.000 din.

V grafični industriji je med tremi racionalizacijami najvažnejši predlog Jureta Prihode: povečanje izdržljivosti klišejev, s katerim prihranimo nad 200.000 din letno.

V kinematografiji je omogočil novatorski predlog Rudija Omote: sinhroni magnetofon za zvočna snemanja prihranek 700.000 din.

Vsi predlogi so izdelani doma po zamisli naših delovnih ljudi, z domačim materialom in delovno silo. To kaže, da je v danih razmerah možno izboljšati proizvajalne sile z lastno iniciativo in iznajdljivostjo ter moramo prav zaradi tega jemati vsak na videz še tako nepomemben predlog resno. Večkrat predstavlja malenkostna racionalizacija v nekem podjetju resen prispevek za napredovanje proizvodnje v drugem podjetju ali drugi gospodarski panogi. Tak je primer z novatorskim predlogom Germeka iz Mariborske livarne, kjer bi lahko izdelovali kalupe za potrebe vse države, pa se zaradi premajhne zainteresiranosti omejujejo na proizvodnjo za lastne potrebe. Vse premalo se prenašajo izkušnje nekaterih podjetij v druga podjetja, kar bi dalo mnogim sprejetim predlogom še večjo važnost.

Delavski sveti in upravni odbori naših tovarn bodo morali v bodoče posvetiti več skrbi tem pojavom in se bolj ravnati po določilih Zakona o iznajdbah in Uredbe o odškodninah. Doslej so bili nagrajeni v glavnem le avtorji predlogov, le redko je bila podeljena nagrada takim delavcem in uslužbencem, ki so prenašali izkušnje drugih podjetij ali pa omogočili tako prenašanje v lastna ali druga podjetja.

Franc Tretjak

JULIJ — MESEC VSTAJE JUGOSLOVANSKIH NARODOV

REPORTAŽA PO PRIPOVEDOVANJU PRVOBORCEV

V zgodovini narodov Jugoslavije bo ostal mesec julij vedno mesec slavja in spominov na čas, ko so se množice vzdignile v boj za svobodo. Kakor na otoku sredi fašističnega morja, ki je poplavilo Evropo, so se dvignili 7. julija 1941. leta Srbi proti takrat premočnemu okupatorju. Kot iskra je preskakovala vstaja iz pokrajine v pokrajino, konec julija je gorela Jugoslavija v plamenu bojev proti fašistom. V tridesetih dneh je zajela vstaja vse dežele od Triglava pa tja do Kosovega polja. Dogodilo se je to, kar so okupatorji najmanj pričakovali: komaj poraženi narodi so se vzdignili in jih začeli biti ter preganjati na vseh straneh! Menda so šele takrat spoznali, da Jugoslavija pravzaprav ni bila poražena. Duha odpora, ljubezni do svobode, ki se ji je pridružila ljubezen do Partije in njenega voditelja Tita, tega niso mogli pregaziti z vsemi ofenzivami.

Sprva so mislili — saj je poročal nemški general iz Beograda, naj mu pošljejo »nekaj vojske« — da bodo zatrli vstajo kar z nekaj vojaki in s terorjem. Ušteli so se. Po dveh, treh letih so zbrali na Balkanu, ki jih je skelel kot žerjavica, že 22 svojih divizij. Medtem je napadalo veliko Rusijo toliko divizij, da je prišla ena na milijon njihovih prebivalcev. Pri nas sta dve fašistični diviziji na milijon upornih Jugoslovanov komaj zalegli. Tako bi lahko primerjali našo borbo z vsemi frontami druge svetovne vojne in smo lahko danes, po desetih letih, upravičeno ponosni na to slavno borbo. Ko obujamo spomine na dni, ko se je začela vstaja, mislimo na zgodovino in ne pustimo, da bi naše žrtve omalovaževali, zmanjševali naše sodelovanje in pomoč pri uničenju sovražnika, ki je grozil vsemu svetu; mislimo pa tudi na bodočnost in oživljamo prav v tem mesecu vse tiste najsvetlejše tradicije osvobodilne borbe in revolucije, ki nam zagotavljajo le to, da bodo ob morebitnem poizkusu prihodnjega napada vstali proti napadalcu vsi narodi Jugoslavije v prvem trenutku.

SRBIJA — 7. JULIJ

Nemci so okupirali Srbijo. Čačak se je zaprl sam vase. Mestne ulice so izumrle. Gestapo je razpredel svoje mreže, takrat je užival sloves najboljše protivohunske in varnostne policije.

Morda res! Toda — dva kilometra severno od Čačka so iz koruznih polj, že nekaj tednov po okupaciji, vsak večer smukale postave v vrtovje ob Moravi. Navkljub slavnemu Gestapu so se tu zbirali ob večernem mraku mladinci. Isidor Kozoderovič — on nam pripoveduje o teh dogodkih — je učil mladince ravnati z orožjem. Vsak je prinesel na skrito mesto svojo puško, ki jo je po vajah skrbno skril. Trideset mladincev je poznalo drug drugega, toda nihče ni videl, kje ima prijatelj skrito puško. Orožje jim je bilo večja svetinja kakor življenje.

Tako so se pripravili na vstajo v okolici Čačka. Enaindvajsetega junija ob devetih zvečer je zvedel Isidor o napadu Nemcev na Sovjetsko zvezo. Naslednje jutro je v veži čistil orožje. Nenadoma priteče sestra: »Nemci!« Isidor je pograbil orožje, ki mu je bilo pri roki, in zbežal po vasi proti gošči. Dvanajst tovarišev se je zbralo, Nemci so zaman streljali za njimi. Začelo se je partizansko življenje. Četica je naredila tudi nekaj manjših akcij. Zažgali so občinske arhive, razorožili nekaj žandarjev in se potem umaknili globlje v gozdove.

Tam okoli 5. julija so Nemci lepili po vaseh razglase. Zahtevali so, da morajo kmetje posekati vse grmovje in drevje tri sto metrov levo in desno od ceste, pa požeti žito in koruzo, če sta zreli ali ne. »Koruza, to je bila za srbske partizane trdnjava, ki je Nemci niso kar tako zavzeli«, trdi Isidor. Nemci so se bali zased in so zato zagotavljali v proglasu, da bo ustreljen vsakdo, ki ga bodo našli le meter proč od ceste.

V tem času se je zbralo v noči na 2. julij v Beli Cerkvi na sestanek 40 članov Partije, ki so odločili ustanoviti štiri čete, dve posavski in dve kosmajski. Za dan vstaje so določili 7. julij. Ta dan so uničili železniške mostove pri Ritnju in pri Belem potoku. Tu se je začela vstaja v Srbiji in je preskakovala naglo kot iskra iz kraja v kraj.

Dan ali dva po začetku vstaje v Srbiji se je zbrala četica, v kateri je bil Isidor, nad vasjo Miličevci. Borci so dobro videli, kako je pripeljal kamion po cesti proti vasi. Nekaj sto metrov pred vasjo je kmet obiral dozorel fižol na njivi ob cesti. Nemci so ustavili kamion in na mestu ustrelili kmeta, ki se ni držal navodil iz proglasa in se je oddaljil od ceste. Oddrveli so skozi vas naprej, četa je polna srda opazovala krvoprelitje. No, nenadoma so se Nemci vrnili skozi vas in začeli obešati truplo pobitega kmeta na drevo, pač da bi preplašili vaščane. Četica se je odločila. Tik za vasjo je bilo ob cesti nekaj grmov. Teh niso posekali, kajti tako blizu vasi Nemci le niso pričakovali zased. Ko je kamion ponovno pribrzel skozi vas, je prav iz teh grmičev zaropotalo po njih. Kamion je zdrknil v obcestni jarek, borci pa so poskrbeli, da so bombe uničile vse, kar je bilo v njem. Niti en Nemec se ni rešil, ani pa so zaplenili precej orožja. V čačanskem okraju se je začela borba.

Že naslednji dan so Nemci napovedali okraju vojno. S topovi so streljali vse povprek in do kamor so letele granate. Tudi avioni so prileteli nad vasi in bombardirali ter obstreljevali bežeče ljudstvo. Četica je imela v tistih dneh že 280 borcev, ki so se združili 12. julija z drugimi četami na planini Jelici v znameniti Čačanski odred. Od tega dne dalje niso imeli Nemci niti za trenutek miru, Čačak pa je bil z vseh strani blokiran in obkoljen.

KOSMET 1941

Celo v vsaki pokrajini, kaj šele, če bi primerjali med seboj današnje republike, se je dvignilo ljudstvo proti okupatorju v drugačnih okoliščinah in zato so tudi oblike vstaje pestre. Tu tako, tam drugače. Prav o tem je pripovedoval prvoborec s Kosmeta major Veljko Ivanović.

Na Kosovem in prav tako tudi v Makedoniji so bile zbrane vse narodnosti v Jugoslaviji. No, največ je Šiptarjev, ki dajejo Kosmetu tudi nacionalno obeležje.

Sem so pošiljali inteligente, ki — zaradi naprednih idej — po mnenju vladajoče klike niso spadali v mesta. Tu so se znašli vsi, ki so se kakor koli pregrešili proti »postavam kraljevine«. Ti in mnogi študenti, ki so se vračali domov z univerz, so tudi v vasi vnašali napredne ideje. Skoro vsaka vas Kosovega je imela svojo partijsko in skojevsko skupino. V Duboviku, od koder je tovariš Veljko doma, je bilo že pred vojno okoli 15 članov Partije in okrog 50 skojevcev. Vendar to ni bilo dovolj, da bi zlomili vso zaostalost, ki je bila neverjetno velika v teh pokrajinah. Ko so prišli okupatorji, najprvo Nemci in nekaj tednov za njimi Italijani, so se jim begi in age takoj udinjali. Ti podrepniki so izkoristili zaostalost Šiptarjev in jih s strahovanjem, češ, ob vero boste in nacionalno svobodo, če se pridružite komunistom, uspeli potegniti za seboj. Šiptarjem so obljubljali »veliko Albanijo«.

Zaostalost — tovariš Veljko je primerjal našega bajtarja in šiptarskega tlačana. Prvi je iz dna srca mrzil velikega kmeta, ker je dobro vedel, kako ga izkorišča, Šiptar pa je bil suženj svojega gospoda in takrat še vedno prepričan, da je beg edino pravičen in ga je treba zato brezpogojno ubogati. Le zaradi tega je uspelo odtrgati šiptarski narod od ostalih množic. No, ne mislimo, da velja to prav za vse. Tudi cele šiptarske vasi so se uprle okupatorju. Vendar pa je prav tu okupatorju najbolj uspelo organizirati bratomorilsko vojno.

Junijski poziv CK KPJ na vstajo vendarle tudi v Kosmetu ni ostal brez odmeva. Že v juliju so bili tudi tu organizirani odredi — eden med prvimi je Pečki odred — vendar precej drugače kakor v drugih krajih. Medtem ko so se drugje odredi formirali v gozdovih, so bili v Kosmetu organizirani v mestih, kjer so se potem tajno zbirali v hišah prvoborcev. Tako so se v noči sredi julija zbrali mladinci, med njimi tudi Veljko, v hiši Stanišića. Tam jim je govoril o nalogah tovariš Gilić, eden organizatorjev vstaje na Kosmetu. Ker bi se čete in odredi v Kosmetu ne mogli obdržati, so se prebijali čez planine v Črno goro in se tam borili skupno s Črnogorci. Mnogo skupin je pri tem izginilo v borbah. Tako je izgubila mladinska skupina iz Peči, ki se je prebijala čez planino Rugovo v Črno goro, 50 najboljših borcev. V sosednjih pokrajinah so potem organizirali odrede, konec 1943. leta pa je bila v Makedoniji organizirana Prva kosmetska brigada in kmalu potem še dve. Ti odredi in pozneje brigade so potem napadali Kosmet in tudi tam uničevali sovražnika.

ČRNA GORA — 13. JULIJ

Tako malo orožja kot v Črni gori ni okupator zaplenil menda nikjer. Črnogorci so poskrili vse, kar jim je prišlo pod roke. Italijani so računarji — Črnogorci junaki. Zato so prvi mislili, da se bo dalo s Črnogorci pogovoriti, češ, saj smo v sorodu. Jelena, črnogorska princesa iz rodu Petrovićev, je bila takrat italijanska kraljica. Črnogorci na to niso mislili in so prve dni okupacije nosili orožje celo iz kasarn mimo italijanskih straž, ki so to početje mirno gledale, upajoč na »sorodstvo«. Črnogorsko ljudstvo se je oborožilo zares dobro.

12. julija je razglasil fašistični guverner Črne gore Mazzolini na skupščiseparatističnih izdajalcev in narodnih odpadnikov »neodvisno« Črno goro pod okriljem italijanskega imperija. Sekula Drljević naj bi bil nekakšen črnogorski Pavelić. Na tej skupščini so sklenili še to, naj bo 14. julij, praznik Petra in Pavla, tudi praznik neodvisne Črne gore. Lepo so sklepali, toda na narod niso računali. Že nekaj ur po skupščini, 13. julija zjutraj so počile prve puške. Črnogorci so bili borbe na Cevu, Virpazaru, pri Rijeki Crnojević — skratka vstaja je zajela v enem samem dnevu vso Črno goro. Pokanje pušk v Cevu je odmevalo do sosednje vasi, ki se je takoj vzdignila. Streljanje iz te vasi se je čulo v drugo in val vstaje je šel naprej. Starši so sami pošiljali sinove v boj. O tem nam je lepo povedal oficir iz Črne gore. Oče mu je očistil puško, napolnil torbo s hrano in pri tem govoril: »Ajde sine, udri po vragu, pa ću ti spremit sve, što je potrebno. Ja to znam!« V čete in odrede je prihitelo toliko ljudi, kot Partija ni pričakovala. Skupine so se začele izogibati vasem. Pa kaj je pomagalo! Za njimi je prihitel brkati Črnogorec in stopil pred komandirja: »Znaš, nisam očekivo, da češ zaobići moju kuću. Čak sva u rodu!« Zaradi tega se je čutil prizadetega, se uvrstil v kolono in z njo šel v napad.

Že nekaj dni potem je napadel odred »Beli Pavle« Danilovgrad in Spuš. Ob dveh ponoči se je začela borba, naslednje jutro so borci zavzeli v jurišu Danilovgrad in Spuš, zaplenili v njem mnogo orožja ter ujeli 600 italijanskih vojakov in oficirjev. Medtem je Zetski odred blokiral Podgorico. Četica Srdar Jole-Piletića je zavzela položaje nad Trjebaćo. V jutranjih urah je krenila skoraj vsa italijanska divizija prav proti njim, da bi pomagala posadki v Danilovgradu. Nič hudega sluteč so za tanki korakali v šesteroredih italijanski vojaki. Pa ne dolgo. Ob sedmih je počila prva puška in po peturnem boju je ostalo od italijanske divizije — kaj? Nič. Nad 2000 fašistov je obležalo na cesti. Četica je obsula tanke s takim ognjem iz pušk in strojnic, da je svinec zalepil gosenice in vse premične dele. Kot okameneli so tanki obstali na cesti. Ob sedmih je začelo napadati Italijane okoli tri sto borcev. No, ob koncu pa jih je bilo na položaju že nekaj tisoč. Ko so Črnogorci zaslišali streljanje, so hiteli z vseh strani na bojišče. Žene in otroci so sredi svinčenega dežja prinašali borcem na položaje vodo in hrano. To je bila v tistih dneh največja bitka na ozemlju Jugoslavije.

Po boju so se umaknili preostali Italijani v Podgorico. Razen te in Nikšića ter Cetinja niso imeli Italijani v vsej Črni gori nekaj dni po 13. juliju niti ene postojanke. Črna gora, komaj zasužnjena, je bila že zopet svobodna.

O tej borbi je pripovedoval poročnik Djordje Dragičević iz Podpeče. Neverjetno, pa vendar resnično! Djordje je pravzaprav že mrtev. Smeji se, ko to pripoveduje: Kmalu po tej borbi je odšel na Vrhovni štab, kjer je bil borec spremljevalne čete. No, in ko je dobil v roke »Dnevnik«, je bral v njem, da je Djordje Dragičević padel v hudih bojih v Bosni. Djordje pa je živ in zdrav in rad pripoveduje o prvih dneh vstaje v junaški Črni gori.

HRVAŠKA — 27. JULIJ

O vstaji na Hrvatskem pripoveduje kapetan Arsenije Vlajisavljević iz Like.

27. julija — pet dni pred tem se je začela vstaja tudi v Sloveniji — so napadli partizani v okolici Lapca vrsto postojank in jih uničili. Isti dan se je začela vstaja tudi v Kordunu. To je bil klic na vstajo, ki se je potem naglo širila po vsej Hrvatski. Že v avgustu je bil v okraju Lapac organiziran prvi narodnoosvobodilni odbor. Z vstajo je začela rasti na Hrvaškem tudi nova ljudska oblast.

Med organizatorji vstaje v Liki je bil tudi narodni heroj Marko Orešković. Hodil je od vasi do vasi in neutrudno organiziral in pripravljal ljudstvo na upor. 3. avgusta je bil sredi belega dne na polju blizu Krbavice pri Korenici velik zbor. Tja je prihitelo vse ljudstvo. Marko Orešković je govoril, potem pa so se možje postrojili; iz njihovih vrst so zbrali 280 za boj sposobnih junakov. Prav v tem, Arsenije se tega spominja, kakor bi bilo včeraj, je na konju pridrvel kurir iz sosednje vasi in ves zaripel od naglega dira klical na pomoč. Ustaši so začeli klati prebivalstvo v vasi Bunić. Vsa množica in ne samo 280 izbranih se je obrnila po dolini in hitela proti Buniću. Med potjo se je vsak oborožil, s čimer je bilo. Ta s staro puško risano, drugi s koso in sekiro. Stevo Rapojić je prinesel od nekod dve lepi mavzerici. »Kje si to skril, Stevo?« so ga vprašali, ker so vedeli, da so ustaši temeljito pregledali vse hiše in pobrali skrito orožje. »E, djeco,« pravi Stevo, »da sam ja to priča, ne bi ni imao«.

Osemnajst kilometrov dolg je bil stroj, ki se je valil čez Krbavsko polje proti Buniću. Ustaši so že od daleč zagledali ogromno kolono upornikov in prestrašeni zbežali v Gračac.

Zaman so napadali naslednje dni postojanke prvoborcev ustaši, okrepljeni s posadkami in enotami iz drugih krajev. Na Pogledalu pri Korenici sta dve četi ujeli tri sto Italijanov, okoli 200 pa sta jih pobili. Današnja Titova Korenica je bila nekaj mesecev popolnoma blokirana, dokler končno niso Italijani pobegnili tudi iz Korenice, da je bil že tisto leto svoboden precejšen del Like.

Drugače je bilo v Dalmaciji. To ve major Andrija Tomašević, doma iz Makarske. Res, do prve borbe dalmatinskih partizanov z Italijani je prišlo že pri Sinju, okoli 25. julija. Štirijindvajset Splitčanov, komunistov, je odhajalo v gozdove, toda bili so izdani in obkoljeni. Borili so se, dokler so imeli strelivo. Ko je zmanjkalo municije, so izgubili tudi življenje. Vendar do množične vstaje, kakor v Črni gori in Liki, v Dalmaciji ni moglo priti. Tu ni bilo skritega mnogo orožja. Partija je imela v svojih vrstah izdajalce, ki so pozivali na čakanje, češ da še ni čas. Dalmatince so prepričevali, naj se gredo borit na otoke, kajti to da je Dalmacija. Tudi okupatorji, ki so imeli že tako ali tako povsod ogenj v strehi, so skušali vsaj v Dalmaciji vstajo zavleči, če že ne preprečiti. Na Opuzen so privlekli 500 upornih Srbov in jih pred očmi Dalmatincev postrelili ter zmetali v Neretvo, da bi jih tako zastrašili. Take metode niso pomagale. Tudi Dalmatinci so se upirali in marsikateri si je s koso priboril puško. Med prve akcije na morju, ki se jih spomni tovariš Andrija, pa spada tista v Gradacu, kjer so zaplenili kar celo ladjo hrane in jo odpeljali v Ploče, kjer je potem ljudstvo izvleklo šest vagonov živil ter jih spravilo v gozdove, da so se lahko prvi borci sploh hranili, kajti Dalmacija je revna in ni premogla kruha. V začetku leta 1942 pa so se oglasile partizanske puške tudi na Biokovu in Mosoru.

BOSNA IN HERCEGOVINA — 27. JULIJ

Na Kozari so pisali bosanski partizani v letu 1941 najslavnejše strani naše zgodovine. Podpolkovnik Drago Popović je opisal veliko borbo, ki so jo bile čete drugega partizanskega krajiškega odreda 6. decembra za sam vrh Kozare, koder so se vzgnezdili ustaši in fašisti. Od tod so imeli pregled nad vso okolico in onemogočali premike partizanskim skupinam. Takole je bilo v tem boju:

»Tretjega decembra, bil je velik sneg, je prišel Drago Popovič v 5. četo krajiškega odreda. V vasi, kjer so se zbrali, jim je spregovoril takratni komandant odreda Mladen Stanojević, narodni heroj. Še ponoči so se napotili proti Mrakovici, samemu vrhu Kozare, kjer so se v letoviških vilah bosanskih begov vgnezdili fašisti. Proti 800 fašistom se je napotilo 350 partizanov. Oni na utrjenem hribu so imeli 60 lahkih mitraljezov pa metalce min in težke strojnice, partizani pa le šest zbrojevk. Edino junaštvo in herojstvo je moglo nadomestiti premoč.

V prvi zori se je začela borba, ki je trajala le dve uri in pol. Petar Mečava se je priplazil do stražarja in ga živega ujel. S tovariši se je nato prebil preko jarkov in zažgal prvo leseno hišo. Na dolgo palico je navezal cunjo, polito z bencinom, in le-to podtaknil pod streho.

Tovariš Drago je videl na lastne oči, kako je padlo drug za drugim osem fašistov, ki so bežali za težkim mitraljezom, devetega pa je ubil ustaški satnik, ker se je hotel predati na partizanski poziv. Težko je najti besed, s katerimi bi opisali to veličastno borbo. V petem jurišu so partizani zasedli tudi zadnjo postojanko in jo zažgali. Da, še to! Polovica borcev je jurišala na Mrakovico brez orožja. Pobrali so ga šele prvim padlim fašistom in z njim nadaljevali borbo. Po dveh urah in pol je bilo okoli 500 ustašev pobitih, 120 so jih ujeli in le 150 je uspelo pobegniti v kozaračke gozdove. Prav gotovo je to ena najsijajnejših zmag kozaračkih partizanov.

Take zmage so dosegli bosanski partizani, potem ko je 27. julija v Drvarju izbruhnila vstaja v Bosni. Že pred borbo za Mrakovico so izbojevali bosanski odredi in skupine partizanov velike zmage nad fašisti, ki so na vse načine skušali vnesti spor med muslimane ter katolike in pravoslavne, ki prebivajo v teh krajih. Zaman! Velikega uspeha pri tem niso imeli. V tistih dneh je začela rasti Jugoslovanska armada.

*

Prav ta mesec, ko je izbruhnil požar na Balkanu, slavimo tudi dan, ki nam dokazuje, da je Partija izpolnila svoj načrt in svojo nalogo: iz majhnih odredov je v pičlih letih ustvarila veliko in mogočno armado. 16. julija 1944 je bila organizirana tudi prva tankovska brigada. Tank — to je bila želja vsakega partizana, saj so govorili: če bi imeli tank, zavzamemo Berlin. Štiri leta po začetku vstaje so se jim pridružile cele enote tankov; skupno z borci, z geslom »Trst ali smrt« na oklepih železnih strojev so drveli nevzdržno naprej.

Vendar so partizani uporabljali tank že prej. Ni je pokrajine, kjer ne bi že leta 1942 in ponekod celo že leta 1941 zaplenili fašistom tanka in z njim tolkli po njih. V Liki so zasegli liški partizani v bližini Korenice že decembra 1941. leta Italijanov dva tanka. Vladimir Vujesavljević je popravil tanka in 1942. leta v februarju sta že stopila v akcijo. Pri Prevoju sta dosegla prav lepo zmago. Prekanila sta italijanske fašiste in jo mahala po cesti, od koder so Italijani pričakovali pomoč proti vasi. Ko so Italijani zagledali svoje tanke, so bili kar do ganjenosti navdušeni. Zbrali so se ob cesti, da pozdravijo »osvoboditelje«. Tanka sta jo primahala mednje in jih potem vse po vrsti »osvobodila«. Preden so se partizani na bližnjem griču dodobra zavedeli, sta tanka kar brez njihove pomoči »zasedla« Prevoj. — Veliko takih borb bi lahko opisali. Kadar je bila ofenziva, so liški partizani zakopali tanke kar v zemljo, ko je zmanjkalo goriva, so vpregli konje in jih potegnili na bojišče. Skratka, vedno so se znašli in danes stoji eden teh dveh tankov v Vojnem muzeju na Kalemegdanu.

Ko slavimo desetletnico vstaje, je prav, da se spomnimo tudi tankistov, kajti prav oni so mnogo pripomogli, da smo tako naglo osvobodili Trst, Istro in Primorsko. Letos, ko je minilo že deset let, kar so se narodi Jugoslavije uprli, imamo armado, ki je sposobna in tehnično dobro opremljena. Še več! Imamo industrijo, tovarne, v katerih naši najboljši delavci izdelujejo že avione, tanke in topove. Jugoslovani nismo naprodaj niti nočemo biti sužnji!

M. Š.

Proslave in priprave na obletnice vstaje

V Beogradu in po vseh krajih Srbije so svečano proslavili 7. julij — dan vstaje v Srbiji. Glavne proslave so bile v Beli Crkvi, kjer je na ta dan pred desetimi leti Žikica Jovanović — Španac izstrelil prvi strel na Nemce. — Na dan vstaje je bila na Fruški gori velika proslava. Že 12. junija je šel odred, ki ga je organizirala Ljudska mladina, na pohod po sledeh I. vojvodinske brigade. Na pohodu so našli mladinci v stari, votli bukvi skrit mitraljez. Verjetno so ga tja skrili v V. ofenzivi borci omenjene brigade. Pred začetkom proslave je 3000 članov Zveze borcev improviziralo napad na postojanko. Okoli devete ure so prišli na tribuno tovariši Moša Pijade, Blagoje Nešković, člana Politbiroja CK KPJ; Jovan Veselinov, podpredsednik vlade LR Srbije, Milentije Popović, minister zvezne vlade; Kosta Nadž, generalni polkovnik, in drugi visoki predstavniki. V govoru je tovariš Moša Pijade opisal vso slavno zgodovino srbskega naroda, ki je z vstajo pri Beli Crkvi prav gotovo dosegla svoj višek. Dejal je, da ima tudi Srem slavno zgodovino v naši narodnoosvobodilni borbi. Tu je bila vstaja toliko težja, ker je vsepovsod sama ravnica. Tovariš Moša Pijade je dejal: »Srem je raven kot dlan, a ta griček, ki se imenuje Fruška gora in za katerega mi je nekoč dejal tovariš Žarko, da ga imenujete planina, v resnici to ni... Ta hribček zares ni mogel imeti one vloge, ki so jo odigrale visoke planine v drugih krajih naše države. Evo, prav na ravnici, ki je ravna kot dlan, v najprometnejšem mestu, na glavni progi in pred nosom Beograda so se neprestano junaško borili.«

Isti dan je bila proslava tudi v Beli Crkvi. Tu se je zbralo okoli 15.000 prebivalcev iz radjevskega, podgorskega, jadranskega in drugih okrajev. Na mitingu je govoril Miloš Minić, minister vlade LR Srbije. Podobne proslave so bile po vseh krajih Srbije, mnogokje so na ta dan odkrili spomenike padlim borcem, odprli nove industrijske objekte in kulturne ustanove.

Največja proslava pa je bila na predvečer v Narodnem gledališču na Trgu republike v Beogradu. Svečani akademiji so prisostvovali člani Politbiroja Aleksander Ranković, Blagoje Nešković, Ivan Gošnjak itd. Maršal Tito je poslal predsedniku vlade LR Srbije brzojavne čestitke, v katerih želi srbskemu narodu mnogo uspehov ter najboljše želje za srečo in blagostanje. Na ta dan je bilo proglašenih z ukazom Prezidija Ljudske skupščine FLRJ 16 narodnih herojev iz Srbije.

Včeraj so proslavljali dan vstaje v Črni gori. Zveza borcev je z organizacijo partizanskih pohodov ter manevrov obujala tradicije na najslavnejše dni črnogorske zgodovine. 11. julija je prispel v Črno goro tudi maršal Tito. Najprej se je ustavil v Hercegnovem, kjer je bilo vse mesto okrašeno z zastavami, glavna pot pa posuta s cvetjem. Maršala Tita so sprejeli člani Politbiroja CK KPJ Milovan Djilas, generalni polkovnik Peko Dapčević ter predsednik Prezidija Ljudske skupščine Črne gore Nikola Kovačević. Maršal Tito se je zahvalil za sprejem ter izrekel kratke čestitke k prazniku. Iz Hercegnovega je maršal Tito odpotoval v Kotor. Tu ga je sprejelo okoli 12.000 radostnih meščanov, v katerih imenu jih je pozdravil sekretar okrajnega komiteja Vojo Dinić. Popoldne je prispel maršal Tito na Cetinje.

Po vseh drugih republikah pa se prebivalstvo pripravlja na proslave, ki bodo v prazničnih dneh. V Sloveniji skoraj vsi kraji organizirajo pohode partizanskih patrulj in odredov, ki bodo popotovale po krajih, kjer so partizani bili prve boje. V okraju Radovljica bodo imeli kar štiri partizanske tabore. Največji bo v Bohinju. Tja bodo prišli vsi Bohinjci, pa tudi drugi prebivalci radovljiškega okraja. Zveza borcev je pripravila lep kulturni program, ki bo dopoldne, popoldne pa bo ljudsko rajanje. Zvečer pred narodnim praznikom bodo po vsej Sloveniji zagoreli kresovi. Mnogo kresov bodo zažgali na vidnih mestih ob meji, tako da bo njih ogenj odseval daleč v Italijo, Avstrijo in Madžarsko. V sežanskem okraju imajo namen zažgati tako velik kres, da bo viden v Trst in v Furlansko nižino. Na ta dan bo odkritih okoli 100 spominskih plošč ter 17 spomenikov. V nedeljo, 15. julija, pa bo krenila na pot partizanska štafeta, ki bo pritekla v Ljubljano 21. julija popoldne. V tej štafeti bo sodelovalo okoli 10.000 prebivalcev.

V Ljudski republiki Hrvatski bodo imeli veliko proslavo na Kalniku, ki ga danes imenujejo tudi Goro partizanskega vojskovanja. Tu so leta 1941 hrvaški partizani prvič napadli ustaše. Velike proslave bodo tudi v Moslavini. Zveza borcev v Kutinji bo prenesla kosti padlih borcev iz vseh krajev Moslavine v vas Ilova, kjer bo zgrajena skupna grobnica. Madžari iz Slavonije in Baranje bodo zgradili v Bolmanu, okraj Beli Manastir, spomenik, ki bo posvečen madžarski brigadi »Šandor Petöffi« in drugim brigadam Jugoslovanske armade, ki so se borile v Bolmanu proti hitlerjancem. Spomenik bo visok okoli 10 metrov in bo predstavljal lik madžarskega partizanskega komandanta, ki s kretnjo poziva borce na juriš. Velike proslave bodo tudi v Dalmaciji.

MILE KLOPČIČ:

KNJIŽEVNIKI PRED SODIŠČEM

O KIKINDSKEM PROCESU PROTI SKUPINI KNJIŽEVNIKOV LETA 1930

Pod naslovom »Književniki pred sodiščem« je objavila beograjska »Borba« pred mesecem dni (10. junija) članek o znani zadevi z antologijo jugoslovanske socialne poezije leta 1929. Knjigo sta uredila Jovan Popović (Vel. Kikinda)in Novak Simić (Zagreb) ter ji dala naslov »Knjiga drugova« (Knjiga tovarišev); ko je bila knjiga v Sedjakovi tiskarni v Veliki Kikindi dotiskana, je tamošnje pravdništvo vso naklado zaseglo in začelo se je sodno postopanje proti urednikoma in nekaterim sodelavcem. Sledile so aretacije in sodni proces. Doslej ni znan niti en ohranjen izvod te antologije, pač pa se je ohranilo sodno gradivo o tej zadevi ter ga varuje Mestni muzej v Veliki Kikindi, ustanovljen pred petimi leti. Na osnovi tega gradiva je napisal pisatelj in časnikar Mihailo Lalić zgoraj omenjeni članek v »Borbi«.

Uredništvo »Ljudske pravice« me je ob tej priliki naprosilo kot udeleženca te »kikindske afere«, naj napišem nekaj o tej prvi skupni literarni manifestaciji književnikov Jugoslavije, ki se je končala s preiskovalnim zaporom in procesom. Poizkusil bom opisati zadevo ter dopolniti Lalićev članek zlasti v pogledu slovenskih sodelavcev navedene antologije, hkrati pa bom posnel nekatere njegove navedbe, ki so nove celó za tedanje kikindske zapornike. (Nekatere podrobnosti ostanejo seveda še odprte ali nejasne, toda gradivo in čas jih bosta že pojasnila.) Je to drobno, a zanimivo poglavje iz literarnega, pa tudi delavskega gibanja v nekdanji Jugoslaviji za časa šestojanuarske diktature.

V začetku leta 1928 se je mladi književnik Jovan Popović obrnil na vrsto mladih književnikov v Zagrebu, Beogradu, Sarajevu in Ljubljani z načrtom, da bi se uredila antologija jugoslovanske socialne poezije, in s prošnjo, da bi mu poslali svoje prispevke. V Zagrebu se je povezal z Novakom Simićem, v Beogradu z Dušanom Jerkovićem, v Sarajevu s Husnijo Čengićem, na Cetinju z Djordjem Lopičićem, na slovenske književnike pa se je obrnil — če se ne motim — preko uredništva revije »Mladine«, ki jo je leta 1925 prevzel Srečko Kosovel s tovariši in sta jo leta 1927-28 urejala Alfonz Gspan in Vinko Košak. Tako so bili v antologiji, ki sta ji urednika Popović in Simić dala naslov »Knjiga drugova in bi ji bil moral napisati uvod Miroslav Krleža, zastopani od Slovencev Srečko Kosovel (umrl dve leti pred tem), Seliškar, Gspan, Onič, Kozar, Premru, Košak, Grahor in Klopčič. Ne le Kosovelove pesmi, tudi skorajda vse pesmi ostalih slovenskih sodelavcev v antologiji so bili ponatisi: izšle so bile že v slovenskih revijah ter torej že opravile s cenzuro. (Jaz sem bil tedaj na Dunaju ter so moje pesmi izbrali drugi).

Jeseni 1928 je bila antologija izročena tiskarni in v začetku januarja 1929 je bila dotiskana, a prav 6. januarja, ko je bila proglašena diktatura, je bila vsa naklada zasežena in izid knjige onemogočen. Nastopil je kikindski državni pravdnik dr. Moskovita, ki mu je že 9. februarja glavni državni pravdnik iz Novega Sada odobril, da se antologija zapleni in »uvede kazenski postopek zaradi zločina po ... Zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi proti onim, za katere je jasno, da so v zadevnih sestavkih (pesmih) direktno merili na to, da bi naščuvali na nasilje proti državnim oblastem ali spravili v nevarnost javni red kakor n. pr....« — in tu našteje novosadsko pravdništvo avtorje in pesmi, ki jih je inkriminirati, med drugimi Grahorjevo »Balado«, Košakove »Fabrike«, Oničevo »Košnjo«, Kozarjeve »Fabriške kamine« in Klopčičevo »Razodetje upora«. Vendar je zadeva potem za nekaj časa obtičala, najbrž zaradi smrti kikindskega pravdništva dr. Moskovite. Verjetno bi bila vsa stvar sploh zaspala, saj si državni pravdnik ni mogel obetati posebne sreče s kakšnim procesom zaradi knjige pesmi, ki so bile po večini že vse objavljene, pač pa je bil lahko prepričan, da utegne biti proces ne le pravni, ampak predvsem velik kulturni škandal. Toda neka druga okolnost je nekaj mesecev kasneje spet oživila sodno postopanje zaradi antologije, ki — kakor se je izkazalo leto dni kasneje na procesu — formalno sploh ni bila zaplenjena t. j. pismenega odloka o njeni zaplembi ni bilo.

V Sarajevu je sredi aprila 1929 priredila skupina književnikov literarni večer: nastopili so Jovan Popović, Dobriša Cesarić, Novak Simić, Vlado Vlaisavljević, Dušan Jerković, Ilija Grbić in Husnija Čengić. Nekatere izmed teh je imela policija na svojem spisku kot komuniste ali simpatizerje komunističnega gibanja, pa je ta nastop sarajevsko policijo zelo razkačil. Dva, tri mesece kasneje je prišlo v nekaterih sarajevskih tovarnah do nemirov, pojavljali so se ilegalni letaki. Policija je vse to povezala ter aretirala v Sarajevu Čengića, iz Kikinde so dovedli v verigah Popovića, iz Zagreba Simića. Ostale so pustili pri miru. Bila je namreč tedaj — po nastopu diktature — sodna in policijska praksa, da je vsak politični aretiranec odgovarjal ne le za tisto dejanje, zaradi katerega je bi aretiran, marveč so preiskali znova vsa dejanja, zaradi katerih je bil kdaj poprej v preiskovalnem zaporu, pa ne obsojen. V takem primeru sta policija in sodnija zbrala vse spise zoper osumljence, kar jih je pozabljenih ležalo kjer koli. Tako je tudi razumljivo, da je v Sarajevu prišla na vrsto tudi »Knjiga drugova« in da je — po Laliću — bilo že tedaj naročeno ljubljanski policiji, da aretira in privede **v Sarajevo Grahorja, Kozarja in Klopčiča** (torej ne vseh osem živih slovenskih sodelavcev antologije, marveč le tiste tri, ki so zaradi suma komunistične in »protidržavne« propagande že večkrat sedeli v zaporih). Ljubljanska policija je na to zahtevo odgovorila, da ne more ustreči, ker so vsi ti trije »zaradi neke druge zadeve«, a zaradi »zločina po čl. 1 Zakona o zaščiti javne varnosti« v preiskavi in tudi že v zaporu. Podpisani je res bil tedaj v Glavnjači, Grahor je bil v ljubljanskih preiskovalnih zaporih, o Kozarju, ki je tiste čase študiral na rudarski šoli v Celju, ne vem, ali je bil tedaj res v zaporu in kje. Za to zahtevo sarajevske policije (ali Državnega sodišča za zaščito države v Beogradu, ki je poslalo v Sarajevo svojega sodnika?)

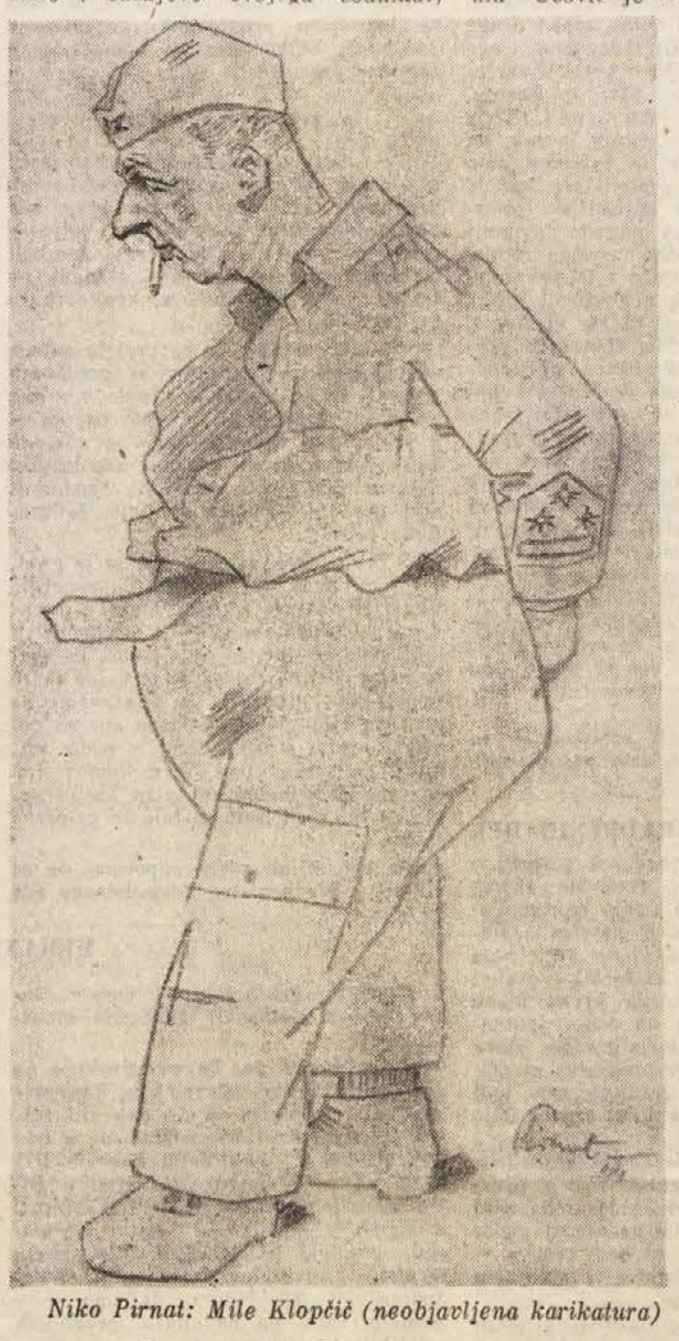

Niko Pirnat: Mile Klopčič (neobjavljena karikatura)

nismo prizadeti nič vedeli. Pač pa smo vedeli, da je ljubljanska policija prav tedaj, ko smo mi bili v zaporih, zaslišala vse ostale slovenske sodelavce, ki so jim pokazali tiskan izvod antologije, da so lahko navedli, kje je bila ta ali ona njih pesem že objavljena. Po Lalićevi navedbi, kjer je odgovor ljubljanske policije citiran v slovenščini, lahko trdimo, da je iz Sarajeva prišla zahteva, da je treba vse slovenske sodelavce antologije zaslišati, imenovane tri pa aretirati ter dovesti v sarajevske zapore. (Ali so zahtevali, da se zasliši tudi mrtvi Kosovel, ni znano, a iz kašnejšega boste videli, da bi bila ta zahteva mogoča).

Aretirane književnike so v sarajevskih policijskih zaporih mučili na razne načine. Tako so morali nekoč tri dni nepretrgoma stati brez spanja. Da bi prekinil mučenje, je zvezani Popović nekoč napadel stražarja ter mu odvzel puško, Husnija Čengić pa se je 29. julija skušal rešiti s samomorom: skočil je skozi okno, priletel na nižji pristrešek, od tam pa zatrkljal naravnost na rame stražarju, ki ga je spet lepo vtaknil pod ključ. (»... ali pošto je pao na stražara Skočdopolju Antona, nije polomio ni noge ni kičmu,« pravi o tem uradni spis). Polomil si je menda le rebra.

Sarajevski priporniki-književniki so bili le del cele množice »protidržavnih elementov«, ki so sedeli v sarajevskih zaporih, osumljeni, da so ilegalno organizirani z raznimi akcijami in letaki »ščuvali na nasilno rušenje državne ureditve«. (Aretirancev je bilo toliko, da jih niso marali peljati v Beograd v zapore Sodišča za zaščito države, ki je bilo edino pristojno za take »zločince«, pač pa je to sodišče poslalo v Sarajevo svojega sodnika Slovenca dr. A. G., da tamkaj izvede zaslišanja.) Književnikom so poleg soodgovornosti za delavske nemire in širjenje revolucionarnih letakov začeli očitati tudi nezaplenjeno-zaplenjeno pesniško zbirko »Knjiga drugova«. Dasi je prvi očitek mnogo težji od drugega, so vse tri književnike jeseni 1929 izločili iz sarajevske skupine ter jih odvedli v Kikindo v zapore rednega sodišča, pred katerim naj se zagovarjajo prvenstveno zaradi antologije.

Že 25. decembra je kikindski pravdnik poslal preiskovalnemu sodniku spis, v katerem pravi: »Proti osumljenemu Popoviću Jovanu, Simiću Novaku in Čengiću Husniji obstoji močan sum, da so izvajali propagando v tej smeri, da se javni red v državi nasilno spremeni. Osumljeni so namreč, da so sporazumno s še nekaterimi osebami natisnili v tukajšnji tiskarni Sedjakova »Knjigo tovarišev«, v kateri se napada **obstoječa ureditev in red v državi ter se** propagira, da se z orožjem in silo spremeni in da se uvede ureditev, v kateri bo gospodar delavski razred, proletarci. Že naslov knjige in barva prvega lista je upor zoper obstoječe stanje, iz predgovora tej knjigi pa kar kipi sovraštvo do obstoječe ureditve in kaže duha celotne knjige... Razen te teroristične knjige dokazujejo delo v teroristični akciji osumljencev najdeni spisi in pisma pri njih, v katerih se bodré osumljenci med seboj, naj izdržé boj do konca, do zmage.« (V prevajanju tega odstavka sem skušal ostati slogovno zvest izvirniku.)

Kikindsko sodišče je seveda moralo o zadevi poročati beograjskemu Sodišču za zaščito države, katerega pravdnik Ucović je — po njegovi lastni kasnejši izjavi nekemu mojemu znancu — sklenil, naj kikindsko, torej redno sodišče sámo pretrese stvar in jo konča popolnoma po svojem preudarku. Verjetno pa je prišel ta sklep v Kikindo v drugačni obliki, kajti kikindsko pravdništvo je zahtevalo uvedbo preiskave proti obema urednikoma, Husniji Čengiću in **vsem slovenskim** sodelavcem antologije zaradi kaznivih dejanj po čl. 1 Zakona o zaščiti države; ta člen pa predpisuje obvezen preiskovalni zapor. In tako je konec januarja 1930 prejela ljubljanska policija zahtevo kikindskega pravdništva, da je treba vseh zgoraj naštetih devet slovenskih književnikov aretirati in dovesti v kikindske zapore. — Vseh devet! — torej tudi Srečka Kosovela, ki je že četrto leto ležal v svojem grobu na Krasu!

V nekaj dneh se nas je vseh osem Slovencev znašlo v kikindskih zaporih; privedli so nas iz Ljubljane, Celja, Oniča menda iz Ptuja ali od doma, Grahorja pa iz ljubljanskih zaporov. Na zaslišanju so nam povedali, da so naše pesmi inkriminirane kot »protidržavne«, mi pa smo navajali, kdaj in kje so bile tiskane, in čakali lepo po štirje in štirje v dveh sosednih večjih celicah, kdaj nam odpro vrata. Da utegne priti do procesa, skorajda nismo verjeli, a da obsojeni ne bomo, vsaj ne zaradi »teroristične knjige« s »protidržavnim« naslovom, o tem smo bili prepričani.

Ljubljanska policija je seveda poslala z nami tudi spremni spis, kjer vsakega posebej karakterizira ter najbrž navede, ali je že imel opravka s policijo in sodiščem zaradi »protidržavne propagande« ali ne. Naj navedemo doslej neznano stvar: o Grahorju je napisala, da je dolgo delal v Slovenskem Primorju kot narodni borec in zaščitnik manjšinskih pravic, da so ga italijanski fašisti preganjali in obsodili na smrt, hkrati pa zahtevala, naj ji Grahorja po kazenskem postopku vrnejo zaradi izgona iz naše države (pač v Italijo!).

Zaslišanja slovenskih pisateljev — pravi Lalić — so dala državnemu pravdniku novo idejo in s spisom od 17. februarja opozarja preiskovalnega sodnika: »Glede na to, da so nekateri osumljenci priznali, da so se udeleževali delavskih konferenc in da so na takih sestankih celó aktivno sodelovali, bi bilo treba pri vsakem navedenem osumljencu ugotoviti, ali je na takih sestankih sodeloval in ali je bil član prej obstoječe komunistične stranke, kasneje pa ilegalne organizacije...« Lalić navaja nato izjave podpisanega in Jovana Popovića, ki jih je državni pravdnik posebno močno podčrtal. Tako je Popović izjavil med drugim: »V teh pesmih sem hotel izraziti stanje, trpljenje, želje in upanje proletarskih množic, ki sem se jim pridružil s sočustvovanjem in s prepričanjem, da je upravičena njih vera v boljšo bodočnost. Kolikor se v mojih pesmih sploh omenja revolucija, sem jo razumel kot eno izmed možnosti, katere neizbežnost v določenih relacijah sem občutil in razumel.« Prav tako je seveda pravdnik podčrtaval stavke v pismih, posamezne verze in cele pesmi v inkriminirani antologiji.

Prve dni marca je bilo pet Slovencev izpuščenih, preiskava proti njim je bila ustavljena. Lahko trdimo, da to ni bil uspeh drago plačane intervencije celjskega odvetnika, letos umrlega dr. A. N., v Beogradu, pač pa posledica tedanje prakse, ki sem jo omenil zgoraj: vsi izpuščeni so imeli tokrat prvič opravka s sodiščem kot »protidržavni elementi«, obtožba proti njim pa bi temeljila le na sodelovanju pri antologiji. Proti ostalim šestim pripornikom (Popović, Simić, Čengić, Grahor, Kozar, Klopčič) pa je vložil pravdnik 23. marca obtožnico in konec **aprila je bil proces, ki je trajal tri** dni. Obtožnica nam je očitala »teroristične« pesmi, sodelovanje v delavskem gibanju, »sestanek« v Sarajevu, prebiranje »prepovedanih knjig«, nekaterim zakrknjenost v »protidržavnem rovarjenju«, ker smo že večkrat imeli opravka z oblastjo itd. Proces je vodil predsednik sodišča (menda se je pisal Djuričić); bil je svoje čase v stari kraljevini Madžarski kot srbski nacionalist preganjan, pa je bil morda prav zato silno korekten in očitno nam naklonjen, kar je dokazal večkrat, posebno pa še v načinu, kako je vodil proces. Izbil je pravdniku že prvi dan glavno orožje iz rok. Ko je pravdnik prebral obtožnico, kjer se govori o zaplenjeni antologiji, je predsednik takoj zahteval akt o zaplembi knjige, pri čemer se je izkazalo, da takega akta ni, ker ga nobena oblast ni izdala.

Tretji dan je bila razglašena oprostitvena razsodba. Ves čas preiskave in procesa se je kikindsko prebivalstvo zanimalo za nas in ob koncu procesa se je zbralo pred sodiščem precèj ljudi, zlasti delavstva in dijakov, ki so nas hoteli pozdraviti. Popović, ki je po rodu Kikindčan, nas je vse »zunanje« ljudi povabil, da prenočimo pri njem, da se prvič nekoliko pogovorimo in odpotujemo šele naslednji dan, toda v veži sodne palače nas je pričakal policijski komisar z besedami: »Tu vam neki ljudje pripravljajo sprejem. Tega ne dovolimo. Tu imate dva avtomobila in eno kočijo, da se odpeljete direktno na postajo.«

Oprostitvena razsodba in manifestacije delavstva v Kikindi so razjarile pravdnika, da je vložil priziv proti razsodbi. Tudi to smo zvedeli prvič iz Lalićevega članka. Naj citiram iz priziva v izvirniku nekaj stavkov: »Optuženi niso imali o vidu da iznesu umjetničku obradu materijalno bijednog ljudstva, nego, iznoseći ovo — ujedno su ukazivali i na sredstva, a koja su nasilna i anarhistička — da bi se ova klasa dovela na položaj, da sama ugrabi vlast u svoje ruke.« Nato znova pribija hude »zločine« vsakega od oproščenih obtožencev (»Popović... dolazi o doticaj s Ramić Rizom, tramvajskim kondukterom iz Sarajeva, kod njega odsjeda, a sve ne iz drugog razloga, već u pomenutu svrhu...«) in pravi, da je vse to »dokaz da je optuženima glavna svrha širenje propagande na ilegalan način rušenje poretka, jer pri tome ukazuju uvijek na sredstva kojima se ima poslužiti da se ovo rušenje izvrši...« Toda do obnovitve procesa le ni prišlo.

Zanimive so nekatere okolnosti in nekatere nejasnosti, zlasti glede slovenskih soudeležencev. Na primer: Če je bila glavni predmet obtožbe antologija, je razumljivo, da so uvedli postopanje proti obema urednikoma in založnikoma, Čengića pa so pritegnili, ker se je zaradi drugih »prevratnih dejanj« nahajal v zaporu, a mu zaradi teh očitkov niso mogli do živega. Od vseh drugih mnogih sodelavcev antologije iz vseh delov Jugoslavije pa je bil uveden sodni postopek le proti vsem osmim živim slovenskim sodelavcem te antologije, pa čeprav je glavni državni pravdnik v Novem Sadu takoj od začetka navajal tudi druge avtorje oziroma njih pesmi, češ da so »protidržavne«. Ali: Čeprav se v spisih pred aretacijo slovenskih sodelavcev večkrat omenja, da je Srečko Kosovel že 1926 umrl, je prejela ljubljanska policija v začetku 1930 zahtevo, da je aretirati vseh devet Slovencev, ki jih spis našteje z imeni, med njimi tudi Srečka Kosovela! Nadalje: Dasi je kikindski državni pravdnik zasegel vso naklado knjige in jo imel za zaplenjeno in dasi je glavni pravdnik v Novem Sadu odobril to zaplembo ter predlagal, da se uvede postopanje proti tem in takim sodelavcem »Knjige tovarišev« po čl. 1. Zakona o zaščiti države, je sodno postopanje nekako zaspalo in je prišlo do prvih aretacij šele v zvezi z dogodki v Sarajevu in samo zaradi teh dohodkov. In šele ko se je sarajevska zadeva razblinila, vsaj glede omenjenih treh književnikov, je spet prišla na površje zadeva z antologijo in šele zdaj so sledile aretacije, a samó slovenskih sodelavcev! Še več je podobnih manj ali bolj važnih nejasnih podrobnosti, ki bi jih bilo treba še preiskati, če bi hoteli dobiti popolno podobo vse te »kikindske afere«, ki je dvignila tedaj precèj prahu.

Izmed književnikov, katerih pesmi so bile uvrščene v »Knjigo tovarišev« ali katerih imena so se omenjala v zvezi s tem procesom, so dali svoje življenje za časa narodnoosvobodilne vojne Mile Čipčić, Stevan Galogaža, Ivan Grahor, Dušan Jerkovič, Hasan Kikić, Vinko Košak, Francè Kozar in Djordje Lopičić.

»Gradivo tega procesa,« pravi Lalić v svojem članku, »... kaže, v kakšnih razmerah se je razvijala naša predvojna in predrevolucijska književnost, ki še do danes ni preiskana; a ne samo to, kaže nam tudi, kakšne razmere so bile tiste čase. Značilno je, a lahko bi bilo tudi poučno za naše mlade književnike, kako je mlada književna generacija občutila sen in revolucionarno hrepenenje delovnih množic in kako je, spremljajoč razvoj delavskega gibanja, jasno slutila bodočnost revolucionarnega boja.«

Romantika sovjetske opere v zagati

Narodni umetnik ZSSR, operni pevec I. Kozlovski, se v »Literaturni gazeti« 9. junija pritožuje, da se mu v vsej dobi gledališkega življenja ni posrečilo postaviti na operni oder lik sodobnega sovjetskega junaka. Ni se mu posrečilo zato, ker nobene dobre sodobne sovjetske opere ni. Tu je treba pripomniti, da sovjetski komponisti dokaj pridno pišejo opere na sodobne teme. V sovjetskem časopisju lahko pogosto beremo trditve, kako boljševiška partija in Stalin osebno podpirata to prizadevanje. Tako je moskovska opera uprizorila v zadnjih letih opero »Zorana ledina« po romanu Šolohova, »Mati« po romanu Gorkega, nastajajo nove opere iz minule vojne in sodobnega življenja. Kozlovski se pritožuje, da v teh operah ni bilo kaj petí, da prevladuje naturalizem, avtorji hočejo vsakdanje življenje preveč mehanično prenesti na operni oder, metoda Stanislavskega je operi prinesla samo škodo. Kozlovski dokazuje, da nudi specifičnost opernega jezika ustvarjalcu posebno velike možnosti za umetniško pospeševanje sovjetskih ljudi, za posebno močno romantiko. Toda kljub jasnim navodilom Partije tega noben ustvarjalec opere ne zna izkoristiti. Zato so vse sovjetske opere zanič. Vzrok: ustvarjalci niso dovolj pazljivo preštudirali odloka CK VKP(b) o operi »Velika družba« leta 1948.

Največji poraz pa je nedavno doživela opera Žukovskega »Iz vsega srca« po nekem romanu Maljceva. Že pred uprizoritvijo in takoj po njej so napravili prijatelji za to opero v časopisu »Sovjetskoe isskustvo« veliko reklamo s številnimi članki in jo povzdigovali do neba. Kakor strela z jasnega pa je prišel nepodpisani članek Pravde, ki jo je popolnoma raztrgal. Zanič je libreto, zanič glasba, zanič uprizoritev. In to kljub temu, da je roman Maljceva baje odličen, ker sijajno podaja duhovno rast sovjetskih kolhoznikov in kolhoznic. Libreto pa je postavil v ospredje samo družinsko dramo. Razgovori o delu in problemih kolhoza so frazerski. Libreto je dejanje prestavil iz altajskega kolhoza v Ukrajino, a je pustil, da žive v ukrajinskem kolhozu Rusi ... — Glasba je brezbarvna, nemelodiozna, brez dramatske jasnosti, pevci nimajo nobene možnosti, da bi pokazali svoje mojstrstvo — Orkester pokriva glasove itd.

Najslabša pa je uprizoritev. Inscenatorji in drugi umetniki so celo potovali v Ukrajino in si tam ogledali neki »tipični« ukrajinski kolhoz, da bi ga čimverneje prenesli na oder. In to so res storili — ah — in tedaj se je na odru pokazal precej drugačen kolhoz, kakor živi v romantično navdušenih glavah kulturnih urednikov Pravde in drugih ideologov, ki na vsak način hočejo romantiko v sovjetski umetnosti. Namesto napredne in bogate kolhozne vasi, svetlih novih zgradb in moderne tehnike je scena pokazala stare koče, vegasto ograjo, raztreseno konopno predivo, v sredini zavrženo bruno, v dalji pa sivo, dolgočasno obzorje. Vse je bilo tesno in turobno. »Kako je vse to daleč od realnega življenja naprednih sovjetskih kolhozov!« vzklikne »Pravda« in tudi Kozlovski se razburja: »To vendar ne more biti tipično!« Pravda obtožuje vodstvo »Velikega teatra« in direktorja Solodovnika kot krivce, da je prišla ta opera na oder.

»Sovjetskoe isskustvo« je pohitelo že tretji dan po izidu kritike v Pravdi in objavilo samokritiko — uvodnik pod naslovom »Neprestano spreminjati v življenje navodila Partije«. Razen običajnih fraz o odgovornosti sovjetskih umetnikov, o tem, kakšna naj bi bila sovjetska opera, pa je »Sovjetskoe isskustvo« povedalo tudi, da ni samo ono krivo za objavljanje člankov, ki so to opero hvalili, ampak tudi »Sovjetska muzika« in drugi. Razen tega dolži »Sovjetskoe isskustvo« ne samo direktorja, ampak tudi Umetniški komite in Zvezo skladateljev, saj so se vendar oglašali mnogi komponisti, ki so že prej trdili da je ta opera zanič, toda voditelji Zveze sovjetskih komponistov so jih prekričali. Treba je torej več odgovornosti treba je pritegniti še več ljudi k proučevanju del, ki naj pridejo na oder.

Vrnimo se zdaj k članku Kozlovskega v »Literaturni gazeti«. Ta končuje svoj članek takole: »Pa je še ena ovira na poti novih **sovjetskih oper: da bi nekoč tako iniciativno operno gledališče, kot je gledališče Stani**slavskega in Nemiroviča-Dančenka, moglo uprizoriti novo opero — jo mora potrditi šest instanc — in vsaka ima mnogo pravic, da jo prepove, dovoliti pa jo morejo le malokatere. Bilo bi dobro, če bi številne ustanove, ki vodijo umetnost in ki jih je vsako leto več, ohranile vsaj eno sobico za ustvarjalne diskusije. Ljudje, ki vodijo umetnost, ne smejo misliti, da je njihovo mnenje že zakon...« —bg—

LJUDSKO IZOBRAŽEVANJE PO SVETU

Mednarodna organizacija UNESCO je nedavno izdala poročilo o izobraževanju odraslih v raznih državah. Iz poročila je razvidno, da skoraj vse evropske pa tudi nekatere izvenevropske države posvečajo izobraževanju odraslih veliko skrb. Ponekod organizirajo ljudsko izobraževanje državni organi, drugod razne stranke, organizacije, delavski sindikati, študentovska društva in podobno. Te organizacije so ločene po veri, svetovnih nazorih in poklicih. Enotnega dela, kakršno je pri nas, ni skoraj nikjer, marsikje pa se pojavljajo že močna stremljenja po združitvi in enotni organizaciji. Organizacijske oblike so zelo različne: večerni tečaji, šole z internati, ljudske univerze, diskusijski krožki, šole za kmete, za delavce, za ostale državljane in podobno.

Domovina ljudske univerze je Danska, kjer so jo uvedli že v prejšnjem stoletju. Tu so uvedli po prvi svetovni vojni, ko se je njihova država močno industrializirala, tudi posebne šole za delavce. Danes imajo poleg večernih tečajev tudi poletne ljudske visoke šole z internati, kjer je pouk ločen po spolih. V zimskem polletju šolajo moške, v poletnem pa ženske. Poučujejo jezik, matematiko, risanje, zgodovino, literaturo, zemljepis, sociologijo, prirodopis, narodne piese, telovadbo, ribolov in higieno. Država te šole izdatno podpira.

V Kopenhagenu ima ljudske univerze v rokah študentovska organizacija. Izobraževanje so organizirali tako, da imajo slušatelji kar najbolj aktivno vlogo. Uri predavanja sledi ura diskusije, včasih predava isto temo tudi več predavateljev različnih svetovnih nazorov, nakar se razvija diskusija. Samo v Kopenhagenu obiskuje te tečaje vsako sezono okoli 5000 ljudi.

Tudi na Norveškem je izobraževanje odraslih tako široko razpredeno, da je postalo že del splošnega ljudskega sistema. V Oslu so študentje organizirali ljudsko univerzo že leta 1830. Takrat so poučevali v njej še grščino in latinščino, po letu 1885 pa so snov aktualizirali; danes poučujejo moderne jezike, literaturo, glasbo, matematiko, knjigovodstvo itd. Najbolj razširjena oblika ljudskega izobraževanja na Norveškem pa je ljudska akademija. Prva je bila ustanovljena v Oslu že leta 1885; država je ljudske akademije materialno zelo podpirala, tako da jih je bilo leta 1924 že 220. Takrat pa je država podporo ukinila in je bilo pred drugo svetovno vojno samo še 70 akademij. Po zadnji vojni jih država znova podpira, ves sistem so reorganizirali, toda relativni izobraževalni standard je še vedno nižji, dasi se hitro dviga. Akademije so postale centralne izobraževalne in kulturne ustanove. Leta 1948 jih je bilo 200 in jim daje država letno okoli 70.000 kron.

ROMAN O LERMONTOVU

Arthur Luther: Demon. Slovenski knjižni zavod je pravkar objavil že nekaj let napovedano II. izdajo življenjepisnega romana Arthurja Lutherja »Demon« (poslovenil Mile Klopčič, 436 str. v 8°, cena din 160.). Knjiga je že vzbudila v prvi izdaji l. 1941 izredno pozornost in bila takoj razprodana. V nji opisuje avtor, znameniti nemški poznavalec ruskega jezika in slovstva, razgibano življenje velikega pesnika M. J. Lermontova (1814—1841), življenje, ki se je končalo prav kakor Puškinova s tragično smrtjo — v dvoboju. Lutherju je uspelo prikazati z močnimi prijemi čas in okolje, v katerem je živel pesnik »Demona«, predvsem pa njegovo osebnost, vnanjo in notranjo napetost pesnikovega kratkega, a vzburkanega življenja.

O NEKATERIH PROBLEMIH GRADBENIŠTVA

Tudi v Sloveniji so povzročili polemični članki v »Borbi« živahne diskusije med gradbenimi inženirji Sveta za gradbene in komunalne zadeve, Glavne direkcije gradbenih podjetij in »Gradisa«. Prinašamo zaključke teh diskusij, ki so jih pripravili inženirji Marjan Tepina, Gašper Muha, Rudolf Cimolini in Marjan Brilly.

»Borba« je prinesla nedavno več člankov polemičnega značaja, ki so obravnavali vprašanja gradbeništva, predvsem vprašanje cene gradbenih del, vprašanje, ki je že dolgo predmet tudi mnogih drugih razprav v vseh organizacijskih enotah gradbene proizvodnje.

Ta prispevek nikakor nima namena nadaljevati započeto polemiko, marveč hoče pokazati nekatere, na pocenitev gradbenih del najbolj vplivne elemente gradbeništva, kakor so se pokazali v podobnih razpravah in praktičnih izkušnjah v Sloveniji. Tudi ne bo ta članek odkril česa novega, marveč bo le podčrtal že večkrat izrečene trditve in želje, ki še vedno niso dobile zadostnega odziva v našem gospodarstvu, zdaj iz subjektivnih, zdaj iz objektivnih razlogov. Smoter tega članka je torej v tem, da že več ali manj občeznane trditve *ponovimo* prav v času, ko so problemi gradbeništva vzbudili s polemičnimi članki v »Borbi« občo pozornost.

Če bi hoteli v geslih opozoriti na glavne slabosti gradbeništva, kot se nam kažejo v naši današnji in gospodarski stvarnosti, bi morali reči: *»Aparat vodstvenih organov državne uprave za gradbeništvo se mora otresti prakticizma preteklosti, odpraviti moramo primitivizem v pripravljanju gradbenih del, v operativi pa se neprestano boriti za višji standard proizvodnje.*

Z ustanovitvijo svetov za gradbene in komunalne zadeve je storjen šele organizacijski ukrep za uspešnejši razvoj in dvig gradbene proizvodnje in komunalnega gospodarstva. Glede na dejstvo, da je ostal aparat svetov v glavnem isti kakor v bivših ministrstvih za gradnje, se je treba zdaj temeljito potruditi za pravo vsebino dela v svetih in za preobrazbo mentalitete kadrov, ki jim je prišel zelo v navado prakticistični način dela — pokojne metode planiranja, evidence in dispečerstva. Prepričani moramo biti, da problemi gradbeništva niso rešljivi le znotraj gradbene operative. Če smo jih doslej reševali predvsem tam, smo to delali zaradi začasnih pogojev, ne pa zato, ker bi tako moglo biti za vekomaj prav in dobro.

Začeli smo se vedno bolj zavedati, da je vsak gradbeni objekt, ki smo ga gradili, del gospodarskega organizma, da so zgrajeni objekti invalidi, dokler ne bomo skrbeli vzporedno z njimi in z enako pozornostjo za ostali del organizma — za prometno mrežo, komunalne instalacije, regulacije vodotokov in melioracije, za gradnjo stanovanj itd.

To je skrb svetov za gradbene in komunalne zadeve, to je predmet njihovega planiranja, seveda ne z dosedanjimi metodami.

Metoda in tehnika planiranja sta v tem področju gospodarstva skoraj identični s projektiranjem teh organizmov, z investicijskimi preddeli.

Tudi projektanti so se doslej premalo pečali s to nalogo. Urbanisti in projektanti posameznih objektov so si ustvarili vsak svoj zaprti svet. Urbanisti se ne pečajo z detajli urbanizma, drugi projektanti pa zanemarjajo okolico svojih objektov. Anarhistične zahteve projektantov po individualnih ateljejih, ki so se pogosto pojavljale v preteklem času, morejo to problematiko še bolj zaplesti. Če je vsebina dela novih svetov za gradbene in komunalne zadeve skrbeti za organizacijo, opremo in zgraditev površine teritorija, v opremi teritorija z vsemi elementi, ki nas vodijo v obči tehnični napredek, tedaj je naloga projektantskih podjetij, izdelovati projekte za to opremo v celoti in za vsak njen posamezni del: od regionalnih in urbanističnih projektov do cest, kanalizacij, vodovodov posameznih gradbenih objektov, melioracij itd.

Kakšen prepad je med to nalogo in privatnimi ateljeji!

Operativa sama je danes tarča številnih očitkov na osnovi najrazličnejših mnenj. *Ali moremo biti zadovoljni z današnjim stanjem gradbene proizvodnje?*

Operativa se pri tem krepko zaveda vseh notranjih slabosti, jih tudi odločno odpravlja, seveda kolikor je to v mejah možnosti. Obstoji pa vrsta problemov, ki jih ne more rešiti sama in za katere je vedno pričakovala polnega razumevanja in pomoči. Gradbinci so se od vsega začetka krepko zavedali važnih nalog, ki jim jih je nalagal odločni imperativ: zgraditi čimprej vse, kar je bilo leta in leta zamujeno.

Ali naj sedaj nosijo samo gradbinci vso težo kritike, da ni graditev boljša?

S tem se ne strinja nihče, ki le malo pozna doslej opravljeno — in tega ni malo — in pa vse težke okoliščine: običajno vsaj dvakrat večje naloge od dejanske zmogljivosti operative, zato naknadno izpreminjanje nalog in delitev operative, brezbrižnost investitorjev do predpriprav za gradnjo itd. Operativa je pravilno razumela nujnost gradenj, razumela različne objektivne težave, pri tem pa ni varčevala s pravočasnimi opozorili za napake izven njene moči.

Upravičeno se vprašujemo danes, ko se ne prizanaša s kritiko in se operativa bori za priznanje, ki ji pripada: Ali je bila deležna odziva na vsa opozorila in zahteve, ki jih je stalno ponavljala?

Nekaj primerov: če se gradi ali ustanovi industrijsko podjetje, je vsakomur razumljivo in jasno, da so za to potrebni stroji; vsi skrbijo za to kot za stvar, ki je sama po sebi razumljiva. Prav tako nihče, ki gradi novo tovarno, ne namerava postavljati vanjo starih strojev. Medtem pa novoustanovljena gradbena podjetja in gradbišča zbirajo in zasilno popravljajo stare izrabljene stroje. Gradbena podjetja morajo dnevno prepričevati, da brez zadostne mehanizacije ni niti redne proizvodnje niti napredka. Če se zgradi industrijsko podjetje, je vsakomur razumljivo, da je treba hkrati zgraditi tudi stanovanja za delavce. Za gradbene delavce niso v nobenem investicijskem planu predvidena nova stanovanja. Za svoje izpopolnjevanje so gradbeni inženirji najmanj potovali po inozemstvu. Za sleherno proizvodnjo je samo po sebi razumljivo, da so ji za napredek potrebni opremljeni instituti in laboratoriji, medtem se morajo gradbeniki še vedno boriti za svoje institute in laboratorije, ko hkrati grade vrsto modernih institutov za druge proizvodne panoge. No, podobnih primerov je še več in bodo razvidni v nadaljevanju.

PLAN IN PROJEKT

Kar neradi omenjamo v gradbeništvu plan in planiranje, saj so s tem pojmom povezane vse preširoke naloge, ki jih je gradbeništvo prejemalo, potem pa ne zmoglo, ker so enostavno zdaleč presegale dejansko zmogljivost. Naloge so se prav zato spreminjale, z različnim dodeljevanjem važnosti so skušali forsirati pomembnejše objekte.

Projektanti in operativa so sledili tem direktivam in se selili od dela na delo. Nerealni plani, ki nimajo osnove v zagotovljenem številu delovne sile, povzročajo cepitev že tako nezadostne delovne sile na nešteta delovna mesta. Menjavanje prioritete, premeščanje delovne sile z vsemi nevšečnostmi, prekinitve del in propadanje nedovršenih objektov, vse to je povzročalo velike in nepotrebne stroške in seveda občutno podražilo gradbene objekte.

Na rovaš »plana« štejemo tudi objekte, ki so bili zanje postavljeni temelji, potem pa so gradnjo direktivno ustavili (temelji tovarne gume pri Ljubljani, tovarne marmelade v Ptuju itd.). Prizadeti vidijo samo izvajalce kot povzročitelje te škode.

Plani za gradnje, kot smo jih delali do sedaj, ne pomenijo kot priprava za gradnjo kratko in malo nič. Pogoj za pravilno sestavljanje plana so dobro preštudirani programi graditve, izdelani projekti in realni predračuni. Šele na podlagi takih priprav je mogoče izdelati gradbeni plan, ki bo upošteval vse momente, ki bi mogli vplivati na pocenitev gradnje.

Pa ne samo to! Dobro se zavedamo znanega dejstva, da je *pravočasno izdelan kompleten projekt prvi pogoj za uspešen in racionalen razvoj gradbenih del.* No, s projektom pa še vedno ni izpolnjen pogoj za ekonomičnost objekta samega v odnosu do organizma, ki ga obdaja. Za dosego tega smotra je v večini primerov, in to velja posebno za velike investicijske objekte, potrebno še mnogo več.

Mnogi *investitorji* poznajo od priprav za začetek gradnje le dvoje — zagotovitev kredita in pogodbo z gradbenim podjetjem, potem pa le še priganjajo, naj začno kopati temelje. Dokler ne bo izkoreninjen ta primitivizem, je težko govoriti o racionalizaciji in pocenitvi gradbenih del — kaj šele o resničnem planiranju v gradbeništvu. *Investicija se ne začne s kopanjem temeljev, temveč s programom in projektiranjem, torej z investicijskimi preddeli.*

Z investicijskimi preddeli uvajamo nov pojem v terminologijo gradbeništva. Ta pa pomeni vse, kar je nujno pred začetkom vsake gradnje, ki naj bo ekonomična: gradbeni program, preštudiran tehnološki proces bodoče prozvodnje, geodetske meritve, sondaže, projektiranje z urbanizmom, kalkulacije proizvodnje in gradnje ter podobno. Mnogokrat navidezna izguba časa z investicijskimi preddeli se nam izdatno povrne med gradnjo in pozneje v sami uporabi objekta. Mar se investitorji danes zavedajo resne odgovornosti, ko vlagajo sredstva v dvomljivo preštudirane objekte? Pomislimo samo na dejstvo, da, prvič, materiala in dela, vloženega v objekt, ki pozneje pokaže svoje napake, ni mogoče uporabiti drugje in drugič, napaka pri gradnji objekta, n. pr. v lokaciji, ne traja do jutri, marveč sto let in več. Morebitna zakasnitev v zgraditvi objekta je kaj kmalu pozabljena napaka, posledice neupravičene naglice pa bodo teple sto let in več.

Investicijska preddela nam omogočajo proučiti gospodarnost gradnje in delovnega procesa v objektu, še preden smo zanj žrtvovali en sam kilogram materiala in eno samo delovno uro. Ta resnica je pri investitorjih kaj malo popularna in samo zato jo ponavljamo.

Kaže, da ponavljamo samo že neštetokrat poudarjene zahteve gradbeništva. No, razumljivo nam je, da smo dopuščali prva leta iz objektivnih razlogov znatna odstopanja od teh načel. Danes pa menimo, da je treba tej preteklosti, ko nismo imeli niti izkušenj, prilagoditi tudi kritiko! S to prakso neurejenih investicijskih preddel pa moramo takoj odločno prenehati, kajti vse želje in težnje po pocenitvi gradenj bodo sicer ostale samo fraze.

Dovolj zgovorno pričajo o tem številni primeri investicijskih objektov, ki ne ustrezajo principom ekonomične graditve. Ozki interesi in nepripravljenost povzročajo, da investitorji forsirajo gradnjo posameznih objektov, pri tem pa pozabljajo na komunalne instalacije — kanalizacijo, vodovod, ceste itd. To spremlja še težnja, širiti fronto dela. Ta širina razbija organizacijo gradbenih podjetij in zvišuje gradbene stroške. Rezultat tega je, da imamo v Sloveniji danes nedovršenih gradbenih objektov za okrog 3 letne zmogljivosti gradbene operative. Primer graditev institutov v Ljubljani kaže, da je gradbeno podjetje zaposlevalo zaradi togosti plana na posameznih objektih le po nekaj delavcev, medtem ko bi pomenila koncentracija delovnih sredstev pocenitev in prejšnjo uporabo vsaj enega instituta.

Pretirano forsiranje in prekasna izročitev projektov silijo podjetja, da izvršujejo dela, ki niso upravičena niti iz gospodarskih niti iz tehničnih ozirov. Projekt za temelj peči v Železarni Gušlanj je ležal letos spomladi 2 meseca na reviziji pri Glavni direkciji črne metalurgije v Beogradu, investitorju ni uspelo pospešiti postopka revizije, zato pa je zahteval od izvajalca izvršitev v treh tednih. Mnogokrat se zgodi, da se zato zavlečejo v zimo kočljiva dela, n. pr. betoniranje in ometavanje. O ceneni in kvalitetni gradnji pod takimi pogoji seveda ni govora.

Posebno poglavje so pravni predpisi o reviziji in o odobravanju projektov. Vse kaže, da so poizkušali rešiti neprilike zaradi neopravljenih investicijskih preddel z novimi in ostrejšimi pravnimi predpisi. Tako se je tudi investitor, ki je sicer razumel važnost investicijskih preddel, znašel v situaciji, ko je imel s pridobivanjem predpisanih potrdil skoro več opravka kakor bi ga imel z resničnim proučevanjem in pripravljanjem projektov, programov in ostale tehnične dokumentacije. Vsekakor pa so mu birokratski predpisi jemali smisel in voljo za pravi posel ali vsaj usmerjali njegovo pozornost bolj na zadostitev predpisov kot na proučevanje in pripravljanje investicijskih preddel.

DVIGNITI STANDARD PROIZVODNJE

V prizadevanju za pocenitev in racionalizacijo gradbenih del smo se zaletavali v preteklih letih zdaj v eno, zdaj v drugo nalogo. Vsi smo igrali mnogokrat vlogo gasilcev. Zdaj smo vihteli gesla o varčevanju z materialom, zdaj o akordu, tretjič o tečajih in tako naprej. Toda značaj gradbene proizvodnje je tak, da ni pravega napredka, če interveniramo le v enem elementu proizvodnje, kar je mnogokrat uspešno v industrijski proizvodnji, kjer moremo pogosto dvigniti kapaciteto le z uvedbo novega stroja, surovine ali s spremembo v tehnološkem procesu. Za napredek v gradbeni proizvodnji je treba skrbeti za vse elemente, za ves orkester, za dvig standarda proizvodnje v celoti. *Vsak element proizvodnje prispeva svoje, toda pravi uspeh pomeni šele soglasje in popolnost vseh elementov proizvodnje*: organizacije gradnje, nastavitve delavcev, pravilnega nagrajevanja, vzdrževanja in izkoriščanja strojev, kvalitete materialov, sposobnosti vodstva, splošnega reda na gradbišču, varčevanja z gradivom itd. Od tod mnogokrat razočaranje, ko hočemo popraviti položaj na nekem gradbišču s krajšim obiskom izkušenega inženirja. Vedeti je treba, da je ta uspeval na svojem gradbišču predvsem zato, ker si je bil tam uglasil cel orkester proizvodnih elementov.

Med temi elementi proizvodnje so nekateri najvplivnejši, zato naj povemo o njih nekaj več.

ORGANIZACIJA GRADBENIH DEL

Nikakor ne moremo danes govoriti o brezhibni organizaciji gradbene operative, ker jo je stalno rušilo izpreminjanje nalog. Še bolj pa je povzročila šibkost organizacije pomanjkanje večletnega perspektivnega plana, ki bi bil operativi dragocen pripomoček, da bi se lahko solidneje organizirala na osnovi poznavanja lokacij in karakterja gradenj. Doba enega leta je vsekakor prekratka za planiranje investicijske graditve, zato tudi operativi ne zadošča za njeno organizacijo in racionalni razvoj.

Stanje brezperspektivnega investicijskega plana je bilo razumljivo v prvih povojnih letih, vendar se je treba zdaj lotiti temeljitega študija na osnovi regionalnega projektiranja, ki bodi osnova za bodoči razvoj gospodarstva v splošnem in gradbeništva posebej.

Tu želimo poudariti zlasti nekaj misli k organizaciji gradbenih del na gradbišču. Številne kritike obravnavajo prav to vprašanje. Priporočajo zdaj »boljšo« organizacijo, po najnovejšem pa »znanstveno« organizacijo. Ali mislijo ti kritiki tudi na vse okoliščine, to je, zaostala sredstva, omejene možnosti in ozko odmerjeni čas, v katerem mora izvršiti operativa osnutke za svojo organizacijo? Seveda zahteva organizacija gradbenih del tudi teoretičen študij. Toda za dobro organizacijo gradbišča so odločilnega pomena konkretne *izkušnje*. Če pa izkušenj ni, je treba omogočiti inženirju, ki stoji pred mnogokrat zelo odgovorno in težko nalogo organizirati gradbišče sredi praznega terena ali projektirati moderen industrijski objekt, da si pred svojo odločitvijo ogleda nekaj svojemu primeru podobnih doma in v inozemstvu. Izdatek za tako potovanje je trikrat poplačan! Tak je moderen način obravnavanja odgovornih tehničnih nalog. Študijska potovanja in štipendije so nekaj drugega in ne morejo nadomestiti obiska konkretnih gradbišč ali zgrajenih objektov takrat, ko inženir že čuti v sebi odgovornost za svoje načrte.

Značilnost gradbene proizvodnje je v tem, da produkcijska sredstva potujejo, produkt pa miruje, prav obratno procesu industrijske proizvodnje. Od tod izvirajo stotere težke naloge, ki jih mora izvršiti organizator gradbišča; zato ta ni v nobenem primeru samo inženir in mora mnogokrat reševati sam tudi drobne komunalne probleme.

Normalna organizacija gradbišča se začne z dovoznimi komunikacijami in z raznimi komunalnimi instalacijami. Omenili smo že, da mnogokrat za take naprave niso predvideni niti krediti. Znano je, da so pri organizaciji gradbišča važni zlasti urejeni transporti, pravilne namestitve strojev itd., torej tako imenovani variabilni stroški. Sprememba plana ali projekta povzroča drage poznejše popravke in rušenje organizacije.

Redki so primeri, da zmore operativa posvetiti nekaj več časa tudi ureditvi naselja za delavstvo. Ugotovljeno je, da je najcenejša gradnja delavskih naselij v obliki definitivnih zidanih stanovanjskih zgradb, ki naj se pozneje uporabljajo v druge namene. Za to ne skrbi nihče. Operativa je primorana postaviti lesene barake za delavce, ki hkrati grade moderna stanovanja za delavce nove industrije. Če upoštevamo, da znašajo stroški za graditev delavskih naselij na večjih gradbiščih do 10% predvidene gradbene investicije, nam je jasno, koliko pozornosti je treba posvetiti temu vprašanju.

Dokler pa ne bomo dosegli, da bi poznali čvrsto ustaljene naloge že vnaprej, dokler ne bomo dovolj poskrbeli za izkušenost organizatorjev gradbišč, dokler ne bo imela gradbena operativa svojih strojnih inženirjev in dovolj časa za teoretično proučevanje organizacije gradbišča, toliko časa ne bomo dosegli zaželene organizacije.

DELOVNA SILA

Pri današnji skromni mehanizaciji gradbenih del in zaradi specifičnosti gradbene proizvodnje *je delovna sila vedno odločilnega pomena za zmogljivost gradbene operative.* Tudi predvideno bolj montažno grajenje visokih gradenj ne bo odpravilo tega dejstva, kvečjemu ga bo izboljšalo.

Omenili smo že, da so prejete naloge znatno presegale zmogljivost gradbenih podjetij in da niso bile v skladu z razpoložljivo delovno silo. Vemo pa, da je s problemom zadostne delovne sile, ali bolje, z vskladitvijo nalog z razpoložljivo delovno silo, tesno povezana ekonomičnost gradenj. Ceneno gradimo, če gradimo hitro.

S problemom delovne sile se je gradbeništvo borilo in se zato z njim temeljito ukvarjalo vsa leta, toda malo uspešno. Razni poizkusi, zagotoviti gradbeništvu novo delovno silo, če ne v celoti, pa vsaj najvažnejšim objektom, so običajno skoro popolnoma propadli. S pripravami na sprejem zagotovljene delovne sile so povezani veliki stroški. Samo v enem primeru so znašali nad 50 milijonov din, ker pa tako imenovani plan vključevanja ni bil realiziran, so bile te priprave zaman.

Še več, kljub vsem naporom, da se vključi v gradbeništvo nova delovna sila in da se dosedanja ustali, pa pada število delavcev v gradbeništvu v Sloveniji iz leta v leto.

Vzroki odtujevanja delavcev gradbeni stroki so različni in znani. Gradbenemu delavcu smo nudili ob neprestanem forsiranju gradenj premalo prilike za širjenje obzorja. Spričo neprilik, ki so spremljale dosedanji razvoj gradbeništva, res ni mogoče krepiti pri gradbenem delavcu zavesti, da pripada moderni proizvodni panogi. Gotovo je tudi, da je delo pri modernih strojih v industriji zdaleč zanimivejše in ob ugodnejših delovnih pogojih, kot pa je delo v gradbeništvu s primitivnimi sredstvi in s slabo mehanizacijo. Tudi zato težnja, da se modernizira gradbeni proces, zagotovi potrebna mehanizacija.

So še drugi vzroki, da gradbena stroka delavcem ni priljubljena. Samo nekaj primerov: delovni pogoji na zgradbi so gotovo težji in neugodnejši v primerjavi z večino drugih panog, pri čemer je gradbeni delavec prisiljen stalno menjavati delovno mesto. Gradbenemu delavcu ne nudimo primernih stanovanj na gradbišču. Številne intervencije za izboljšanje teh okoliščin so naletele na nerazumevanje. Ugotoviti moremo samo neverjetno, žal resnično dejstvo, *da imajo najslabša stanovanja gradbinci*, delavci kolektivov, ki so zgradili številne, sodobno urejene stanovanjske bloke delavcem drugih panog. Temu se pridružujejo še sorazmerno *nizke plače kot posledica vztrajnega in doslednega uvajanja predpisanih norm v Sloveniji.* Občutno pomanjkanje zlasti nekvalificiranih delavcev (njihova povprečna mesečna plača ne dosega 3000 dinarjev) povzroča nepravilno sorazmerje delavcev po kvalifikacijah, kar zopet podražuje gradnjo. Rešitev tega problema je le v povečanju mehanizacije. Gradbinci tudi niso našli razumevanja za svoje številne obrazložitve, da pri svojem delu trošijo neprimerno več obutve, obleke in zaščitnih sredstev kakor večina drugih delavcev. Našteli smo samo nekatere vzroke, zakaj delavci ne gredo radi v gradbeno stroko.

Vprašanje zadostne delovne sile — odnosno delna nadomestitev z mehanizacijo — je zelo pereče, ker je s tem povezana tudi cenenost gradnje. Vsekakor je treba, čeprav smo že mnogo izgubili, storiti vse, da se zagotovi gradnjam zadostna delovna sila in da se hkrati tudi ustalijo gradbeni delavci.

MEHANIZACIJA

Pocenitev gradbenih del omogoča razen drugih elementov čimboljša mehanizacija.

Omenili smo že, da primanjkuje na gradbiščih težaške delovne sile. Razmerje kvalificiranih delavcev do nekvalificiranih je znašalo n. pr. v »Gradisu« v letu 1950 1 : 1,4, v prvih petih mesecih leta 1951 pa znaša 1 : 1,6. Na gradnji HC Vuzenica je to razmerje 1 : 1,2. Če primerjamo te številke s podatki inozemskih gradbišč hidrocentral, kjer znaša razmerje 1 : 1 ali pri maksimalno mehaniziranih 1 : 0,8, vidimo, da smo se v zadnjem času na nekaterih gradbiščih približali temu razmerju. Vendar pa v celoti to razmerje ni pravilno, niti nas ne smejo gornje številke zavesti. Pri obstoječi mehanizaciji primanjkuje težakov in morajo opravljati kvalificirani delavci marsikatera težaška dela. Za »Gradis« bi pri današnji stopnji mehanizacije moralo biti to razmerje 1 : 1,8 do 1 : 2. Pri katerih delih lahko prihranimo največ delovne sile? Predvsem pri zemeljskih delih, pri pridobivanju in pripravi gramoza, kamnitega materiala ter pri transportih.

Kakšne so možnosti za čim boljšo mehanizacijo teh del? Strojna oprema, ki so jo dobila gradbena podjetja v Sloveniji, je z malimi izjemami stara, večina je iz predvojne dobe ali pa krepko izrabljena med vojno. Delno so bili stroji poškodovani ali jim celo manjkajo nekateri deli. Če smo hoteli izvršiti obnovo, je bilo treba takoj organizirati popravilo strojev. Ustanovljene popravljalnice so usposobile kompresorje, žerjave, bagre, buldožerje itd.

Pri usposabljanju in pri stalnih popravilih strojev, ki so že presegli normalno življenjsko dobo, kar velja za večino strojev, so se vsi, ki so sodelovali, od vajenca, mehanika, strokovnjaka pa do tehnika in inženirja mnogo naučili. Danes razpolagamo s kadrom, ki je sposoben vzdrževati pri ustreznih pogojih obsežno mehanizacijo, razen tega pa izdelati tudi prototipe za marsikateri potrebni stroj.

Važne so torej naslednje ugotovitve: uspeli smo, da v lastnih delavnicah popravljamo skoro vse gradbene stroje, ki so sicer stari, a še vedno kljub iztrošenosti opravljajo svoje naloge. Uspeli smo, da po lastnih načrtih izdelujemo nove gradbene stroje in naprave ter obenem zboljšujemo njih kvaliteto. Dvigala, žerjavi, oprema separacij, oprema betonarn itd., vse to je bilo projektirano in izdelano doma, mnogo teh strojev se je tudi zelo dobro obneslo.

Vse to smo dosegli *z lastnimi napori gradbenih podjetij*, storili smo, kar je bilo v naši moči, zdaj pa je vrsta tudi *na drugih, da store svoje*: organizirati je treba izdelavo gradbenih strojev v domači industriji. Kolikor so nekateri stroji že v produkciji, je skrbeti za kvaliteto izdelave. V domači industriji je treba zagotoviti izdelavo potrebnih rezervnih delov (jeklene litine, tesnila itd.), uvoziti je treba gradbene stroje, ki jih zaradi manjše količine ali kompliciranosti še ne bomo izdelovali doma. Preskrbeti je dovoljno letno kvoto deviz za stalno dopolnjevanje izrabljenih strojev. Pri tem je treba upoštevati, *da gradbena podjetja z izvozom svojih izdelkov ne morejo pridobiti deviz.*

Gradbenim remontnim delavnicam je dodeliti vsaj nekaj kvalitetnih preciznejših obdelovalnih strojev, najnujnejše orodje ter opremo za ureditev kontrolnega laboratorija. Ves trud kolektiva ne pomaga, če nima najpotrebnejših sredstev.

KVALITETA GRADBENEGA MATERIALA

V razgovorih o problemih gradbeništva je ponavljal prof. Mirko Roš iz Züricha zlasti dvoje: ne iščite »perverznih« — prav ta izraz je uporabljal — gradbenih materialov in konstrukcij, marveč izkoriščajte in izpopolnjujte do skrajnih možnosti to, kar že imate! To pa zanemarjate! In drugo, ko je bilo govora prav o pocenitvi gradbenih del, je bil mnenja: izboljšajte kvaliteto cementa! Ne zadovoljite se z »dobrim« cementom!

Zniževanje cene gradbene proizvodnje se začne v tovarnah za gradbeni material. Tega se ne more nihče bolj zavedati kakor gradbeni strokovnjaki, zato smo celotno industrijo gradbenega materiala s cementno vred obdržali v isti organizacijski enoti kakor gradbena podjetja.

Kvaliteta in izbor gradbenih materialov sta vsekakor dva izmed ključnih vzvodov za pocenitev stroškov gradnje. Omejimo se v nadaljnjem razmotrivanju le na nekatere materiale, ki jih mnogo uporabljamo.

Pri *cementu* bo treba razen že izvršenih ukrepov stremeti še nadalje za izboljšanjem kvalitete. To nam narekuje tudi gospodarnostni račun ki kaže, da predstavlja normna trdnost 400 kg na cm^2 za naše normalne cemente veliko obremenitev. Če potrebujemo za določeno mešanico betona 100% cementa N 400, potem se ta količina zniža pr N 500 na 85%, pri S 600 pa celo na 75%. Ekonomičnost kvalitetnejših cementov je očitna.

Drug tak material v gradbeništvu je *opeka.* Tu veljajo še posebno besede prof. Mirka Roša. O opeki smo slišali že več izjav, da je to gradivo preteklosti, ki v moderni gradbeni tehniki ne zasluži pozornosti, da ga že izpodrivajo lahk betoni, razne lahke gradbene plošče s končnicami na »it« itd. Pri takem in podobnem filozofiranju pa stoje marsikje neizkoriščene kapacitete v opekarnah ali pa je premalo skrbi za kvaliteto izdelkov. Nikjer v svetu pa še ni noben »nov« gradbeni material izpodrinil opeke v njeni množični uporabi. Dogaja se celo, da uporabljajo projektanti poizkusnih montažnih hiš armiranobetonske nosilne in celo polnilne elemente. Absurd je trošiti jeklo, ki ga vrh tega uvažamo, tam, kjer opravi isto nalogo enako ali celo bolje žgana glina, ki je imamo na pretek.

Tudi v proizvodnji opeke je treba skrbeti za dvig kvalitete in za modernizacijo sortimenta. Za primer navajamo, da je začela industrija gradbenega materiala Slovenije v preteklem letu forsirati votle opečne bloke večjega formata in je prihranila samo pri neznatnem dvigu produkcije opečnih blokov od 9 do 17%, dejansko 600 ton premoga in 600 vagonov pri transportu. Za izdelavo in zidavo takih blokov pa znaša prihranek nad 50% potrebnega časa za običajni zid.

Priznati moramo, da nismo dovolj varčevali z *lesom.* Še več! Znane so ostre tendence, ki so zahtevale nadomeščanje

(Nadaljevanje na 9. str.)

O nekaterih problemih gradbeništva

(Nadaljevanje z 8. strani)

betonskih konstrukcij z gradnjami v lesu. Ta tendenca je vodila po takratnih ostrih direktivah celo do primerov, kakršen je zgraditev lesene tovarne pohištva v Gorici, ker so varčevali s cementom. Pri tem pa so varčevali z betonskim železom, zato pa je bilo potrošenih žičnikov na tone. Tudi v Sloveniji smo že danes primorani začeti skrajno varčevati z lesom. Da pri tem nismo izkoristili vseh možnosti, kaže kratka analiza: če bi za vrednost izvoženega lesa, ki bi bil sicer uporabljen za lesene stropove, uvozili železo, bi z njim mogli izdelati dvakrat toliko železobetonskih stropov.

K materialu še nekaj: izkušnje kažejo in sodobna gradnja skrbi za čimboljšo povezavo in istočasnost posameznih del. Pri nas so pri tem poseben, kritičen problem vse instalacije. Zaradi tega so zavlačevane gradnje, objekti pa stoje neizkoriščeni ali pa jih uporabljajo okrnjene. Zelo slab sortiment in neverjetno majhne količine prejetega instalacijskega materiala kot posledica napak pri produkciji in še bolj pri dodeljevanju ovirajo vsakršno težnjo, da bi bili objekti dograjeni uspešno in ob času.

Ta problem je splošno znan, toda na to kritičnost smo stalno opozarjali, vendar brez uspeha. Če se najde možnost za kompletiranje materialov na primer v industrijski proizvodnji, potem ne razumemo, zakaj to ni mogoče kljub objektivnim težavam tudi v gradbeništvu.

O PRIMERJAVI CEN

Primerjava stroškov za gradbene objekte je običajno predmet analiz o uspešnosti te ali one gradnje. *Primerjava je komplicirana* in je možna le, če poznamo vse okolnosti, ki vplivajo na variiranje stroškov. V prvi vrsti moramo poudariti, da uspešna primerjava tudi sorodnih gradbenih objektov ni izvedljiva, če ne obravnavamo samih projektov. Primerjava je realna, če sta objekta približno enaka po vrsti gradenj, po izvedbi konstrukcije, načinu gradnje, uporabi materiala, kvaliteti izvedbe, velikosti notranjih prostorov in še v mnogem drugem. V primerjavo raznih industrijskih objektov se niti ne spuščamo, ker bomo, kakor smo pravkar omenili, malokdaj mogli primerjati povsem podobne industrijske objekte. Še težje je to za nizke gradnje. Uspešna je primerjava pri visokih gradnjah družbenega standarda, kjer so razlike med posameznimi objekti manjše.

Ker je jedro vsega razpravljanja v tem in v predhodnih člankih cena in ekonomičnost gradbenih del, dodajamo še nekaj pripomb načelne narave. Običajno se pojavijo po vsakem navajanju primerjalnih podatkov popravki in razlage, češ — prejšnji je primerjal tako, jaz pa drugače, prejšnji je upošteval te stroške, jaz pa druge, prejšnji je dobil podatke tam, jaz pa tukaj itd. Tu se omejujemo le na ceno v proizvodnji, kajti varčevanje v izbiranju materiala in konstrukciji kakor tudi pri izbiranju razsežnosti, oblik in lokacije objekta je prepuščeno projektantom.

Katere elemente ali pokazatelje je treba v gradbeništvu primerjati, da sploh moremo govoriti o vrednosti primerjave?

V večini primerov v gradbeništvu ne moremo uporabljati za primerjavo naturalne enote mere finalnega izdelka, ker sestavlja gradbeno delo vrsta različnih polizdelkov, katerih medsebojni količinski odnosi se pojavljajo le pri objektih, ki se gradijo po istem projektu. Zato uporabljamo ekvivalent kot enoto mere za izdelek normne ure ali predračunske vrednosti, ki sta pod pogojem, da so delo, material in storitve, kjer koli se v gradnji pojavljajo, normirani, in pod pogojem enako predpisanih cen za vse troje. Pod temi pogoji primerjava med normno uro in to vrednostjo ne pove ničesar drugega kakor razliko v tehničnem karakterju primerjanih objektov. Zato primerjajo normne ure s prodajno ceno. Kako je s tem?

Dokler ne bo *pogodbeni dokument* med gradbenim podjetjem in investitorjem *predračun*, sestavljen iz samih normiranih elementov kalkulacije in predpisanih cen, dotlej ni realnih pokazateljev. Pod tem pogojem pa je realni pokazatelj, ki nekaj pove, odnos med pogodbeno vrednostjo in pokalkulacijo gradbenega podjetja, ne pa prodajno ceno, ki bi jo moral investitor vendar plačati v višini, za kakršno se je pogodil. Toda pokalkulacija je interna stvar podjetja. Pocenitev gradbenih del se torej ne bo pokazala v situaciji (fakturi) investitorju, marveč v dobičku ali popustu gradbenega podjetja, pod pogojem, da je kalkulacija realno sestavljena.

Drugi realni pokazatelj pa je odnos med količino gradbenih del, izraženo v normnih urah, in med dejansko potrošenimi delovnimi urami.

Dokler si v tem nismo na jasnem, je varljiva sleherna primerjava *cen* gradbenih del različne tehnične strukture.

Primerjalni pokazatelji so zato realni le tam, kjer je ustreženo gornjim pogojem. Brez tega pa nam je na razpolago le dvoje — primerjava prodajne cene objektov istega projekta in okoliščin ali primerjava prodajne cene posameznih istih vrst gradbenih del (polizdelkov) istè tehnične norme in istih okoliščin.

Zato je uveljavljenje teh principov vredno več kakor vse naše diskusije, kar bo tudi v novem finančnem sistemu nujno in kar bo imelo za posledico konkurz gradbenih podjetij, ki grade predrago. Doslej je delala pravzaprav večina gradbenih podjetij v državi v tako imenovani režiji, to je, da jim je investitor plačal najmanj toliko, kolikor so potrošila. Zato tudi ni bilo pravega uspeha in interesa za pocenitev gradbenih del.

DRUGI ZVEZEK IZBRANIH DEL MARXA IN ENGELSA

Te dni je obogatila Cankarjeva založba našo marksistično literaturo z že pričakovanim II. zvezkom Izbranih del Marxa in Engelsa. Z obema zvezkoma bo dobil slovenski bralec v svojem jeziku izbor manjših, a po pomenu izredno važnih del obeh klasikov, katerih beseda postaja danes, ko smo dan za dnem priče poizkusom revizionizma njunega nauka, vse bolj in bolj pomembna in pri študiju vse bolj potrebna. Želeti bi bilo, da bi nam Cankarjeva založba v doglednem času postregla še s popolnim prevodom Marxovega Kapitala ter z Engelsovo Dialektiko prirode. Potem bomo lahko rekli, da smo z Marxovim Kapitalom, z Engelsovima Antidühringom in Dialektiko prirode in pa z izbranimi deli Marxa in Engelsa v dveh zvezkih dobili v našem jeziku osnovno literaturo obeh velikih klasikov marksizma. Kot del take celote dobiva II. zvezek Izbranih del še poseben pomen. In le, če tako gledamo na to delo, lahko razumemo, zakaj so v obeh zvezkih nekateri spisi, ki jih že imamo v slovenskem prevodu, in sicer v okviru Male knjižnice marksizma in leninizma. Tako na primer vsebuje II. zvezek Izbranih del Marxovo »Kritiko gotskega programa«, Engelsov »Razvoj socializma od utopije do znanosti«, prav tako njegovi deli »Izvor družine, privatne lastnine in države« ter »Ludvik Feuerbach in konec nemške klasične filozofije«.

V pričujočem prikazu II. dela Izbranih spisov bi se seveda moral zadržati na celotnem gradivu glede na njegov pomen s stališča skupne marksistične literature. Vendar se mi zdi, da bom ustregel bralcu bolj, če se bom zadržal predvsem na tistem gradivu izpod peresa Marxa in Engelsa, ki je v II. zvezku njunih Izbranih del prvič zagledalo svet v slovenskem jeziku. Mislim tu na izredno pomemben Engelsov »Uvod v dialektiko prirode« in pa na izbor tiste Marxove in Engelsove korespondence, ki se dotika principialnih vprašanj družbenega razvoja oziroma družbene ureditve.

Engelsov uvod v Dialektiko prirode ne spada med obsežnejše spise, gotovo pa med najpomembnejše. To dokazuje v ostalem že dejstvo, da je izšel v več jezikih kot samostojna brošura, tako na primer tudi v srbskem jeziku l. 1939. V tem spisu je Engels nanizal v silno zgoščenih besedah celo bogastvo misli o razvoju prirodoslovja v raznih obdobjih, o pogledih na prirodo in na prirodne pojave, vključujoč sem tudi nastanek človeške družbe.

Naj iztrgam iz njegovega besedila nekaj stavkov oziroma odstavkov, da bo bralec spoznal osnovne Engelsove trditve. Ko govori v začetku o osamosvojitvi prirodnih ved, pravi na strani 73:

»Revolucionarno dejanje, ki je z njim prirodoslovje razglasilo svojo neodvisnost in nekako ponovilo Luthrov sežig papeževe bule, je bil izid nesmrtnega dela, s katerim je Kopernik — čeprav boječ in tako rekoč šele na smrtni postelji — izzval cerkveno avtoriteto na boj v prirodoslovju. S tem dejanjem se je začelo prirodoslovje osvobajati od bogoslovja, čeprav se je boj v posameznostih glede medsebojnih pretenzij zavlekel še v naše dni in v mnogih glavah še davno ni dobojevan.«

Dalje omenja Engels, da je bilo to razdobje nekako zaključeno z imenoma Newtona in Linnéja, ki sta nekako dogradila tedanjo stavbo znanosti. Nato opozarja na senčno stran tedanje znanosti in pravi na strani 75 o njej takole:

»Posebej pa označuje to razdobje, da se je v njem izoblikovalo svojstveno celotno svetovno naziranje, katerega središče je nazor o absolutni nespremenljivosti prirode. Po tem naziranju je priroda, naj je že kakorkoli nastala, takšna, kakršna je bila, in bo takšna ostala. Planeti in njihovi sateliti krožijo po svojih predpisanih elipsah vekomaj ali vsaj do konca vseh stvari, odkar jih je bil skrivnostni »prvi sunek« spravil v gibanje. Zvezde so za vse čase nepremične na svojih mestih in držijo druga drugo z »občo gravitacijo«. Zemlja ostaja ista, nespremenjena od vekomaj ali — ustrezno naziranju — od dne ustvarjenja sveta.«

V zgodovinskem pregledu razvoja znanosti poudarja nato Engels, da je napravil prvi vdor v to okamenelo naziranje o prirodi filozof, a ne prirodoslovec. Bil je to Kant, ki je prvi odločno izrazil misel, da sta zemlja in vse osončje nastala. Engels izrecno omenja, da je bilo Kantovo odkritje izhodišče vsega nadaljnjega napredka v prirodnih vedah. Nato omenja zasluge geologa Leyela, fizikov Mayerja in Joula in biologa Darwina, da so s svojimi epohalnimi odkritji pripomogli znanosti do dialektičnega pogleda na prirodo in potisnili v stran metafizično okorelost srednjeveških pogledov na svet. Zato lahko ugotovi Engels na strani 81:

»Novo naziranje o prirodi je bilo v osnovi dograjeno, vse togo je bilo razpadlo, vse nespremenljivo je izginilo, vse večno je postalo minljivo — bilo je dokazano, da se vsa priroda giblje v večnem teku in kroženju.«

Sedaj, ko je Engels podal kratek prikaz zgodovinskega razvoja prirodnih ved, preide na razlago nastanka zemlje, na nastanek živih bitij in nastanek človeka. Tako preide na strani 85 na zgodovino človeka z besedami:

»S človekom stopamo v zgodovino. Tudi živali imajo neko zgodovino, to je zgodovino svojega izvora in postopnega razvoja do današnjega stanja, toda te zgodovine ne delajo one in kolikor sodelujejo, se vrši brez njihove vednosti in hotenja. O ljudeh pa velja, da delajo svojo zgodovino tem bolj sami, tem bolj zavestno, čim bolj se oddaljujejo od živali v ožjem smislu besede — tem manjši je vpliv nepredvidenih učinkov, nenadziranih sil na to zgodovino, tem natančneje ustreza zgodovinski uspeh v naprej zastavljenemu smotru.«

A zaključuje isti odstavek na str. 86:

»Šele zavestna organizacija družbene proizvodnje, v kateri se bo po načrtu proizvajalo in porazdeljevalo, bo dvignila človeštvo nad ostalo živalstvo tudi v družbenem pogledu, kakor ga je bila proizvodnja sploh ustvarila. Zgodovinski razvoj z vsakim dnem nujneje zahteva takšno organizacijo, hkrati pa jo tudi z vsakim dnem bolj omogoča. Z njo se bo začela nova zgodovinska epoha, v kateri bodo ljudje in z njimi vred vse panoge človeške dejavnosti, zlasti tudi prirodoslovje, dosegli razmah, ki bo močno zasenčil vse dosedanje uspehe.«

V zadnjem stavku je Engels usmeril svoj pogled v bodočnost. Ni se predal iluzijam, kakor bi kdo sodil po zadnjem citiranem stavku. Dialektika in materialistični pogled na svet sta mu to prepovedovala. Imel je za potrebo, da razvije svoje misli glede bodočega razvoja tako daleč, da nihče ne bi mogel izkoriščati njegovih izvajanj za brezplodne fantazije, a z druge strani, da onemogoči pesimizem in mistiko, ki išče opore v skrbi, kaj bo z nadaljnjim razvojem zemlje. Zato nadaljuje:

»A vse, kar nastane, mora propasti. Milijone let bo preteklo, sto tisoče pokolenj se bo rodilo in pomrlo — toda neizprosno se bliža čas, ko pojemajoča toplota ne bo več zadostovala, da bi raztajala led, ki bo silil s tečajev, ko ljudje tudi pri Ekvatorju, kjer se bodo vse bolj gnetli, ne bodo našli več dovolj toplote za življenje, ko bo postopoma izginila tudi poslednja sled organskega življenja — in bo Zemlja — umrla, zamrzla krogla kakor Mesec — krožila v popolni temi in po vedno ožji poti okrog prav tako umrlega sonca in končno padla vanje. ... Usoda našega osončja bo prej ali slej doletela tudi vse druge sisteme našega in vseh ostalih brezštevilnih otrokov v vesoljstvu, celo tistih, katerih svetloba nikdar ne bo dosegla zemlje, dokler bo še živelo na njej človeško oko, ki bi jo lahko zaznalo.«

Po tem prikazu bodočnosti Zemlje se povzpne Engels do najširšega pogleda na prirodo in zaključi svoj uvod v dialektiko prirode s slovitim, mnogo citiranim odstavkom:

»Materija se giblje v večnem kroženju, ki zaključi svojo pot v tako velikanskih časovnih razdobjih, za katera naše zemeljsko leto ni več zadostno merilo, v kroženju, kjer je doba najvišjega razvoja, doba organskega življenja in še bolj doba življenja bitij, ki se zavedajo sebe in prirode, prav tako pičlo odmerjena kakor prostor, kjer se življenje in zavest uveljavljata — v kroženju, kjer je vsaka končna oblika materije, bodisi sonce ali plinasta meglica, posamezna žival ali živalska vrsta, kemična spojina ali razkroj, prav tako minljiva, in kjer ni nič večno razen spreminjajoče se, večno gibajoče se materije in zakonov njenega gibanja in spreminjanja. A ne glede na to, kako pogosto in kako neizprosno je to kroženje v času in prostoru, koliko milijonov sonc in zemelj nastane in premine, kako dolgo traja, da se ustvarijo v nekem sončnem sistemu le na enem planetu pogoji organskega življenja, koliko neštevilnih organskih bitij mora prej nastati in propasti, preden se iz njih razvijejo živali z mislečimi možgani in najdejo za kratek rok ugodne življenjske pogoje, da bi bile potem tudi one brez milosti iztrebljene — prepričani samo, da ostane materija v vseh svojih pretvorbah večno ista, da se nobeden njenih atributov nikdar ne more izgubiti in da bo zatorej z isto železno nujnostjo, s katero bo na Zemlji nekoč iztrebila svoj najvišji cvet, mislečega duha, morala tega duha kje drugje in ob drugem času spet ustvariti.«

Sodim, da iz celine iztrgani stavki zadostujejo, da spoznemo globino in obsežnost Engelsovih misli, da spoznamo, kako dialektično je gledal na prirodo, kako soliden je materialistični temelj, na katerem je gradil svoj pogled na svet, saj lahko rečemo, da napredek znanosti tri četrt stoletja po času, ko je pisal svoj spis, nikjer ni ovrgel njegovih pogledov, pač pa jih nova odkritja kvečjemu potrjujejo. Zato si težko mislimo marksista, ki ga zanima priroda in tudi družbena problematika, in prav tako težko prirodoslovca, zgodovinarja, pravnika, ekonoma, ki ne bi često iskal opore pri graditvi svojega pogleda na svet, nasvetov o principialnih vprašanjih v Engelsovem uvodu v Dialektiko prirode. Tako se nam zdi potem čisto naravno, da je napisal Engels dve tako važni deli, kakor sta »Vloga dela pri preobrazbi opice v človeka« in »Izvor družine, privatne lastnine in države«. Prav na teh področjih je namreč čutil, da je dala znanost premalo, da podpre njegov pogled na razvoj prirode, na razvoj človeka kot biološkega in družbenega bitja. S tema dvema deloma je znatno izpopolnil celotnost materialističnega pogleda na svet.

Na kraju naj omenim še važna načelna vprašanja, o katerih podajata Marx in Engels svoje mnenje v korespondenci. V daljšem pismu ruskemu liberalcu Anenkovu ocenjuje Marx Proudhona in kritizira njegovo nepravilno pojmovanje zgodovine, v pismu nemškemu socialnemu demokratu in literarnemu zgodovinarju Mehringu se dotika Engels vprašanja ideologije in relativne samostojnosti pravnih sistemov in ideoloških predstav na posameznih znanstvenih področjih, v pismu nemškemu socialistu Starhenburgu pa vprašanja, v kaki zvezi z ekonomskimi odnosi so tehnika, promet, geografska osnova, pa tudi rasa. Res, sama delikatna teoretska vprašanja! Če omenim, da pojasnjuje Engels v istem pismu tudi vlogo slučajnega in nujnega v ekonomiki in v zgodovini, lahko rečemo, da bomo težko našli teoretika na kakšnem področju znanosti, ki se ne bi zanimal za vsebino tega pisma, ki obenem zaključuje II. zvezek Izbranih del.

Oprema knjige je zelo dobra. Zelo prav pride bralcu predmetno in imensko kazalo, ki mu znatno olajša praktično uporabo.

Prevod je tekoč in soliden, s čimer pa še ni rečeno, da ne bi bila potrebna za ta prevod kakor tudi za druge prevode klasikov res kritična ocena. V tem pogledu bi bilo prav, da bi založba navedla imena prevajalcev odnosno redaktorjev, kakor je to storila beograjska Kultura pri izdaji istega dela.

Ludvik Gabrovšek

V Trstu je nedavno umrl slovenski slikar Andrej Bucik, nekaj dni zatem, ko je bila v galeriji »Scorpione« odprta njegova razstava. Deloval je v Trstu, Gorici, na Dunaju in v Ljubljani. Mnogo je delal portretov, zlasti ženskih. Gornja slika predstavlja portret matere prof. Vl. Kralja.

PISMO IZ ČRNE GORE

Cetinje se pripravlja na Njegoševo proslavo

Cetinje, 5. julija 1951.

Črnogorski narod se pripravlja skupaj z bratskimi jugoslovanskimi narodi na proslavo stoletnice smrti Petra Petrovića-Njegoša, vladike Rada (1851—1951), velikega pesnika boja in svobode. Praznovanje bo 5. septembra na Cetinju in se ga bodo udeležili predstavniki kulturnega, političnega in družbenega življenja iz vseh bratskih republik, saj pripada Njegoš vsem našim narodom.

Da bi bila proslava na dostojni višini, kakor zasluži Njegoš kot pesnik in vladar, je bil organiziran konec leta 1950 pripravljalni odbor s predsednikom vlade Blažo Jovanovićem na čelu. V odboru so znanstveni in kulturni delavci Črne gore. Razdeljen je na sekcije, da bodo priprave na praznovanje uspešnejše. Ustanovljeni so bili tudi odbori po okrajih Črne gore.

Republiški odbor na Cetinju se je lotil obnove leta 1838 zgrajenega Njegoševega dvorca Biljarde. Biljarda je prvo v Črni gori zgrajeno javno poslopje v obliki starega gradu s stolpi in z obrambnim zidom. Stolpi in obrambni zid so bili do leta 1910 porušeni. Obnavljajo jih pod vodstvom beograjskega arhitekta Vojislava Djokića ob strokovni pomoči beograjskega univerzitetnega profesorja Djurdja Boškovića. Pri obnovi sodelujejo zgodovinarji, ki bodo z dokumentacijami pripomogli, da bo dobilo to poslopje prvotno lice. V Biljardi sta Njegošev muzej in Institut. V tem poslopju bodo obnovili Njegoševo delovno sobo, komorniško sobo, biljardno dvorano ter sobo Njegoševega tajnika Dimitrija Milakovića, ostale prostore pa bodo adaptirali v druge namene.

V neposredni bližini Biljarde je relief Črne gore, zgrajen med avstrijsko okupacijo leta 1917. To je eden največjih reliefov v Evropi in je zgodovinske vrednosti.

Te dni bodo začeli graditi stalno zidano poletno gledališče s tisoč sedeži, in sicer pod Kolovim Kršem, kjer bo program predstav v okviru proslave.

Pripravljalni odbor zbira za Njegošev muzej stvari, ki so bile lastnina velikega pesnika. V tem je dosegel že znatne uspehe. V zbirki so že Njegoševa sablja, zlato pero, ki mu ga je podaril neapeljski kralj, Obilićeva kolajna, ki jo je koval Njegoš, razni portreti itd.

Založba »Prosveta« v Beogradu bo izdala Njegoševo zbrano delo v petih zvezkih. Štirje zvezki bodo izšli pred proslavo, peti pa pozneje. Na Cetinju bo izšel Njegošev zbornik, ki je zanj že zbranih precej del javnih in znanstvenih delavcev o Njegošu, v Ljubljani pa tiskajo Njegošev album.

Črnogorski reviji »Stvaranje« in »Zapisi« kakor tudi druge publikacije, ki bodo izšle med praznovanjem, bodo posvečene Njegošu.

Doslej so že večkrat poizkusili dramaturško obdelati najpomembnejšo Njegoševo delo »Gorski venec«, pa poizkusi niso bili zadovoljivi. Zdaj pa je prvak in režiser Narodnega gledališča iz Beograda Saša Plaović dramaturško in režijsko obdelal to delo. Izdala ga bo založba »Narodna knjiga« na Cetinju. V okviru proslav bodo uprizorili odlomek iz te obdelave v režiji prvaka in režiserja sarajevskega Narodnega gledališča Vasa Kosića. Glasbo bo priredil skladatelj Krešimir Baranović, inscenacijo pa mojster slikar Milo Milunović. Osnutke za kostume bo izdelala Milica Babić-Jovanović iz Beograda. V glavnih vlogah bodo nastopili znani igralci Saša Plaović kot vladika Danilo, Ljubiša Jovanović in Draška Popović, v ostalih vlogah pa Miro Kopač, Milan Orlović, Veljko Maričić, Petar Priličko in Nikola Popović ter igralci črnogorskega Narodnega gledališča. To dramaturško obdelavo bodo uprizorili kot celoto v Narodnem gledališču v Beogradu 29. novembra.

»Lovčen-film« je že začel snemati dokumentarni film »Njegoš«, ki ga režira Velimir Stojanović iz Beograda, snema pa Vladeta Lukić. Izdelali bodo tudi film o praznovanju.

V okviru praznovanja bo priredila Zveza književnikov Jugoslavije na Cetinju književni večer. Črnogorski književnik Dušan Djurević, ki dela v Sarajevu, je napisal dramo v treh dejanjih »Njegoš«, ki bo izšla na Cetinju.

Odbor za praznovanje Njegoševe stoletnice je razpisal ožji natečaj med tremi uglednimi kiparji; Lojzetom Dolinarjem, Vanjo Radaušem in Vojislavom Bakićem za idejno skico za Njegošev spomenik, ki ga bodo postavili na Cetinju.

V »Njegoševem parku« na Cetinju bodo postavili doprsni kip srbskemu književniku in velikemu Njegoševemu prijatelju Ljubi Nenadoviću. Kip je izdelal beograjski kipar Sreten Stojanović. V tem parku bodo postavili tudi doprsni kip Sime Miljutinovića-Sarajlije, književnika in enega izmed Njegoševih učiteljev, ki mu je Njegoš posvetil svoje delo »Luča Mikrokozma«. Miljutinovićev kip je izdelal kipar iz Hercegnovega Svetomir Poček.

V okviru proslav bo prirejena razstava črnogorskega tiska od najstarejše tiskane knjige na Balkanu »Oktoiha«. Ta knjiga je izšla leta 1494 v tiskarni »Obod«, ki jo je zgradil gospodar Zete Djuradj Crnojević. To je najstarejša tiskarna na Balkanu in pri Južnih Slovanih. Za razstavo in za znanstvene namene bodo fotografsko kopirali Njegošev almanah »Grlico« in »Bukvar«, tiskana v obnovljeni tiskarni »Obod« l. 1834.

Odprli bodo tudi razstavo kulturne dediščine Črne gore: fresk, ikon, ornamentov, nagrobnih spomenikov itd.

Na Cetinju bodo odprli v okviru praznovanja zvezno razstavo del likovnih umetnikov. Črnogorski likovni umetniki se že pripravljajo na to razstavo in večina črpa ideje iz Njegoševih del. Razstavljeni bodo tudi liki Njegoševih sodobnikov, ki je imel pesnik z njimi prijateljske stike.

Spored proslav je že določen. Prvi večer bo posvečen črnogorski folklori. Nastopile bodo najboljše folklorne skupine Črne gore, določene za zvezni festival v Zagrebu. Spored bo obsegal kola, plese in pesmi iz vseh krajev Črne gore. Drugi večer bo posvečen izvajanju kompozicij na teme iz Njegoševih del. Tretji večer bodo prirejeni koncerti mladih glasbenikov iz Črne gore. Ta kulturna veja se je začela razvijati v Črni gori sitematično šele po vojni in so bili doseženi precejšnji uspehi. Četrti večer bo uprizorjen odlomek iz »Gorskega venca« v obdelavi Saše Plaovića.

Njegoševa proslava bo ena največjih kulturnih manifestacij črnogorskega naroda v izkazovanju spoštovanja pesniku boja in svobode, hkrati pa manifestacija bratstva in enotnosti vseh jugoslovanskih narodov.

Vukašin I. Perović

Stoletnica Agencije Reuter

Pred sto leti je preselil nekoč neznatni bančni uradnik Paul Julius Reuter svoj biro za zbiranje in prodajo trgovinskih informacij iz nemškega mesta Aachena v London. Ker spada leto 1851 v obdobje nacionalnih vrenj in v čas široke uvedbe odločilnih tehničnih iznajdb 18. in prve polovice 19. stoletja (parni stroj, predilni stroj, tkalni stroj, telegraf itd.), je bil moment za razcvet tovrstne ustanove vsekakor srečno izbran.

V takšnih okoliščinah se je Reuterju posrečilo razširiti agencijo z ustanovitvijo akcijske družbe, katere glavnica je dosegla vsoto 20.000 funtov šterlingov. Pot, po kateri si je priborila agencija Reuter drugo mesto med največjimi časopisnimi agencijami v svetu, pa je zanimiva, ker ponazoruje gospodarski in politični razvoj zadnjih sto let.

Agencija Reuter se je prilagajala potrebam časa v konkurenčni borbi med sorodnimi ustanovami v Angliji in v svetu. Kar je ostalo od Juliusa Reuterja je le ime. Agencija že dolgo ni več last majhne skupine ljudi. V 1926. in 1930. letu je prodal tedanji lastnik sir Roderik Johns večji del akcij agenciji »Press Association« (PA), ki pripada kot neke vrste zadruga lastnikom tako imenovanega provincialnega angleškega tiska (za razliko od londonskega). Enajst let pozneje, 1941. leta, pa je »Press Association« privolila na razdelitev akcij s sorodno ustanovo lastnikov londonskih listov — »Newspapers Proprietors Association« (NPA). Imenovani agenciji sta tudi še danes glavna akcionarja Reuterja, čeprav se je v letih 1947 in 1949 razširil krog lastnikov. Nekaj akcij so prevzele agencije v Avstraliji, Novi Zelandiji in Indiji.

Konec 19. stoletja, to je v splošnem obdobju prehoda v monopolistični stadij kapitalizma, so dozoreli tudi pogoji za razdelitev področij med največje časopisne agencije v svetu. Tako je dodelil kartelni sporazum med glavnimi konkurenti agenciji Reuter izključno pravico razpolaganja z vestmi iz inozemstva v Angliji, v njenih kolonijah in vplivnih področjih, v Egiptu, Turčiji in Kitajski. Predvojni veliki francoski časopisni agenciji AVAS so bile »dodeljene« Francija, Švica, Italija, Španija, Portugalska ter Srednja in Južna Amerika. Nemški Wolfov biro — pozneje »Deutsches Nachrichtenbiro« (DNB) pa je »dobil pravico« nad rajhom, deželami Skandinavskega polotoka, Holandijo, Rusijo, Balkanom in tedanjo Avstroogrsko. »Associated Pressu«, ki je bil tedaj razmeroma slab, pa so bile prepuščene Združene države Amerike.

Po prvi svetovni vojni močno spremenjeno razmerje sil v svetu je terjalo ponovno razdelitev »tržišča« med najvplivnejšimi agencijami. Reuter in AVAS sta si razdelila Evropo, Azijo in Afriko. Toda »Associated Pressu« kot resnemu tekmecu »družba ni več prijala«. S časom rastoča nesoglasja med »AP« in Reuterjem so privedla v začetku tridesetih let do odpovedi pogodbe po agenciji »AP«, ki je tako javno prešla v borbo za premoč. Med drugo svetovno vojno je kartel dokončno razpadel zaradi propada agencije AVAS. Reuter se je znašel v težkem položaju, ker je moral braniti svoje in AVAS-ove pozicije pred prodiranjem »AP« in »United Pressa«, ki sta imeli kot največji ameriški agenciji znatna materialna sredstva pa tudi telekomunikacijsko omrežje, ki ga je zapustila ameriška vojska po vojni. Agencija Reuter se je lotila interne reorganizacije, modernizirala je razmeroma zastarel tehnični aparat in utrdila dopisniško službo.

Nedvomno je izgubila agencija Reuter v dolgotrajni konkurenčni borbi z ameriškimi agencijami nekaj pozicij, kljub temu pa ji je uspelo obdržati glavnino svojega območja ter si v posameznih primerih pridobiti celo novega. Sicer pa naj delno prikaže današnjo moč in položaj agencije Reuter nekoliko podatkov:

Reuter ima pravico na distribucijo vseh domačih vesti agencije »Associated Press« izven območja Severne Amerike (po sporazumu ima AP enako pravico glede domačih vesti iz Anglije, ki jih daje agencija »Press Association«). Nadalje prejemajo Reuterjeve vesti skoraj vse časopisne agencije v evropskih in izvenevropskih državah. Tako so n. pr. poročila norveške agencije NTB, ki jih daje vsem glavnim norveškim časopisom, skoraj v celoti Reuterjeve. Agencija NTB ima izključno pravico na distribucijo Reuterjevih vesti v Norveški. Podoben je položaj v Holandiji, kjer sprejema 127 časopisov Reuterjeva poročila v holandskem jeziku po holandski agenciji ANP, in sicer dnevno okoli 6000 besed. Celo 45 odstotkov vseh ameriških vesti prihaja na Holandsko po Reuterju. V podobnih odnosih je AR tudi z južnoafriško agencijo SAPA in z dansko agencijo RB (Ricays) ter s švedsko agencijo TT.

S francosko agencijo AFP ima Reuter pogodbo o izmenjavi poročil, medtem ko prejema italijanska agencija ANSA večino vesti iz inozemstva po Reuterju, ki direktno (ne po posredovanju ANSA) oskrbuje s poročili tudi italijansko radijsko omrežje.

V službi agencije Reuter je nad 2000 ljudi, od teh v londonski centrali okoli 500. Agencija ima razpredeno mrežo dopisnikov in birojev koraj v vseh večjih središčih po svetu. Razen birojev v vseh glavnih mestih evropskih držav ima zastopstva v Hamburgu, Frankfurtu, New Yorku, Washingtonu, Kairu, Jeruzalemu, Singaporu, Buenos Airesu, Johannesburgu, Rio de Janeiru, Sidneyu, Tokiu, Manili, Bombayu in drugod. Biroji, organizirani kot redakcije, so vozlišča v katerih se zbirajo poročila dopisnikov z bližnjih področij. Številni med njimi so dokaj veliki, kakor n. pr. biro v Parizu, ki ima okoli 50 uslužbencev in novinarjev. Z vseh koncev pošilja dnevno nad 200 stalnih dopisnikov centrali v London skoraj neprekinjeno poročila po rednih ali posebej najetih telegrafskih linijah, kakor tudi po Reuterjevem lastnem telegrafsko-telefonskem omrežju. V centralo je napeljanih 500 telegrafskih in 120 telefonskih linij. Razen rednih in izrednih dopisnikov ima agencija tudi svojo prislušno službo inozemskih radijskih postaj in uporablja servise agencij, s katerimi ima pogodbe o medsebojni uporabi poročil.

Na ta način dospe v centralo dnevno okoli 500.000 besed (omenjena količina bi zadostovala za knjigo normalnega formata s 1600 stranmi)

V centrali urejajo poročila in jih razpošiljajo londonskim redakcijam ali pa v tujino. Vesti, ki jih sprejme Reuter, je okoli desetkrat več, kakor bi jih moglo ponatisniti angleško časopisje. Od skupne dnevne »zaloge« je namenjenih domačemu tisku le okoli 30.000 besed. Uredništva londonskih listov, zastopstva provincialnih listov v Londonu, BBC in druge odjemalce oskrbuje 70 teleprinterjev.

Po visokofrekvenčnih radijskih oddajnih postajah londonske pošte pošilja Reuter v zamejstvo dnevno okoli 20.000 besed — poročil, reportaž, člankov in raznih pregledov. Vesti pošiljajo z brzino 25—30 besed na minuto vseh 24 ur dnevno. Agencija Reuter daje tudi gotove članke, ki jih uporabljajo mnogi časopisi in revije, n. pr. v Švici, Švedski, na Srednjem Vzhodu in v Indiji. Za ilustrirane liste je posebno ugodno to, da dobijo po želji k člankom tudi fotografije.

DISKUSIJA O NAŠIH NOVIH GLEDALIŠČIH

V »Ljudski pravici« z dne 17. junija je začel tovariš Lev Modic javno razpravo o novih gledališčih. Dne 24. junija mu je odgovoril tov. Jože Tiran. Oba diskutanta se strinjata v tem, da so poklicna gledališča v glavnih slovenskih središčih potrebna, ne skladata se pa v predlogih, kako ustanavljati in oblikovati ta gledališča. Tiran predlaga ustanovitev poklicnih gledališč, tudi če trenutno nimamo dovolj kvalitetnega igralskega kadra, Modic pa pravi, da je nastala s premalo previdnim pritegovanjem igralcev z amaterskih odrov nevarnost, da se utrdita diletantizem in klikarstvo, da večina novih nima perspektive za razvoj v dobre poklicne gledališke igralce; za sedaj naj bi ugotavljali polpoklicna gledališča, kjer bi trenutno še prevladovali amaterji, ki pa naj bi jih v prihodnjih letih nadomestili strokovno izobraženi igralci iz Akademije za igralsko umetnost. Tovariš Jože Tiran se s tem ne strinja in odgovarja, da se je večina igralcev povsod v svetu in v vseh časih rekrutirala mimo igralskih šol. Uspešno pot za razvoj novih gledališč vidi tov. Tiran v kvalitetnih umetniških vodstvih.

Uredništvo »Ljudske pravice« je prejelo po objavi teh dveh člankov še vrsto novih prispevkov, ki jih zaradi dolžine ne more objaviti v celoti. V naslednjem so posnete glavne misli dosedanjih diskutantov, ne da bi bilo pri tem kakor koli spremenjeno njihovo stališče.

Janko Liška — Ljudska prosveta Slovenije

Tov. Janko Liška meni, da je Tiran pri poudarjanju, kako se igralci rekrutirajo mimo šol, pozabil, da so priznani prvaki naše drame vendarle imeli druge pogoje za razvoj, kakor pa danes igralci v Ptuju, Postojni itd. Bili so angažirani posamično, na osnovi že vidnih uspehov, po primernem pripravniškem obdobju, ne pa kar v skupinah na način, ki ne omogoča dovolj trdne presoje. Dosedanji način ustanavljanja gledališč gotovo ni bil dober, površnost pa prav gotovo poraja dilentantizem in klikarstvo, na kar je opozoril tovariš Modic.

Modičev predlog za ustanavljanje polpoklicnih gledališč se zdi tov. Liški kompromisen. Dvomi, da bi bila polpoklicna gledališča dobri in zdravi organizmi, dovolj ubrani, dovolj pripravni in pripravljeni in dovolj sposobni za napore in naloge, ki se postavljajo pred mlad ansambel. Materialni, tehnični in psihološki pogoji profesionalnih in neprofesionalnih igralcev so preveč različni; takšni raznorodni ansambli niso zmožni prave ansambelske igre, še manj pa organske rasti. Razen tega nosijo polpoklicna gledališča v sebi spet obe nevarnosti, ki proti njima tov. Modic upravičeno obrača ost: diletantizem in klikarstvo. V zvezi s tem opozarja tov. Liška na jeseniški primer:

V petih zaporednih sezonah po osvoboditvi so dali Jeseničani 12, 6, 3, 6, 8 premier — oziroma 97, 34, 39, 60, 86 uprizoritev za 39.000, 12.887, 16.583, 23.205 in 35.710 gledalcev. Potemtakem obiskujejo Jeseničani gledališče več ko Ljubljančani, saj je obiskalo 246 predstav Drame v sezoni 1949/50 le nekaj nad trikrat toliko gledalcev (116.114), *kakor v istem obdobju jeseniško amatersko gledališče*, pa čeprav šteje Ljubljana približno osemkrat več prebivalcev kakor Jesenice. Tudi če prištejemo še nad 300 predstav ostalih ljubljanskih skupin, ki nastopajo večinoma v manjših dvoranah, so Jeseničani še vedno očitno pred Ljubljančani.

Teh številk nisem navedel morda v dokaz, da je Jesenicam potrebno gledališče. To bi bilo odveč. Saj jeseniško gledališče živi: dobiva vsaj najnujnejšo podporo, ima občinstvo, ki ga iz leta v leto bolj obiskuje. *In vendar je jeseniško gledališče to doseglo z amaterji. Vsi igralci so redno zaposleni drugod.* Čeprav amaterji, so dali Jeseničani preteklo sezono menda samo 11 prireditev manj kakor profesionalno gledališče v Kranju, a se mu kanijo z vrsto prireditev na prostem približati na las. Škoda, da se jim ni izpolnila želja, da bi se pomerili s podobnimi amaterskimi, s polprofesionalnimi in tudi s profesionalnimi gledališči. Tak pregled bi bil poučen na vse strani, bil bi pravzaprav najboljša osnova za to diskusijo in bi ob dobrem poznavanju okoliščin in pogojev v mestih, koder se snujejo nova gledališča, dal zanesljiv odgovor, kako in kje jih ustanavljati in razvijati, da bodo dovolj kvalitetna in tudi ne predraga. Jeseničani so ono leto v tekmovanju sindikalnih igralskih skupin prepričljivo zmagali z »Ruskim vprašanjem«, ob drugi podobni priložnosti so bili drugi s »Hlapci«. Njihovo mladinsko gledališče je doseglo s »Tugomerjem« zasluženo prvenstvo Slovenije in drugo mesto v državi, tik za pravzaprav profesionalnim ansamblom. Drugo mesto v republiki je doseglo jeseniško gledališče tudi z nič težjo igro, kakor je »Romeo in Julija«, letos pa so učenci Metalurške šole z »Matičkom« Jesenicam spet vrnili prvenstvo, ki ga za poznavalca gledališke kulture naših mestec in za poznavalca tekmovalnih okoliščin v bistvu pravzaprav nikdar niso izgubili. In pri vseh teh uspehih so ostali pri amaterskem gledališču, vtem ko so postale šibkejše skupine poklicne, čeprav je na pr. v Ptuju ali Postojni tudi drugih pogojev za poklicno gledališče očitno manj kakor na Jesenicah.

Ali ni v tem precejšnje nesorazmerje? In bojim se, da bi bila nadrobnejša primerjava še neugodnejša za preuranjeno profesionalizirana gledališča! Ali ni potemtakem boljša rešitev kakor preuranjena profesionalizacija ali predlagana polprofesionalizacija prav jeseniška rešitev?

Morebiti bo kdo ugovarjal, da so tudi Jeseničani pravzaprav nekako profesionalizirani — saj dobivajo igralci nagrado. No, če hoče kdo šteti jeseniški primer za polprofesionalizem, lahko. Menim pa, da je ta oblika iz več razlogov boljša ko delno profesionalni ansambli in da je prav, da dobivajo igralci, kakor so jeseniški, zlasti boljši med njimi in tisti, ki veliko nastopajo, tudi primerne nagrade. Kakih sto večerov vaj in nastopov brez dvoma presega meje amaterske vneme in je precejšnje ter nagrade vredno delo. Tudi v tem pogledu bi bile zanimive primerjave med opravljenim delom, kvaliteto in nagradami nekaterih boljših amaterjev in med novimi profesionalci.

Po vsem povedanem se nam ponuja rešitev, naj bodo pri stalnih amaterskih odrih, ki so dosegli primerno višino in dajejo redne predstave, vidnejši in nad neko določeno mero zaposleni amaterji honorirani od nastopa ter jih je treba vsaj v službi in tudi sicer v javnosti razbremeniti raznih dolžnosti, ki jih lahko opravljajo drugi.

Gledališče po jeseniški praksi ima v primeri s predlaganimi polprofesionalnimi gledališči tudi širše možnosti glede **zasedb, sploh večjo elastičnost, nosi v** sebi manj nagnjenj za zaključenost, ki je upravičena le pri očitno kvalitetnih, ubranih ansamblih, ne pa pri nekem številu profesionaliziranih diletantov, ki niso dosti boljši od amaterjev kje v soseščini.

Da pa bodo mogli napredovati taki stalni amaterski odri, dokler ne bo pogojev za več profesionalnih gledališč, pa niso najvažnejši honorarji za igralce; važnejše je dobro umetniško vodstvo, važni so sposobni režiserji, ki imajo dovolj časa za priprave in za študij, važno je, da pristojni ljudski odbori in tovarne tako podpirajo ta gledališča, da bodo kostimirana ustrezno svoji višini, da bodo imela spodobne možnosti za inscenacijo in odrske tehnične naprave ter nekoliko izurjenih in na nek način plačanih tehničnih sodelavcev.

Dosedanja diskutanta nekako predpostavljata, da materialna sredstva niso pri ustanavljanju gledališč tolikšna ovira. Podrobna razčlemba pa bi pokazala najbrž dvoje: da bi kazalo ponekod dati več, kakor se daje, da pa je bilo drugod glede na učinek potrošenega morebiti preveč. Menim, da bo treba vselej primerjati stroške z učinkom, s koristjo. Na to opozarja že edini podatek, ki ga tokrat navajam, da so namreč Jeseničani dobili od oblasti le 33% celjske vsote in celo le 22% v primeri s Kranjčani. Predvsem gre za to, da ne bodo plačani igralci z dvomljivimi izgledi, fundusi pa ostajajo pomanjkljivi, revni in celo nezadostni.

Viden igralec Makedonskega narodnega gledališča mi je pripovedoval približno pred letom dni o zanimivi ponudbi. Angažirati so ga hoteli sloviti zadružniki z Lazaropolja, ki imajo poleg marsičesa že tudi svoj časnik, pa so se odločili — ustanoviti še gledališče. Ponudili so mu »mleka, sira, jaja, brašna, stan u vili in sve što treba«, samo da jim »stvori pozorište« — toda igralec jim je odgovoril, da je »ipak teže stvoriti dobro pozorište nego dobru radnu zadrugu«. V tem je brez dvoma precej resnice!

Po mnenju tov. Liške dopuščajo stvarne možnosti pri nas — poleg dosedanjih narodnih gledališč in Mestnega gledališča v Ljubljani največ še dve novi poklicni gledališči iz najboljših amaterjev in iz gojencev najstarejših letnikov Akademije — in to pod pogojem, da bosta obe gledališči boljši od najboljšega amaterskega odra. Največ pogojev za poklicno gledališče v Sloveniji pa ima Celje. Drugod, kjer ni takšnih pogojev, bi si lahko pomagali z dramatičnimi društvi ali pa z amaterskimi gledališči po jeseniškem primeru. Tov. Janko Liška predlaga tudi gostovanja skupin mlajših igralcev ljubljanske Drame, ki so mnogo manj zaposleni. Po njegovem mnenju imamo zdaj igralcev, ki so zreli za profesionalizacijo, samo za nekako dva ansambla po 20 igralcev. Tov. Janko Liška je mnenja, da bi ustanovili poklicno gledališče v Celju, kjer so za to najboljši pogoji, zraven pa še predlaga ustanovitev posebnega popotnega gledališča, ki bi bilo namenjeno predvsem Primorski in drugim odročnim krajem. O tem je izdelal predlog že tov. Žižek. To gledališče bi bilo zelo koristno tudi za vzgojo amaterskih odrov in bi v kratkem času pomenilo lep prispevek k naši gledališki kulturi.

Najbolj smiselna pot za uspešno rast novih poklicnih gledališč se kaže potemtakem predvsem *v ustanavljanju premišljeno izbranih ansamblov*, ki bodo sposobni za zdravo rast že v samem začetku, ne pa v skupinah z dvomljivimi možnostmi napredka. Za predlagano število poklicnih gledališč tudi ne bo težko najti primernih režiserjev. Čemu se ne bi vrnili v Slovenijo režiserji Slovenci, ki uspešno delajo v gledališčih bratskih republik, če to zahteva potreba?

Vsestranska skrb za razvoj stalnih amaterskih odrov in premišljeno ustanavljanje poklicnih gledališč bo lahko kmalu tudi v veliko korist razvoju amaterskega igranja na podeželju in lepa možnost za pot najbolj nadarjenih v naša tri narodna gledališča, katera tudi niso brez vprašanj, ki bi se jih ne bilo treba dotakniti. Tako imajo na primer v ljubljanski Drami zaradi nizkega števila premier mladi igralci precej omejene možnosti za razvoj. Saj je na primer Mila Šaričeva, ena naših najboljših igralk, naštudirala v 13 sezonah (od 1918. do 1931. leta) skoraj sto vlog. In če se ne motim, so imeli naši prvaki - moški v svojih začetnih letih še več, včasih kar preveč možnosti, vtem ko je moglo 22 mlajših igralcev in igralk ljubljanske Drame lansko sezono naštudirati le 66 vlog, a še od teh 24 alternacij in precejšnje število manjših vlog, to je povprečno na sezono komaj tri vloge!

Večji pomen ko kdaj koli v zgodovini našega gledališča dobiva kritika. Ne le za spodbudno, tvorno spremljanje rasti novih ansamblov in posameznikov, ne le za posredovanje med gledališkim občinstvom in napori, omahovanji in uspehi režiserjev in igralcev — pred kritiko se postavlja tudi druga, verjetno težja naloga, še skoraj nenačeta: uvajati novo in vse številnejše občinstvo s povprečno nižjo izobrazbo, kakor je bila izobrazba predvojnega občinstva narodnih gledališč, v bogastva dramatike in gledališkega ustvarjanja; razgrinjati novemu radovednemu občinstvu etične in estetske vrednote preteklosti, ki so dragocene za sedanjost in prihodnost; poglabljati razumevanje umetniških naporov sedanjosti in biti ob nastajanju naše sodobne dramatike in igralskega izraza spodbuden diskutant in posredovalec med pisci in gledališkimi ustvarjalci na eni in med občinstvom na drugi strani.

Podobno kakor za ustanavljanje novih poklicnih gledališč in vzporedno z njihovim razvojem bo morala pokazati Ljubljana kot kulturno središče v prihodnje vse več zanimanja tudi za kulturno rast podeželja sploh, to pa bi bilo zelo uspešno prav s spodbudnimi in dobro pretehtanimi kritikami.

Fedor Gradišnik — Mestno gledališče v Celju

Po uvodnih besedah, ki v njih poudarja važnost slovenske gledališke kulture pa tudi polemike, ki se je sprožila, poudarja tov. Fedor Gradišnik, da je pobuda za ustanovitev poklicnega gledališča v Celju izšla iz bivšega ministrstva za prosveto in iz Izvršnega odbora Ljudske prosvete. Vsaj za Celje torej odpade očitek tov. Modica, češ da gre pri ustanavljanju novih poklicnih gledališč »za pojav, ki ne more ostati omejen na iniciativo posameznih okrajev ali celo na stremljenja posameznih igralskih skupin«. Tovariš Gradišnik nato obširno navaja vse dogodke, ki so pripeljali do profesionalizacije celjskega gledališča, in pravi, da se jim je šele na gledališki konferenci maja 1949 posrečilo prepričati zastopnike krajevnih političnih in oblastnih forumov o važnosti takšnega gledališča za kulturni dvig Celja. Tudi novembra 1949 ob stoletnici prve slovenske predstave v Celju so spodbujali zastopniki ministrstva in Izvršnega odbora Ljudske prosvete, naj ukrenejo vse potrebno za profesionalizacijo celjskega gledališča, pozneje pa je bil organiziran gledališki tečaj in je v juniju 1950 osem tečajnikov uspešno končalo avdicijo. Vmes je bila vrsta sestankov in razgovorov in povsod se je govorilo o profesionalizaciji spodbudno. 6. novembra 1950 je po vsem tem MLO Celje sprejel odločbo o ustanovitvi Mestnega gledališča. V januarju je odobrila komisija v Ljubljani sedem celjskih kandidatov od osmih; ti so prišli v poštev za poizkusno namestitev v poklicnem gledališču. Mesec dni po tem, ko so bili ti absolventi že angažirani, pa je prišel od istega ministrstva dopis, ki sporoča, da »je treba formiranje poklicnih gledališč odložiti na čas, ko bo mogoče začeti zidati na solidnih temeljih, t. j. na čas, ko bo v vsakem posameznem gledališču možno namestiti dovolj izšolanih oziroma v poklicnih gledališčih preizkušenih igralcev in režiserjev. Nova poklicna gledališča se bodo v bodoče formirala predvsem iz absolventov Akademije za igralsko umetnost. Na ta način formiranemu jedru pa bo po potrebi mogoče pridružiti nadarjene amaterje, ki se bodo nameščali za določeno dobo provizorično, t. j. na vsaj enoletno, po potrebi tudi dvoletno preizkusno dobo. Amaterji, ki so se udeležili trimesečnega igralskega tečaja v Ljubljani in ki po mnenju komisije, navzoče pri zaključnih izpitih, izpolnjujejo pogoje za poskusno namestitev, prihajajo v poštev za poskusno namestitev v poklicnem gledališču le v smislu tega dopisa. Zato jih usmerite v njihove dosedanje poklice.«

Mi svojih igralcev — nadaljuje tov. Fedor Gradišnik — nismo mogli usmeriti v njihove poklice, ker smo jih takoj po vrnitvi z gledališkega tečaja namestili za poskusno dobo enega leta, na kar so vsi pristali, pri tem smo se pa dobro zavedali, da je sedem poklicnih igralcev za poklicno gledališče premalo, in smo vedno pripravljeni, v okviru finančne možnosti angažirati absolvente Akademije za igralsko umetnost, ki bi ustrezali našim potrebam. Poudarjamo pa, da diploma Akademije še ni vse in da bi tudi le absolvente, ki bi jih izbrali seveda sami, angažirali le za določeno poskusno dobo.

Tovariš Gradišnik se strinja s tovarišem Tiranom, da pri igralcu ni važna diploma, temveč znanje, sposobnost in talent. Nato nadaljuje:

Pri formiranju poklicnega gledališča je torej glavno vprašanje režiserja kot učitelja, vzgojitelja in umetniškega vodje zavoda. Uprava celjskega Mestnega gledališča se je dobro zavedala važnosti tega vprašanja, zato ga je nameravala rešiti na ta način, da bi za zdaj sploh ne angažirala stalnega režiserja, temveč za študij posameznih del poklicala režiserje goste, ter je bila tozadevno že v pogajanjih s prof. Mirkom Mahničem, ki naj bi takoj po povratku tečajnikov začel z delom.

Režiser pri mladem ansamblu in mladem gledališču je tista oseba, ki je gibalo vsega umetniškega dviga ali padca ustanove. V vsakem oziru razgledan, z znanjem in poznanjem svetovne literature, do potankosti doma v vseh panogah gledališke zgodovine in dramaturgije, človek, ki mora s svojim znanjem in s svojimi pedagoškimi zmožnostmi prikleniti mladega igralca k sebi in ga voditi po strmih potih njegovega težkega, a lepega poklica do tistega vrha, ki mu pravimo umetnost.

Do nastavitve prof. Mirka Mahniča pa ni prišlo, ker je bil medtem na intervencijo Ljudske prosvete z dekretom dodeljen za režiserja tov. Tone Zorko, ki je v Ljubljani opravil hospitacije.

Prav pravi tov. Modic v svojem članku — zaključuje Fedor Gradišnik — da so »osnova vsakega gledališča igralci in njegovo umetniško vodstvo«. Tega se je zavedala uprava celjskega gledališče od vsega začetka, zato je hotela rešiti vprašanje njegovega umetniškega vodstva začasno tako, kakor sem povedal zgoraj. Ni naša krivda, da do tega ni moglo priti. Mi smo imeli najboljši namen, dati svojemu mlademu ansamblu umetniško vodstvo iz vrst najkvalitetnejših ljudi, kakor to povsem pravilno zahteva v svojem članku tov. Tiran. Ker nam je Ljubljana to preprečila, ni prav, da nam danes prav ista Ljubljana svetuje, naj počakamo s profesionalizacijo celjskega gledališča do takrat, ko bodo prišli igralci in režiserji iz vrst igralske akademije, ki bodo garantirali za umetniški vzpon zavoda.

Lepo je povedal tovariš Tiran: »Novim gledališčem je treba pomagati. Priznati je treba, da do zdaj zanje nismo storili dovolj.« Kdo nam je doslej pomagal? Bilo je mnogo besed, nasvetov in papirnatih obljub, resnične pomoči in dejanj pa le malo ali nič.

Sami smo si ustvarili gledališče, z lastnimi sredstvi, brez vsake pomoči v tej ali oni obliki — res, čas je že, da nam končno Ljubljana dokaže svojo skrb in naklonjenost z dejanji.

Prihodnjo sezono bomo imeli v Celju najlepše in najmodernejše poslopje v Sloveniji. Tudi to bo delo Celja samega: iz lastne pobude, z lastnim naporom in z lastnimi sredstvi bomo zgradili svoj dom. In ko se bomo vselili v novi Talijin hram, bomo dokazali vsem tistim, ki imajo danes za nas le papirnate nasvete, da bomo kljub vsemu na takšni umetniški višini, da nas ne bo treba biti pred nikomer sram.

Vladislav Cegnar — Okrajno gledališče v Ptuju

Tovariš Vladislav Cegnar se strinja z obema diskutantoma, da so gledališča v naših središčih potrebna, in dodaja, da bi bila morda potrebna še v Murski Soboti, v Dravogradu ali Gustanju, morebiti pa tudi v Celovcu; v Trstu, Kranju, Celju in na Koroškem pa morda še tudi poklicne opere. Vendar je tu vmes tudi vprašanje denarnih subvencij. Stalne proračunske postavke imajo doslej samo Mestno gledališče v Ljubljani, v Celju in Kranju, medtem ko se morata gledališči v Postojni in Ptuju vzdrževati iz lastnih sredstev.

Tovariš Cegnar zelo odločno zavrača pomisleke tov. Modica zaradi nizke kvalitete novoustanovljenih gledališč, češ da prvi rezultati nikoli ne morejo biti najboljši in da je v tej umetnosti bolj kakor kje drugje treba iti preko kvantitete do kvalitete. Strinja se popolnoma s tov. Tiranom, ki je »že dobro odgovoril na Modičev strah, toda ne dovolj«. Tovariš Cegnar je mnenja, da igralsko amaterstvo ne bo propadlo z razvojem poklicnih gledališč, temveč se bodo ti odri celo okrepili. Ne boji se vprašanja »Kam z igralci«, temveč bolj vprašanja »Od kod igralci«, češ da Akademija za igralsko umetnost še dolgo ne bo mogla zadovoljiti potreb. »Prav brez skrbi lahko povsod ustanavljamo poklicna gledališča, kajti kjer ne bo za to krajevnih prilik, bodo propadla sama po sebi,« pravi tov. Cegnar in zaključuje svoja izvajanja z naslednjim:

Kaj torej manjka novoustanovljenim gledališčem? Ne manjka jim samo dobrih režiserjev in dramaturgov, manjka jim tudi spretnih gospodarjev, prožnih direktorjev in iznajdljivih organizatorjev, manjka jim predvsem igralcev pa četudi amaterjev, ki imajo veselje do gledališča in talent. Manjka jim pa tudi objektivnih strokovnih kritikov, ki bodo znali kazati slabosti gledališča in učiti ljudi, kako morajo gledati predstave, da bodo znali iz del razbrati tisto dobro, kar je hotel povedati pisatelj, pa ni uspel poudariti režiser s slabimi igralci. Manjka tudi sposobnih in razgledanih urednikov lokalnega časopisja, ki bodo znali poiskati konstruktivne kritike iz množice poslanih. Danes se je udomačila na podeželju manija, da morajo pisati kritike **nezreli študentje ali na avdicijah zavrnjeni diletantje, ki ne povedo v kritikah** nič drugega kakor: delo je zanič, kvaliteta pada, na odru smo videli neživljenjske scene, po igrah pijančujejo (ne da bi se prej prepričali, ali je to res), ne povedo pa ničesar v konkretnih zgledih. Takšni »kritiki«, ki običajno nosijo »moderne visoke petelinje frizure«, mislijo, da so glasniki novih kulturnih »kvalitet«, kakor so pionirji mode.

Posebno vprašanje za dvig kvalitete okrajnih gledališč so tudi finančna sredstva. Če gledališče nima subvencij, težko dviga kvaliteto, ker mora z gospodarsko kvantiteto skrbeti za vire svojih dohodkov. Toda tudi v takšnem primeru ni obupati. Množina dela in številne predstave bodo dale igralcem rutino, ki jo pri podrobnem »kvalitetnem« študiju pri malem številu predstav težko dobijo.

Poglejmo konkretno vprašanje Okrajnega gledališča v Ptuju. Ali je potrebno? Če bi vprašali finančne forume, ki naj bi ga vzdrževali, bi dejali, da ni potrebno. Če bi brali Ptujski tednik in poslušali profesionalnega ljudskoprosvetnega referenta, bi nam dejali, da ni potrebno. Torej trije, morda pet ljudi bi se dobilo v ptujskem okraju, ki bi oporekali upravičenost gledališča. Kaj pa bi reklo preko 44.000 obiskovalcev, ki polni dvorane pri nad 130 predstavah enajstih različnih del, ki jih je uprizoril kolektiv Okrajnega gledališča v sezoni 1950/51. Dvomim, da bi bilo teh 44.000 obiskovalcev — ki morajo biti z gledališčem zadovoljni, sicer jih ne bi bilo niti 5000, kakor jih je bilo, preden so ustanovili poklicno gledališče — zadovoljnih, če bi Okrajno gledališče prenehalo obstajati. Okrajno gledališče v Ptuju se vzdržuje samo iz svojih virov, kljub temu pa se dobe celo taki, ki pravijo, da razmetujejo denar in pijančujejo, ko je vendar vsakemu kulturnemu človeku jasno, da manjka denarja celo v tistih gledališčih, **ki imajo milijonske subvencije,** sami, angažirali le za določeno poskusno dobo.

Tovariš Gradišnik se strinja s tovarišem Tiranom, da pri igralcu ni važna diploma, temveč znanje, sposobnost in talent. Nato nadaljuje:

Pri formiranju poklicnega gledališča je torej glavno vprašanje režiserja kot učitelja, vzgojitelja in umetniškega vodje zavoda. Uprava celjskega Mestnega gledališča se je dobro zavedala važnosti tega vprašanja, zato ga je nameravala rešiti na ta način, da bi za zdaj sploh ne angažirala stalnega režiserja, temveč za študij posameznih del poklicala režiserje goste, ter je bila tozadevno že v pogajanjih s prof. Mirkom Mahničem, ki naj bi takoj po povratku tečajnikov začel z delom.

Režiser pri mladem ansamblu in mladem gledališču je tista oseba, ki je gibalo vsega umetniškega dviga ali padca ustanove. V vsakem oziru razgledan, z znanjem in poznanjem svetovne literature, do potankosti doma v vseh panogah gledališke zgodovine in dramaturgije, človek, ki mora s svojim znanjem in s svojimi pedagoškimi zmožnostmi prikleniti mladega igralca k sebi in ga voditi po strmih potih njegovega težkega, a lepega poklica do tistega vrha, ki mu pravimo umetnost.

Do nastavitve prof. Mirka Mahniča pa ni prišlo, ker je bil medtem na intervencijo Ljudske prosvete z dekretom dodeljen za režiserja tov. Tone Zorko, ki je v Ljubljani opravil hospitacije.

Prav pravi tov. Modic v svojem članku — zaključuje Fedor Gradišnik — da so »osnova vsakega gledališča igralci in njegovo umetniško vodstvo«. Tega se je zavedala uprava celjskega gledališče od vsega začetka, zato je hotela rešiti vprašanje njegovega umetniškega vodstva začasno tako, kakor sem povedal zgoraj. Ni naša krivda, da do tega ni moglo priti. Mi smo imeli najboljši namen, dati svojemu mlademu ansamblu umetniško vodstvo iz vrst najkvalitetnejših ljudi, kakor to povsem pravilno zahteva v svojem članku tov. Tiran. Ker nam je Ljubljana to preprečila, ni prav, da nam danes prav ista Ljubljana svetuje, naj počakamo s profesionalizacijo celjskega gledališča do takrat, ko bodo prišli igralci in režiserji iz vrst igralske akademije, ki bodo garantirali za umetniški vzpon zavoda.

Lepo je povedal tovariš Tiran: »Novim gledališčem je treba pomagati. Priznati je treba, da do zdaj zanje nismo storili dovolj.« Kdo nam je doslej pomagal? Bilo je mnogo besed, nasvetov in papirnatih obljub, resnične pomoči in dejanj pa le malo ali nič.

Sami smo si ustvarili gledališče, z lastnimi sredstvi, brez vsake pomoči v tej ali oni obliki — res, čas je že, da nam končno Ljubljana dokaže svojo skrb in naklonjenost z dejanji.

Prihodnjo sezono bomo imeli v Celju najlepše in najmodernejše poslopje v Sloveniji. Tudi to bo delo Celja samega: iz lastne pobude, z lastnim naporom in z lastnimi sredstvi bomo zgradili svoj dom. In ko se bomo vselili v novi Talijin hram, bomo dokazali vsem tistim, ki imajo danes za nas le papirnate nasvete, da bomo kljub vsemu na takšni umetniški višini, da nas ne bo treba biti pred nikomer sram.

Ob produkcijah Akademije za igralsko umetnost

Letošnje in lanske javne produkcije Akademije za igralsko umetnost so nedvomno nudile prenekaterim izmed tistih, ki jih zanima usoda slovenske gledališke umetnosti, dokaz možnosti ne le za presojo vrednosti posameznih nastopajočih, temveč mnogo bolj za razmišljanje o nekaterih akutnih problemih slovenskega gledališkega življenja. Nihče ne more trditi, da take akutne, posebno teoretične problematike danes ni. Že dalj časa slutimo vsi, ki smo v odnosu do odra le gledalci, da s slovensko gledališko kulturo ni, kakor bi bilo želeti, in da je upravičenost besed o višku ljubljanske Drame — pred tremi leti še tako občeveljavnih, — neznano kam in hitro skopnela. Četudi nekateri iz povsem razumljivih razlogov še vedno umetno vzdržujejo to zastarelo mnenje, je vedno več tistih, ki so se te neprijetne razlike zavedeli in si privatno ter javno poskušajo ustvariti lastno mnenje o vzrokih in simptomih tega negotovega stanja slovenske gledališke umetnosti. Vendar to pot ni moj namen, sistematično analizirati in utemeljevati vzroke, pojave in značilnosti omenjenega stanja; ta posel zahteva zaradi odgovornosti pred občinstvom in pred analizirano istanco mnogo nadrobnejšo in argumentirano analizo, kakor pa mi jo prostor tokrat omogoča; problem namerjam načeti na drugem mestu. To mesto pa naj mi bo le bežno opozorilo v zvezi s posameznimi, iz celote iztrganimi anticipacijami omenjenih problemov in njih odnosov do produkcij Akademije za igralsko umetnost.

Neorganičnost in nehomogenost ansambla ljubljanske Drame je po mojem mišljenju prvi činitelj, ki temu gledališču načelno in realno onemogoča nadaljnjo pravilno pot. Ta karakteristika je bila ob ustanovitvi narodnoreprezentativnega gledališča nujna in je v tridesetih letih — kakor je videti — ni bilo mogoče premagati; to se pravi, da za to v slovenski družbeni zavesti najbrž še ni bilo možnosti. Po osvoboditvi pa je bila slovenska družbena zavest temeljito preusmerjena in je dala možnost, da se popravi to gledališko stanje, ki je preživljalo zadnja leta svojega poslanstva. Ustanovljena je bila ustanova, ki naj bi dala igralskemu kadru razen boljše tudi **enotno** izšolanost, kar bi moglo ustvariti homogen, organično povezan ansambel; ta pa bi mogel kot tak doseči nadaljnjo, za razvoj slovenske gledališke kulture nujno stopnjo. Ta institucija je Akademija za igralsko umetnost. Lani in letos, ko so diplomirali na tej ustavi prvi študentje in ko se že drugi bližajo diplomi (III letnik), so nam pokazale njihove produkcije, da obet ni bil prazen, namen ne **zgrešen in up ne zastonj. Dokaz so produkcije in predstave letošnjega diplomskega letnika (produkcija iz del A. P. Čehova, Finžgarjeva »Razvalina življenja« in diplomska predstava Ibsenove »Hede Gabler«) in produkcija tretjega letnika iz del Schillerja, Lessinga, Rostanda, in Župančiča. Študentje obeh letnikov so pokazali sklenjenost in homogenost ansambla, kar je dokaz resničnih možnosti,** da izpolnijo svojo nalogo. (Tu bi vsekakor izvzel drugi letnik, ki je pokazal na svoji letošnji produkciji, da ima sicer deloma dober igralski material, stil njegove igre pa vodi naravnost proč od zahtev, ki jih ima do gledališča sodobna družbena zavest, nekam nazaj, v prenapeto, nestvarno igro in, kar je najslabše, v igro posameznikov.) Bolj ali manj enotna izšolanost obeh starejših letnikov pa pa je osnova za druge, iz nje izhajajoče in za gledališče najbolj bistvene oznake in zahteve: za enoten igralski stil, možnosti za enotno gledališko ideologijo — hrbtenico vsakega gledališča, ki si prizadeva, da bi bilo organizem in ne le vse svetovne kulture, stile in ideje spajajoč muzej, kar je žal danes najbližja usoda ljubljanske Drame. Res je, da Drama ima in da bo imela še nekaj časa nekoliko umetniško precej boljših igralcev, kakor pa bi jih bil mogel reprezentirati ansambel, sestavljen iz absolventov Akademije. Vendar je jasno, da razcvet nekega gledališča ne obstoji v zvezdništvu posameznikov niti v kompleksu igralcev, ki so vsak zase lahko prav dobri, a kot ansambel nehomogeni, nepovezani in stilno tako neenotni, da se posreči redkokateri uprizoritvi ljubljanske Drame ustvariti **odrsko atmosfero**, ki je vsekakor eden osnovnih živcev vsake gledališke uprizoritve. Vse to so sicer hude obdolžitve, vendar brez dvoma pokažejo precej verno obraz ljubljanskega ansambla, obraz, pogledan seveda s kritične strani. In teh značilnosti na srečo precej pogrešamo pri obeh letnikih Akademije. To pa je — zavedajmo se — velika stvar. Gledališče, ki bi ga sestavljal tak ansambel z enotnim repertoarjem, z enotno, jasno in **načelno ideologijo**, bi moglo biti odraz in izraz svojega časa, t. j. organizem z živo krvjo, ki mu ne bi tvorila devet desetin repertoarja dela izza sto let nazaj! Tako gledališče bi pomenilo rešitev gledališke krize, nastavitev diplomantov, velik korak naprej in ne nazadnje volio do resničnega napredka.

Če smo že pri teh problemih, bi ne bilo prav, če bi prezrli drugo, že ustanovljeno ljubljansko gledališče — Mestno gledališče. To gledališče je bilo rekrutirano po večini iz mladih ljudi, ki jih veseli gledališko ustvarjanje. Vendar so pokazale njihove uprizoritve, da se od

Nadaljevanje na 11. strani.

KULTURNI DROBIŽ

Krleža v francoskem prevodu. Francoski mesečnik »Contemporraine« je začel v nadaljevanjih izdajati Krležev »Sprevod v Teresienburgu« iz ciklusa Glembajevih. Urednik mesečnika je Clara Malraux, ki je lani obiskala Jugoslavijo, sodelujejo pa znani napredni pisatelji Jean Cassou, Marcel Arlan, Francis Ponge ter udeleženci lanskih poletnih srečanj v Dubrovniku.

Zadnji roman Georga Bernanosa. Založba »Plon« v Parizu je nedavno izdala roman »Hude sanje« (Un mauvais rêve) znanega katoliškega pisatelja Georga Bernanosa, ki je po njegovi smrti ostal v rokopisu. Bernanos je v tem romanu uporabil okvir policijskega romana, psihološka analiza pa je globlja in prodornejša.

Razstava nemške sodobne upodabljajoče umetnosti je bila nedavno odprta v Münchenu. Vzbudila je veliko zanimanje javnosti in kritike, ker je to prva razstava sodobne nemške umetnosti po vojni. Kritika posebno hvali slike Karla Hofferja, Smitha-Rotluffa in Vernerja Gilesa ter kiparska dela Theodorja Georgija, Helmutha Ammermanna in Tonija Standlerja.

Abstraktni filmi in fotografije v ZDA. V Ameriki skuša abstraktna umetnost prodreti v film. Muzej moderne umetnosti v New Yorku je začel prirejati predstave abstraktnih filmov. Tu so tudi odprli razstavo abstraktne fotografije. Večina kritik meni, da je to nesmisel.

Milijonarski Neapelj je naslov filma italijanskega režiserja Bernarda de Filippo, v katerem prikazuje življenje v Neaplju v letih 1939—1951. Film sedaj predvajajo v Franciji.

Nov francoski film v barvah je Offenbachova opera »Hoffmanove pripovedke«.

BENO ZUPANČIČ: ŠTIRJE MOLČEČI

Mislim, da bi lahko marsikaj novega povedal, če bi tudi ob tej zbirki začel razmišljati o preprostosti v literaturi. Res, da je težnja po preprostosti osnovna domena vse naše nove realistične smeri, ki se je uveljavila že pred vojno, in da nam v tem smislu tudi te Zupančičeve zgodbe, ki bi prav lahko bile naslovljene tudi Preproste zgodbe, ne pomenijo česa novega. Vendar pa se mi zdi, da moremo Zupančičevo zbirko kljub temu občutiti kot nekaj novega in svežega. Je le nekak nov literarnoumetniški pogled na našo polpreteklo stvarnost, je le neka nova, spet sveža preprostost, kakršne pravzaprav v naši literaturi še nismo brali, ali pa vsaj zelo poredkoma. Če bi morda prišla njegova knjiga v roke kritiku, ki bi jo ocenjeval z estetskimi merili sodobne sovjetske teorije o socialističnem realizmu, potem bi moral nedvomno zapisati, da v njegovih zgodbah ni niti trohice romantike; da ni tistega vse objemajočega navdušenja, poezije, tiste silne in svetle ideje, ki je poganjala vsakega posameznika in ves veletok revolucije, da je prekipevajoč drvel v svojo zakonito smer. Res, tega v teh zgodbah ni.

A vendar je, Vtis, ki ga napravijo na bralca nekateri Zupančičevi junaki in njihove usode v vrelem ozračju okupirane Ljubljane, je globoko presunljiv; avtor nikakor ni hladen in nezainteresiran do njihovih dejanj. Neusmiljeno realno in konkretno je njihovo življenje in čustvovanje, v njihovih konfliktih je splet revolucije v Ljubljani mnogo globlje in močneje zavozlan kakor v marsikaterih zgodbicah, ki bi jih včasih raje ocenili za bolj idejne, ker so nam podajale junake bolj takšne, kakršni naj bi bili, kot pa takšne, kakršni so bili. Saj so ti njegovi junaki čisto navadni in vsakdanji ljudje. Nič posebnega ni v njih — takšni so, kakor jih vsak dan srečuješ na cesti, pri delu, kjer koli. Morebiti bi celo podvomil, ali so sploh vredni pisateljevega peresa. Prav v takšni preprostosti pa je neka novost Zupančičevega pisanja in v tem je tudi — bi dejal — morda ponovna programskost njegove preprostosti. Mislim, da bi imela smisel, naj je hotena ali ne.

Oglejmo si torej nekoliko njegove junake. Osrednja oseba zgodbe »Brez naslova in junaka« je pravzaprav Štefan, pomilovanja in zaničevanja vreden človek, ki so ga Italijani po nedolžnem zaprli, mučili na vse mogoče načine, a niso mogli iz njega seveda ničesar izvleči, ker ničesar ni vedel; človek, ki je sovražil vse pripadnike OF, kakor da bi bili krivi njegovega gorja, in ki bi izdal vse in vsakogar, če bi le mogel. Samo ženit se je prišel v Ljubljano pa so ga zaprli, ker je imel prav tako obleko kakor tisti, ki je na Gradu streljal na serženta in njegovo ljubico! Kakor vrečo ga vlečejo na streljanje, čeprav je njegova nedolžnost dokazana; vse njegovo prilizovanje ni pomagalo. Okrog tega pa se spleta še vrsta drugih, več ali manj pozitivnih ljudi.

Potem je tu Jože (Življenje za smrt), ki se je pred puškami zgrozil in obljubil, da bo vse povedal, a se potem premislil in šel raje v smrt. In Matija (Dva komandirja), ki se mu je žena izneverila z Italijanom in ga dala internirati, pa je prišel pozneje v partizane in padel, ter njegov sin, ki je zdaj sirota, (mati je pobegnila z Italijanom), je zdaj z njegovim odlikovanjem v rokah trdno namenjen, da bo tudi komandir, kakor je bil oče. Miha (Plakati in ljubezen) — tista uboga ljubljanska para, ki je lepil po zidovih italijanske plakate — Duče, cesar, duče, cesar — siromak, ki ga je uporabila skupina mladih saboterjev, da jim je pomagal in lepil že porisane plakate; duševna reva, ki mu OF nikakor ni mogla v butico, a vendar pretresljivo močan v svoji užaljeni ljubezni do Matilde Njegova ustrelitev na cesti deluje tragično prav zaradi njegove naivnosti in — ali ni morda tragičen pravzaprav razumljivi izid glasovanja, kjer se je odločilo, da njegovo ime ne bo vrezano na kamen med imeni drugih padlih borcev za svobodo?

Z vsemi temi kratkimi besedami pa je težko zadeti bistvo Zupančičevega pripovedovanja. Saj tudi ni nič težjega, kakor analizirati najenostavnejšo preprostost. Zupančiču se včasih odlično posreči s povsem drobnimi, vsakdanjimi, celo z nekakimi postranskimi označbami zadeti bistvo značaja, situacije, dogodka ali nastrojenja.

Tenak posluh za konkretno življenjsko resničnost in razumevanje za najbolj intimna čustvovanja svojega sočloveka dajeta Zupančiču v roke orožje za povsem drugačen spoprijem s snovjo sodobnega življenja, kakor ga ima na primer tisti, ki gleda nanje predvsem skozi lečo splošne — pa čeprav pravilne teorije. Zgodbe v tej zbirki, kolikor segajo po snovi v življenje po vojni (Črtica o odlikovanju, Potrdilo o nedolžnosti, Ostrižena ljubezen), tega življenja pravzaprav še ne zajamejo v polno. Vse korenine dogajanja so še globoko v vojnih letih. In to, kar se po vojni zgodi, je pravzaprav povsod samo nekaka posledica medvojnih dogodkov. Beno Zupančič povojnega življenja prav nič ne idealizira — a vendar spet ne moremo reči, da bi risal kake njegove temne strani. V realnih konfliktih naših ljudi je našel avtor tisto podobo duševnega življenja, ki izključuje vsakršno črnobelo risanje in daje njegovim ljudem vso življenjsko polnost ter meče na naše življenje kar najmočnejšo luč. To niso konflikti med morda reakcionarji in naprednimi ljudmi. To so povsem drugačni konflikti, mnogo globlji, konflikti, ki so bili do zdaj v naši literaturi bolj poredkoma opaženi in obdelani. Takšen je konflikt med dvema komunistoma, Francetom Brinarjem in aktivistko Emo, na rajonskem komiteju v Črtici o odlikovanju (svojčas je imela v Novem svetu ista črtica značilen naslov: Kar se dá preprosta zgodba o odlikovanju). Neverjetno živo stopa pred nas Ciril (Potrdilo o nedolžnosti), ki ne more preboleti dejstva, da zaradi matere ni stopil v partizane, in v globino duše je zadeta mati, ki je v štabu brigade izposlovala potrdilo o njegovi nedolžnosti — češ ona je kriva, da njen sin ni odšel v partizane (mož, hčerka in starejši sin so padli že pred septembrom 1943). Mogočen je konflikt med njo in sinom, ki ji zabrusi: »Ni ti bilo zadosti, še to sramoto si mi naredila!« — in odide brez slovesa, potem pa zajoče zaradi nje, ki bo ostala čisto sama.

In ljubezen in poroka oficirja Modesta (Ostrižena ljubezen) z lepo Marjanco, ki so jo nekoč ostrigli, ker je hodila z Italijanom? Da, človeško srce ima včasih globine, ki jih ne morejo izmeriti splošnoveljavni običaji, predpisi in zakoni.

V vsej knjigi, se mi zdi, so »Zapiski rejca malih živali« najbolj dognani. Strahotna tragika, ki jo doživlja pisec teh zapiskov, je tem pretresljivejša, ker avtor ni mogel ničesar razumeti o vsem, kar se je dogajalo okrog njega. A nesreče, ki prihajajo nadenj, učinkujejo s svojo neposrednostjo in naivnostjo, celo z nekako duševno manjvrednostjo, s katero so napisane sredi belogardistične pokvarjenosti okupirane Ljubljane. Izgubil je vse, kar je imel, po osvoboditvi pa sestavil zapisnik, v katerem je vse po vrsti in v isti vrsti naštel: golobe, hčer, psa, ženo, mačka, kokoši, kanarčke, sina, kozo, prijatelja itd. Njegov pogled ne seže izven tega drobnega sveta. Njegov jezni izbruh nad drugim sinom, ki se je nepričakovano kot invalid vrnil iz partizanov po vojni in ki ga je našel vsega zapuščenega in bolnega, pa daje bralcu razmišljati.

»Štirje molčeči« so poslednja zgodba v zbirki. V njej je avtor ohranil prednosti svojega pisateljskega prijema in živo riše osebe, njih značaje in konflikte v baraki nekega italijanskega taborišča. Gre za izdajalca, ki je končno razkrinkan in se sodi sam. Vendar se mi zdi, da ta črtica ne dosega ostalih, in res ne morem najti vzroka, da je njen naslov postal obenem tudi naslov celotne zbirke.

Ni dobro samo hvaliti prvo knjigo mladega avtorja. In morda bi bilo bolje poiskati v njegovih delih tiste pomanjkljivosti, ki jih avtor mora odpraviti. Ta ali ona stranska oseba je včasih tako megleno in mimogrede orisana, da res ne veš, kam bi z njo (n. pr. Jaka in Janez v zgodbi »Brez naslova in junaka«). Tudi kompozicija je včasih nekoliko ohlapna in kar preveč preprosta. Vendar pa mislim, da je avtor s to knjigo pogumno in uspešno stopil na pot, ki je tako nova kakor težavna in — še dokaj nezorana. Tem več pričakujemo od njega v prihodnosti.

Boris Grabnar

Ljudskoprosvetno glasbeno šolstvo

Sorazmerno majhno je število tistih, ki jim je spričo njihove posebne nadarjenosti in nagnjenja mogoče zagotoviti strokovne glasbene študije in jih usmeriti v poklicno glasbeno delo. Njihovi vzgoji služijo strokovne glasbene šole od osnovne mimo srednje do visoke stopnje. Pri nas izvajamo resne praktične zaključke tudi iz dejstva, da glavice s posebnimi glasbenimi dispozicijami ne rastejo le v večjih mestnih središčih in da je škoda za vsak talent, ki zakrni, ker se ni imel prilike razviti do svoje popolnosti; zato razpletamo omrežje osnovnega strokovnega glasbenega šolstva tudi v širino, kolikor je to seveda mogoče, ne da bi trpela kakovostna raven pouka. Toda poglavje o strokovnem glasbenem šolstvu zahteva s svojo daljnosežno problematiko posebnega obravnavanja.

Nasproti tem, ki se usposabljajo za glasbene poklice, pa je nepregledna množica tistih, ki se radi ukvarjajo z glasbo poleg svojega poklicnega dela. Kdor pozna plemenito moč umetnosti, mora želeti, da bi spričo neposrednega vpliva glasbe na človeško fantazijo in čustvo zajelo glasbeno amaterstvo v vseh svojih odtenkih čimveč navdušenih izvajalcev. Vendar pa tudi za amaterja ni vseeno, kaj in kako igra ali poje. Izvajanje katere koli skladbe brez neke spretnosti in, kar je še veliko bolj važno, brez ognja ter okusa ne more biti nikomur v zadovoljstvo, ampak obratno, je le neznosna nadloga. Tudi glasbeni amater potrebuje torej tehnično znanje in estetsko vzgojo, četudi se posveča glasbi zgolj za lastno zabavo.

Pri nas je opaziti vedno bolj določne težnje, da se tudi ta glasbeni pouk, ki služi ljubiteljskemu glasbenemu udejstvovanju, ne prepusti kar sam sebi, temveč da se spravi v trdnejše organizacijske oblike in s tem pod družbeni nadzor. Koristi teh teženj skoraj ni treba dokazovati. Nekoč je bil ljubiteljski glasbeni pouk povsem zasebna zadeva posameznih učiteljev ali zavodov; danes ga presojamo kot enega izmed odločilnih činiteljev v celotnem glasbenoprosvetnem delu; zato vemo, da so ljubiteljski glasbeni pouk in njegovi uspehi v resnici družbenega pomena. Ta pouk v svojih raznoterih oblikah naj se torej zajame v primerno širino in gibek ustroj ljudskoprosvetnega glasbenega šolstva. Ni nezanimivo, kako se vrši ta proces.

Vse do lanskega leta ni bilo posebnih navodil za organiziranje ljudskoprosvetnih glasbenih šol, navodil, ki bi upoštevala svojstveni značaj in vlogo takih šol kot samostojnih zavodov. Zato so se ali naslanjale kar na ustroj in učni načrt strokovnih glasbenih šol, s katerimi so bile pogosto tudi združene v en sam zavod, ali pa so se, zlasti tiste pri kulturnoumetniških društvih, upravljale kar po svoje. Ker ne prvo ne drugo ni moglo trajno ustrezati, je bilo treba začeti pripravljati za ljudskoprosvetne glasbene šole — tako naj jih tu imenujem, ker za obravnavane šole še nimamo splošno sprejetega skupnega imena — določnejše organizacijske oblike in občeveljaven okvirni učni načrt. Tako je bil objavljen v Obzorniku pred začetkom šolskega leta 1950/1951 najprej pravilnik, s katerim se urejajo posebnosti v organizaciji in ustroju ljudskoprosvetnih glasbenih šol. Najvažnejša novost v njem je to, da se vse nestrokovno glasbeno šolstvo podreja izrecno organizaciji ljudske prosvete in neposredno njenim okrajnim svetom. Da se postavi delo ljudskoprosvetnih glasbenih šol na trdne temelje, je nadalje neogibno potreben primeren učni načrt za vse predmete, ki se utegnejo v njih poučevati. To je težje vprašanje, ker zahteva njegova pravilna rešitev zrelih izkušenj od vsepovsod in ker bo moral biti učni načrt hkrati smiselno vzporejen z učnim načrtom strokovnih glasbenih šol.

Izkušnje poslednjega leta so znova potrdile, da je odvisen uspeh dela tudi na področju ljudskoprosvetnega glasbenega šolstva končno še od vseh poglavitnih činiteljev: od tega, da ima zavod dovolj trdno gmotno osnovo, in od dobre usposobljenosti učnega osebja. Vendar je treba to prav razumeti. Izkušnje minulega leta so dragocene prav zaradi tega, ker kažejo, da se dajo denarne in druge težave obvladati pogosto z neverjetnim uspehom, če le ne manjka dobre volje, prizadevnosti in razumevanja. To trditev naj podprem z nekaterimi primeri, ki naj obenem osvetlijo še drug zanimiv pojav, namreč kako se ljudskoprosvetne glasbene šole v podrobnostih svojega ustroja gibčno prilagajajo svojim krajevnim razmeram in potrebam in kako nastajajo pri tem neizčrpno pestre organizacijske oblike.

V Lescah pri Bledu ne prebiva noben glasbeni učitelj. Za glasbeno šolo v Lescah ni postavke v nobenem proračunu. In vendar jo SKUD »Jožeta Podobnika« tamkaj vzdržuje. Na tej šoli poučujejo trije strokovno izobraženi učitelji iz Radovljice, a vsak učenec plačuje mesečno 150 din ukovine. Ker je SKUD sámo v stiskah, ne more nuditi brezplačnega pouka mnogim učencem iz delavskih družin, kar bi imelo sicer za svojo moralno dolžnost.

Plačevanje ukovine je v ljudskoprosvetnih glasbenih šolah vobče povsem utemeljeno. Nihče ne more pričakovati, da bi mu družba dajala denarna sredstva za ljubiteljsko udejstvovanje. Tudi gornja trditev o družbeni pomembnosti ljubiteljskega glasbenega udejstvovanja ne more na tem ničesar spremeniti. In končno prinaša glasbena samodejavnost prav tam, kjer je njen družbeni položaj najbolj očiten, se pravi pri javnih nastopih, vendar tudi gmotne, ne le moralne plodove.

Kljub temu prebijejo ponekod tudi brez ukovine, n. pr. v glasbenem tečaju pionirsko - mladinskega orkestra SKUD Crnuče, v katerem seveda tudi trije učitelji ne prejemajo potlej ne honorarja ne povračil za potne stroške. Ta tečaj se vzdržuje z dotacijami krajevnega in okrajnega ljudskega odbora, ki se poraba bijo za nabavo glasbil. Namen tečaja je stalno vzgajanje naraščaja za društveni orkester.

Tak in podoben namen — vzgoja aktivnega kadra za društvene sekcije — je po navadi v ospredju pri tistih ljudskoprosvetnih glasbenih šolah, ki jih vzdržujejo kulturno-umetniška društva. Najmočnejše take šole, in sicer kar po več, imata obe največji mesti: Ljubljana in Maribor. Značilno je, da se v Mariboru, ki ima eno samo strokovno glasbeno šolo (kar je seveda še premalo), društvena šola KUD »Jože Hermanko« po svojem ustroju in učnem načrtu zelo približuje tipu strokovne glasbene šole in dobro uspeva. Na njej poučujejo profesorji mariborske srednje glasbene šole. — V večjih mestih je razen tega razmeroma najlaže izvedljiva zelo pomembna povezava ljudskoprosvetnih s strokovnimi glasbenimi šolami, pomembna zaradi strokovne moči, ki jo te lahko nudijo. Nujno potrebno je namreč, da postanejo strokovne glasbene šole na vsem ozemlju republike oporišča strokovnega vodstva in potrebnega nadzora nad vsem glasbenoprosvetnim življenjem svojega področja.

Z druge strani pa ljudskoprosvetne glasbene šole tudi v tistih krajih, kjer je še strokovni zavod, niso odveč. Posebno nazoren je še primer Kranja. Glasbena šola SKUD »France Prešeren« sprejema učence, ki se učijo klavirja ali violine prav brez poklicnih ambicij ali igrajo ljudska glasbila, in s tem izdatno razbremenjuje tamkajšnjo strokovno glasbeno šolo; ta bi jih namreč, če bi bila sama v kraju, vendarle težko odklanjala. Podobno so si pomagali v Murski Soboti.

Razen društvenih so še okrajne prosvetne glasbene šole, torej take, ki jih vzdržujejo okrajni ljudski odbori. Te so v znatni manjšini, a nedvomno je značilno, da se po pravilu tudi mnogo manj uspešno borijo z vsakovrstnimi težavami. Upoštevati je treba, da ena strokovna glasbena šola v okraju običajno že sama dovolj obremenjuje okrajni proračun; vendar je nekaj okrajev, v katerih še nimajo ne strokovne ne ljudskoprosvetne glasbene šole (Šoštanj, Grosuplje, Trebnje, Sežana).

Rafael Ajlec

Mestno lutkovno gledališče v Ljubljani

V pretekli gledališki sezoni je šla dokaj neopaženo mimo naših kulturnih kronik premiera v Mestnem lutkovnem gledališču. Umetniški kolektiv je naštudiral in 85-krat igral »Žogico Nogico«, igro za marionete, ki jo je napisal dr. Malik, iz češčine prevedel Pavel Holeček, v zbirki lutkovnih iger pa jo je izdala založba Mladinske knjige. Naša mladina pozna igro tudi iz radijskih oddaj, ker jo je prof. Emil Smasek mojstrsko predelal v slušno igro.

Predstavo marionetne igre o »Žogici Nogici« smemo imenovati kulturni dogodek v našem gledališkem življenju. Prvič po vojni smo gledali lutkovno predstavo, naštudirano in odigrano z umetniško prizadevnostjo ter z dokajšnjim strokovnim znanjem. Igrica je doživela leta 1936 premiero v Pragi, od tam pa je našla pot tudi v angleška, nemška, romunska in flamska poklicna lutkovna gledališča. Nadvse preprosta je zgodbica o dedku in babici z bobnom in lajno, ki jim Žogica pobegne. Razbila je lonček in gre z Zmajem Tolovajem v njegovo gnezdo. Po dolgem iskanju jo dedek in babica srečno najdeta in jo rešita s pomočjo otrok — gledalcev. Svet v igri je blizu otrokovemu dojemanju. Dobrodušni dedek in babica, prometni stražnik, slikoviti topničar, strašilo, psiček in ptič kraljiček ter trije papirnati zmaji ob Žogi so ustvarili v povezani zgodbi vrsto mikavnih, slikovitih podob, iz katerih diha čar umetniške otroške slikanice. Pravljični motiv o borbi med dobrim in zlim oživljajo sodobne figure in ustvarjajo drobno umetnino, ulito iz enega kosa, ki je otroku blizu.

Dober lutkovni tekst si je našel igralski kolektiv, ki ima že lepo razvito govorno kulturo, spretne marionetne vodiče, okusne, pravilno izdelane in kostumirane lutke ter preprosto dekorativno scenerijo. Posebej moram omeniti napredek v našem marionetnem gledališču, da ima posebej vodiče lutk in posebej recitatorje, kar je v prid kvalitetni izvedbi (ne velja pa za ročne lutke). Tako se morajo eni in drugi posvetiti polnovredni umetniški izvedbi kot v modernih marionetnih gledališčih po svetu. Režirai je igro Jože Pengov, osnutke za lutke je izdelala Ajša Pengov. Glasbo je skomponiral tov. Bojan Adamič.

Mestno lutkovno gledališče pa se ni ustavilo na pol poti. Gledališka dvorana za marionete sprejme 100 gledalcev in ima moderno vrtilno napravo, ki omogoča naglo, zaporedno spremembo prizorišča. Za letošnjo jesen pa obetajo še novo majhno gledališče, v katerem bodo igrale ročne lutke, od marionet (ki so pritrjene na nitkah) povsem različne po svojem umetniškem izrazu in tudi po lažji igralski izvedbi. Arhitekt Kocjan, ki je okusno opremil gledališče marionet, bo preuredil za ročne lutke sindikalno dvorano pri Mestni plinarni, da bo sprejela vsaj še enkrat toliko gledalcev kakor prva dvorana, ki je odločno premajhna.

Igro o Žogici Nogici je gledalo 8000 otrok pri 85 predstavah, medtem ko je doživela predstava Martina Krpana v prejšnji sezoni le 39 predstav z 2660 gledalci. — Število bo raslo nedvomno v novi sezoni, za katero pripravljajo staro marionetno igro Poccijeve Čarobne gosli. Za Poccija izdeluje scenske in figuralne osnutke naš prvi poklicni lutkar in slikar Milan Klemenčič, ki se je s svojimi umetniškimi miniaturnimi lutkami zapisal ime v zgodovino slovenskega lutkarstva. Že leta 1926 je ustanovil poklicno lutkovno gledališče. Poleg klasičnih lutkovnih del sta mu pisala igrice tudi naš humorist Fran Milčinski in dr. Ivan Lah. Gledališče so kmalu udušile finančne težave, redke interne predstave s Klemenčičevimi lutkami (Pocci: Sovji grad in Faust), ki jih prireja Savo Klemenčič, pa so še danes vredno umetniško doživetje. — V novi sezoni bo igra o Žogici ostala še na programu saj je niti ljubljanski otroci niso vsi videli. Povabilu za obisk so se oglasile osnovne šole z Vrtače, Bežigrada, Prul, Barja, z Most in Hrušice. Na lastno pobudo pa so organizirale obisk v gledališču nekatere podeželske šole.

Kako pa je z lutkovnimi odri na našem podeželju? Imamo 22 marionetnih odrov in 44 odrov z ročnimi lutkami če ne vštejemo še pionirskih odrov in tistih po otroških domovih. Med temi je dosegel najlepše uspehe kolektiv v Novi Gorici, ki ga vodi tov. Mimi Mayer. Izvršni odbor Ljudske prosvete posveča veliko skrb in vsestransko pozornost tej vrsti gledališke umetnosti. — Umetniške ročne lutke izdeluje slikarka Mara Kraljeva, ki je ustanovila lutkovni oder v Trnovem. Glavice njenih lutk so umetniško tako kvalitetne, da bi lahko služile za modele serijskemu izdelovanju. Tako delavnico za izdelavo ročnih lutk bo ustanovila Ljudska prosveta. Na naših odrih ima bodočnost predvsem ročna lutka, ki je mnogo cenejša, igralsko manj zahtevna in se zadovolji tudi s skrčenim številom igralcev. — Večina igralskih kolektivov si danes sama izdeluje glavice za lutke. V pomoč so jim risbe lutk, ki spremljajo izdaje lutkovnih iger v založbi Mladinske knjige. Doslej je izšlo 6 zvezkov, poslednje štiri igrice pa pripravlja urednik prof. Emil Smasek. Krepak napredek bo v našem lutkarstvu, kadar bodo istočasno z novo igrico poceni naprodaj tudi umetniško oblikovane lutkovne glavice.

Za letošnjo jesen pripravlja Mestno lutkovno gledališče gostovanje po Sloveniji s predstavo Žogice Nogice. Tako potovanje utegne dati mnogo pobud in dvigniti kulturno raven naših lutkovnih odrov. Zdaj izdelujejo zložljivi prenosni oder in iščejo primeren avto, ki bo prevažal iz kraja v kraj oder, igralce in lutke. — Radi bi obiskali s predstavami predvsem Koroško in Primorsko. Škoda da za tako gostovanje nimamo umetniško vredne domače lutkovne igre. Plodna bi bila tudi uresničitev zamisli o gledališču za ročne lutke na otroškem igrišču v Tivoliju. Izdelan je že nadroben načrt za zložljivi leseni paviljon z lutkovnim odrom. (Takega imajo v zagrebškem živalskem vrtu; razen tega pa ima Zagreb Mestno gledališče z lutkami na palčicah, ki žanje lepe umetniške uspehe.)

Tako moremo reči, da so utrta pionirska pota slovenski lutkovni kulturi. Upati smemo, da bo doživela polnokrvno življenje in da bomo kmalu stopili v vrsto dežel, ki imajo že bogato tradicijo, kakor so Francija, Češka, Nemčija, Rusija in Anglija, kjer v poklicnih marionetnih gledališčih igrajo Hamleta Machetha Sen kresne noči, ročno lutko pa z velikim pridom in uspehom uvajajo v šole.

K. B.

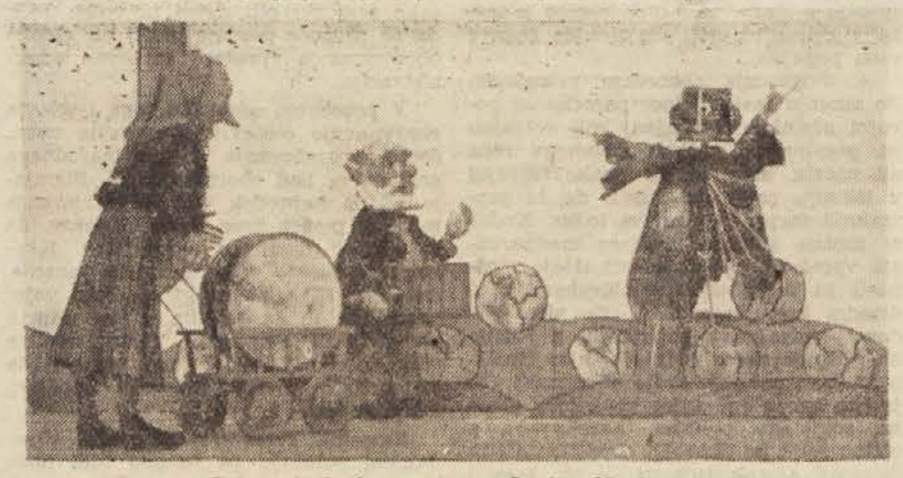

Prizor iz lutkovne igre »Žogica Nogica«

(Nadaljevanje z 10. strani.)

tega gledališča pač ne moremo nadejati česa novega ali celo za slovensko gledališko kulturo pomembnega. Predvsem ta ansambel še daleč ni pokazal toliko odrskega znanja kakor tretji in četrti letnik Akademije. (Upoštevajmo, da igralec brez odrskega znanja še ni prešel meje začetništva, čeprav ni padel v dilentatizem!) V vseh drugih problemih pa, kjer bi pričakovali pozitivnih uspehov že zaradi velikopoteznosti, s katero je bil ustanovljen mestni ansambel, je to gledališče še mnogo mnogo na slabšem kakor ljubljanska Drama. (Tu odštejemo umetniško moč njenega ansambla, ki se z njo ne morejo meriti Mestno gledališče in člani Akademije). Nehomogenost mestnega ansambla je povsem upravičevala točno opazko, ki sem jo slišal v tej zvezi: da so nekateri igralci med eno samo predstavo menjali lepo število vseh mogočih stilov. Enako nehomogenost izpričuje tudi repertoar: Ostrovski: Nevihta, Lesage: Turcaret, Priestley: Prišli so do mesta ter otroška igra K. Brenkove! Tu seveda ni mogoče govoriti o kakšni sanaciji slovenskega gledališča.

Izhod je torej samo v eni rešitvi in pravzaprav ne bi imelo smisla, da bi jo zamudili!

Taras Kermavner

Vsem našim dosedanjim naročnikom

na dnevno in nedeljsko izdajo smo začeli pošiljati tednik. Ustavili smo list samo tistim, ki so odpoved ustno ali pismeno sporočili. — Naročniki, ki še dolgujejo naročnino za nazaj, bodo dobili posebno obvestilo. Vse nove in stare naročnike naprošamo, da se poslužujejo priloženih poštnih položnic ter nakažejo naročnino po možnosti vsaj za tri mesece vnaprej.

UPRAVA »LJUDSKE PRAVICE«

NOVOSTI NAŠEGA KNJIŽNEGA TRGA

SLOVENIJA

Homer: Odiseja. Prevedel Anton Sovre. Ilustracije Marija Preglja. Zbirka »Svetovni klasiki«. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1951. Strani 384.

Slovensko berilo VII. Druga, predelana izdaja. Izdajo sta pripravili Marija Jamar in Erna Muser. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1951. Strani 320.

Lojze Batič: Tkalstvo. Tehnologija mehaničnega tkalstva. Knjižnica za vzgojo strokovnih kadrov 35. Državna založba Slovenije, Ljubljana 1951. Strani 320.

Pavel Kunaver: Pionir v naravi. Ilustrirala Anica Godec in Beno Kunaver. Mladinska knjiga, Ljubljana 1951. Strani 96.

Arthur Luther: Demon. Roman o Ljermontovu. Poslovenil Mile Klopčič. II. izdaja. Slovenski knjižni zavod, Ljubljana 1951. Strani 436.

Mila Kačičeva: Neodposlana pisma. Pesniška zbirka. Risbe Jakoba Savinška. Strani 80.

Nova obzorja, št. 7-8. Izdaja Zveza kulturnih delavcev v Mariboru.

HRVATSKA

Zagrebška »Zora« je izdala klasični **roman Vladislava St. Reymonta »Seljaci«**, ki ga je pri nas že pred vojno izdala Slovenska Matica v štirih knjigah (1929—1931). — Roman, ki je prvič izšel leta 1902, je pomenil v poljski literaturi, ki se je dotlej opajala z junaštvi šlahčičev, pravi prevrat, kajti bil je prvi roman, ki je uvedel poljskega kmeta v svetovno literaturo in z vsem realizmom orisal njegov težavni socialni položaj. — Hijacint Petris je uredil zbirko **»Pesmi« Nikole Poliča** (Mala biblioteka 93), najsubtilnejšega hrvatskega lirika Matoševe generacije. Polič je pesnik, ki beži pred trdim svetom stvarnosti v svoj poglobljeni notranji svet tišine in muzike, samote in sanj, dasi je ob vsej svoji pasivni naturi napisal vrsto občutenih socialnih podob, ponajveč izobčencev iz družb. — Tin Ujević je prevedel pesniško zbirko največjega ameriškega pesnika **Walta Whlimana »Vlati trave«** (Mala biblioteka 80). Pesniška zbirka tega odločnega borca za resnico in pravico je zlasti dandanes (zbirka je izšla že leta 1855) bridko aktualna, ko »ogrožajo škornji agresorjev mnoge travne bilke«. — V »Filmski biblioteki« je izšlo kot četrta knjiga delo o **»Davidu Warku Griffithu«**, utemeljitelju filmske umetnosti kot nove umetnosti svetovnega pomena. Knjiga je pomemben prispevek k zgodovini filmske umetnosti.

Zagrebška »Zora« je nadalje izdala v zbirki *»Djela hrvatskih pisaca« tretjo knjigo izbranih del Augusta Šenoe*, ki vsebuje povesti iz let 1878—1879 »Diogenes« in »Prosjak Luka«. — Znani hrvaški gledališki kritik (v Naprijedu, Republiki itd.) *Ranko Marinković* je izdal v knjigi *»Geste in grimase«* del svojih gledaliških kritik iz tridesetih let pred osvobodilno vojno. Dodana sta še dva daljša eseja o dramski in filmski umetnosti. Ocene so ne le kritika odrske umetniške vrednosti posameznih gledaliških del, marveč predvsem ostra družbena graja mnogih reakcionarnih pojavov našega predvojnega gledališkega življenja ... — *Josip Barković* je izdal za desetletnico vstaje na Hrvatskem tri partizanske novele *»Tri smrti«*. — *Oskar Davičo* je pripravil pesniško zbirko *»Hana«*. Pesmi so bile napisane 1938 na Kopaoniku, kjer se je pesnik skrival pred policijo zaradi komunistične propagande. — V zbirki »Klasično kazalište«, ki je začela izhajati 1947, je med 16 avtorji, kolikor jih je doslej izšlo, *Ivo Vojnović* s svojima najizrazitejšima deloma *»Ekvinokcijo«* in *»Dubrovačka trilogija«* po Držiću in Steriji Popoviću tretji jugoslovanski dramski pisatelj, ki se je uvrstil med najmarkantnejše svetovne dramatike, ki jih namerava založba izdati v petdesetih knjigah.

SRBIJA

Matica srpska v Novem Sadu je izdala knjige: **»Vasa Stajić: »Gradja za kulturnu istoriju Novog Sada«, Balzaca: »Kod mačke koja se lopta«** in **Maeterlincka: »Termiti mravi«.**

Beograjska založba »Rad« je izdala **Bogdana Čipliča »Snaga zemlje«.**

ČRNA GORA

Črnogorska revija Stvaranje prinaša v 4. štev. v prevodu dr. M. Rakočevića Prežihovo delo »Koliko jih je danes« (Naši mejniki), v Zapiskih pa je kratek članek od obletnici Prežihove smrti.

Kulturno-prosvetni savez Črne gore je začel izdajati časopis »Narodna kultura« (urednik Radonja Vešović z uredniškim odborom) Prvi zvezek, trojna številka, prinaša članke, kritike, umetniške priloge ter fotografije in risbe kulturnih spomenikov in folklore). Zanimiva je n. pr. priloga Špičansko kolo s tekstom in notami, analizo in opombami, fotografijo žene v špičanski narodni noši.)

AMERIŠKI KVAKERJI O MIRU

Med organizacijami, ki od njih pričakujemo, da se bodo po svojih zastopnikih na povabilo Nacionalnega komiteja Jugoslavije za ohranitev miru udeležile mednarodnega sestanka miru v Zagrebu, je tudi ameriška organizacija kvakerjev. Ugledni člani te organizacije so lani septembra in oktobra obiskali Jugoslavijo ter poročali o svojih vtisih na sestankih kvakerskih organizacij.*

Nedavno tega je sestavila skupina publicistov, ki pripadajo tej organizaciji, poročilo o zunanji politiki ZDA pod naslovom »Koraki k miru«. Poročilo, ki ga bodo obravnavali na sestankih kvakerskih organizacij, vsebuje analizo ameriške zunanje politike in je zlasti zanimivo zaradi svoje načelnosti, izražene v tem, da kvakerji zelo kritično ocenjujejo politiko nasilja, ki jo zdaj uveljavljajo velesile. Kvakerji se ne ustavljajo niti pred ostro kritiko posameznih zunanjepolitičnih in vojaških ukrepov ameriške vlade. V poročilu je poudarjeno, da se sedanji svet ne more razorožiti brez razvoja Združenih narodov v organizacijo, ki bo uživala zaupanje vseh svojih članov in ki bo lahko opravljala inspekcijske posle. Na drugi strani pa ne more biti učinkovitega razvoja Združenih narodov, dokler ne bodo posamezne nacionalne države prenehale tekmovati v oboroževanju.

Poročilo ima štiri poglavja: 1. Kaj so odločilni cilji ameriškega naroda v mednarodnih vprašanjih? — 2. Ali vodi naša sedanja zunanja politika k tem ciljem? — 3. Zakaj je bila naša politika neuspešna? — 4. Alternativni program.

Že iz teh naslovov vidimo, da je vsebina poročila kritična in da iščejo nekakšna temeljna načela, potrebna za dosego in utrditev miru ter mednarodnega sodelovanja. Objavljamo v izvlečku temeljne teze v poročilu kvakerjev z željo, da bi se v našem tisku razvila diskusija o teh vprašanjih, ki bodo predmet razgovorov na mednarodnem sestanku v Zagrebu.

I

Kvakerji upajo, da je ideja o ameriški nadvladi zdaj popularna kot odgovor na svetovna vprašanja samo med neznatno manjšino in da večina Američanov odkritosrčno odklanja to idejo. Samo na svetu, kjer lahko vsak človek v miru živi, misli in deluje v skladu s svojim človeškim dostojanstvom, moremo tudi mi vsi (t. j. Američani) v osebnem življenju doseči varnost glede na nadvlado države, prisilno vojaško obveznost ali posledice atomskega bombardiranja. Drugače povedano, konec koncev je treba doseči mednarodno sodelovanje tudi zato, da bomo uredili notranjepolitična vprašanja v ZDA. To je ena izmed osnovnih misli v poročilu.

II

V tem poglavju so odgovori na nekaj vprašanj.

Prvo vprašanje: **Ali smo si z dosedanjo politiko pridobili prijateljstvo in zaupanje drugih narodov na vsem svetu?**

V odgovoru je izraženo mnenje, da Amerika pogosto ne zna pogledati resnici v oči: drugi narodi so čedalje bolj neodvisni v nazorih in čedalje manj pripravljeni podrediti se ameriškemu vodstvu. To razpoloženje si je treba razlagati tako, da ZDA po mnenju drugih narodov preveč vlagajo v boj med dvema velesilama in da so bolj zainteresirane za vojaško zmago kakor za splošno blaginjo. Zlasti v Aziji je pripomogla podpora, ki so jo nudile ZDA iz vojaških razlogov Čangkajšku in Francozom v Indokini, da primerjajo ZDA z diskreditiranim zahodnim imperializmom.

Psihologija sile, ki je v ZDA čedalje močnejša, je hud udarec za čustva milijonov ljudi na svetu, ki še niso pozabili na strahote zadnje vojne.

Drugo vprašanje: **Ali naša politika koristi svobodi človeka in blaginji?**

Čeprav bi mnogi Američani želeli, da bi bilo tako, spravlja razvoj militarizma v nevarnost prav tisto svobodo, ki jo namerava braniti. Demokracija more biti poražena, kadar gre za ozko izbiro kakršne koli strpnosti med komunistično diktaturo in vojaško tiranijo.

Razen tega uradni činitelji po mnenju kvakerjev pogosto pozabljajo, da ima sámo vprašanje svobode v raznih delih sveta različen pomen. Dve tretjini človeštva polagata v ta pojem predvsem gospodarsko vsebino. Sedanja politika ZDA pa se ni znala obrniti na narode, ki izražajo svoje misli o blaginji človeštva in svobodi z gospodarskimi termini.

Sedanja politika v ZDA lahko privede konec koncev do tega, da se bodo ZDA spremenile v oboroženo garnizijo, pripominjajo kvakerji. Mar sta v takšni državi možni svoboda in blaginja?

Tretje vprašanje: **Mar more imperialistični razvoj prinesti Ameriki in drugim narodom dovolj varnostnih ukrepov?**

V odgovoru na to vprašanje poudarjajo kvakerji, da nobeno oboroževanje, pa naj prinaša v danem trenutku še tako velike prednosti, nikoli ne more zagotoviti miru, ker vodi k oboroževalni tekmi med velesilami. Kvakerji tudi menijo, da ponovna oborožitev zahodnih držav krepi pozicije sovjetske vlade, ker ustvarja oboroževalni program ugodna tla za razvoj komunizma. »Noben izraz vojaške sile ne more poravnati globokega ideološkega spopada med ruskim komunizmom in zahodno demokracijo. Mi hočemo ubraniti varnost pred hitrim širjenjem ruskega vpliva. Moramo pa razumeti, da je eden glavnih razlogov za to ekspanzijo gospodarski program komunizma. Pravi vzrok spopada je ideološki, idej pa z naboji ni mogoče uničiti. Ideje je treba premagati z uresničenjem boljših idej.« Te besede so značilne za vse poročilo, ker so v neposredni zvezi s trditvijo, da je privedla pozornost, osredotočena na negativne strani sovjetskega režima, do prevelike poenostavitve svetovnih vprašanj. Miru in varnosti ni mogoče doseči brez široke konstruktivne zunanje politike, v kateri ima vojno planiranje podrejeno ne pa prevladujočo vlogo.

III

To poglavje obravnava dosedanje sadove ameriške politike v posameznih delih sveta.

Azija. Ameriška politika v Aziji ni dosegla zgoraj naštetih ciljev ameriškega naroda, ker je postavljala v ospredje strategijo, pri tem pa ni posvečala dovolj pozornosti gospodarski, socialni in politični stvarnosti Azije. To je tembolj čudno, ker bi morali prav Američani zaradi svoje minulosti gojiti tradicionalne simpatije do narodov, ki se bore za nacionalno neodvisnost in za višji življenjski standard. Naj bodo stiki azijskih gibanj s sovjetskim komunizmom kakršni koli, tu gre za gibanja, ki so podobna ameriškemu boju za neodvisnost. Korenine azijske revolucije vidimo že v želji po gospodarskem napredku. Ta vprašanja bi bila na dnevnem redu tudi, ko ne bi bilo ne komunizma ne Sovjetske zveze. Azijska revolucija si je izposodila mnoge dele svoje ideologije od sovjetskega komunizma. V bistvu pa se prav tako razločuje od njega, kakor se življenjski pogoji v Aziji razlikujejo od ruskih.

Ne bi smeli podpirati azijskih vlad, ki so se odtujile svojim narodom in ki so popolnoma korumpirane (nacionalisti na Kitajskem). Takšna politika je voda na mlin prav protiameriškim ekstremistom in zavira napore azijskih politikov, ki si žele zmerno pot. Akcija na Koreji je povečala dvome o ameriških ciljih zlasti zato, ker ZDA niso upoštevale novega nacionalizma komunistične Kitajske. Več pozornosti bi bili morali posvetiti pripombam azijskih in evropskih narodov. Z obravnavanjem strateških vprašanj prezaposleni Američani pa so se odločili za usodni pohod proti mandžurski meji, s čimer je bil kompromitiran prvotni cilj ameriške politike na Koreji. Podobna nevarnost nastaja na Formozi in v Indokini. Celo na Japonskem, kjer so si okupacijske oblasti prizadevale, da bi se razvila demokracija, je nadaljnji napredek ogrožen, ker posvečajo preveliko pozornost povsem vojaškim zadevam. Resna pogajanja s Kitajsko v okviru OZN, pa naj bi Kitajska sprožila še tako kočljiva vprašanja, bi odstranila stalno nevarnost, ki je nastala za OZN zato, ker Kitajska ne sodeluje v tej organizaciji. Če bi bila Azija ustrezno zastopana v OZN, bi bilo mnogo laže kombinirati tehnične in gospodarske vire ZDA in drugih držav za uresničenje širokega programa medsebojne pomoči v Aziji. Tako bi odstranili bedo, ki je stalen vir nemirov.

Evropa. Kvakerji menijo, da imajo največ prakse v obravnavanju evropskih vprašanj, ker so jih pazljivo proučili v zadnjih tridesetih letih. Posebnost evropskega vprašanja je v tem, da se politični in socialni pogoji v evropskih državah močno razločujejo in da še vedno obstaja stoletni antagonizem, ki je treba z njim računati. Evropa hrepeni po miru in mednarodni stabilnosti, da bi se mogla ukvarjati z lastnimi vprašanji. UNRRA in Marshallov načrt sta dala pobudo, da bi si Evropa ob pojemanju nacionalnih pregrad in spopadov gospodarsko opomogla. Tragedija Evrope je v tem, da so se nade zadnja leta zmanjšale zaradi čedalje globljega konflikta med Ameriko in Rusijo. Evropa meni, da njenih želja ne bo moči izpolniti, dokler se ne bodo sporazumele ZDA in Sovjetska zveza. Za Evropo je »vzhodno vprašanje« zelo star problem, ki ga je mogoče obravnavati s pogajanji. Na Evropo ni napravilo nobenega vtisa mnenje ZDA, da je »sila« edini jezik, ki ga Rusija razume. »Čisto strateški razlogi zdaj tako vplivajo na ameriško politiko, da mnogi Evropejci dvomijo o odkritosrčnosti naše izjave, da se bije svetovni boj med svobodo in tiranijo.« Intervencija na strani čisto desničarskega gibanja v Grčiji, čedalje prisrčnejši stiki s fašistično Španijo in prijateljsko približevanje komunistični Jugoslaviji dokazujejo, da so ZDA pripravljene skleniti zvezo s katero koli protisovjetsko državo. Evropejci se torej boje, da tu ne gre za ideološki spopad, marveč za tekmo med dvema velikima vojaškima silama.

Čeprav si je ameriška politika prizadevala doseči enotnost Nemčije, je sprejela tri sklepe, ki so pripomogli k onemogočenju takšne enotnosti. Prvič, ZDA so dale pobudo za ustanovitev zahodnonemške federalne republike. S tem se je izkristalizirala politična razcepljenost, ki je upravičila podoben razvoj v sovjetski coni. Drži, da je to povzročilo odpor Sovjetske zveze, da bi dovolila upostaviti enotno nemško vlado na temelju politične svobode za nemški narod. Videli pa nismo nobenih naporov, da bi podprli poizkuse samih Nemcev, ki žele doseči politično enotnost. Drugič, ZDA so pripomogle h gospodarski razdelitvi Nemčije, ko so vztrajale na gospodarskem razvoju zahodnih con skupaj z Zahodno Evropo. Rezultat je bila podobna akcija v vzhodni coni (načrt Molotova). Strateški razlogi so menda napotili ZDA, da so okrepile gospodarske pregrade sredi Nemčije kot del gospodarskega boja proti Sovjetski zvezi. Tretjič, ZDA so na vso moč delale za oborožitev Zahodne Nemčije, kar je pri Nemcih povečalo strah, da bodo vojaški razlogi podprli politično in gospodarsko razdelitev in da bi utegnili Nemci priti v bodoče v položaj, da bi se morali boriti proti Nemcem na nemških tleh.

Sedanja ameriška politika v Evropi temelji na strahu, da bo Sovjetska zveza napadla Zahodno Evropo. Čeprav nihče ne more predvideti, kaj bo storila Rusija, je očitno, da se strašno boji oborožitve Nemcev. Če upoštevamo možnost, da bi Zahodna Evropa znova vdrla v Rusijo, in če presojamo to vprašanje v luči marksistične doktrine o kapitalistični invaziji, ni izključeno, da v sovjetskih načrtih prevladujejo obrambni nagibi (kar se tiče Rdeče armade). Morda je tvegano obravnavati te načrte v tej luči — pripominjajo kvakerji — toda vsaka politika je tvegana, vsekakor pa je tvegan poskus oborožitve Zahodne Evrope, ker vsebuje nevarnost, da bi Sovjetska zveza začela vojno, zlasti če bi se oboroževala tudi Nemčija. Še več, oborožitev prinaša s seboj novo nevarnost, namreč obubožanje Evrope, ki bi postala tako prikladna tarča za komunistično propagando.

IV

Poglavje o konstruktivnem programu se začenja z nekaterimi splošnimi pripombami, ki se nanašajo na metode pogajanj kot osnovnega sredstva v medsebojnih odnosih narodov. V tem oziru so navedene naslednje osnovne teze:

1. Pogajanja zahtevajo elastičnost. Predvsem se je treba odpovedati mnenju, da bi se mogli uspešno pogajati samo na podlagi sile. Najboljši primer neuspešnosti takšne psihologije je Koreja, kjer se niso hotele pogajati niti ZDA, ko so se čete vrnile na 38. vzporednik, niti niso zahtevali pogajanj Kitajci, ki so lani decembra podili sile OZN.

2. Pogajanja zahtevajo uvidevnost. Mnoga povojna pogajanja niso rodila sadu, ker prihajajo posamezne stranke na konference malone s fantastično vero v nespremenljivost njihovih stališč.

3. Pogajanja zahtevajo tajnost. (Ta trditev je tem zanimivejša, ker ni v skladu z enim izmed temeljnih načel diplomacije OZN — op. prev.) Kvakerji pa menijo, da se udeleženci laže sporazumejo na tajnih zasedanjih, ker lahko popuste brez strahu pred propagando in reakcijo javnega mnenja. V nasprotju s staro tajno diplomacijo je treba v celoti objaviti neposredne sadove vseh pogajanj.

4. Pogajanja zahtevajo vztrajnost. Po mnenju sestavljalcev poročila so povojni udeleženci pogajanj bolj vztrajali na posameznih točkah dnevnega reda ali načrta, niso pa bili enako vztrajni v iskanju novih možnosti, da bi premaknili razpravo z mrtve točke. Kadar ni možna splošna ureditev mednarodnih vprašanj, naj diplomati iščejo možnosti za delne ureditve. Kvakerji med drugim kritizirajo ZDA, da niso bile dovolj vztrajne v pogajanjih z Rusijo na gospodarskem področju, kjer Rusija navadno izpolnjuje svoje obveznosti (to je ena izmed več zmot kvakerjev glede na sovjetsko politiko, narekovana z očitno željo po čimvečji objektivnosti in čimvečji samokritičnosti — op. prev.).

V nadaljevanju poglavja prehajajo kvakerski sestavljalci poročila na temeljno načelo nadaljnjega razvoja mednarodnega sodelovanja, ki ga imenujejo »bistveno vlogo OZN«. V bistvu se ne strinjajo s sedanjo politično prakso OZN, ki po njihovem mnenju daje prednost kolektivnim ukrepom proti državam - krivcem. Dokler bo šlo delo OZN v smeri razvoja in uporabe kolektivnih ukrepov, bo pomen pogajanj enak ničli, ker bo ostala grožnja s silo temeljni instrument za obravnavanje mednarodnih vprašanj. V luči te trditve obravnava poročilo temeljne točke mednarodnih spopadov zadnjega časa.

Koreja. Mnoge vodilne nekomunistične dežele so bile presenečene spričo enostranske akcije ZDA, ki so poslale Sedmo brodovje pred Formozo; toda šele potem, ko so sile OZN prestopile 38. vzporednik in se približale meji Mandžurije, so sklepi ameriškega poveljstva na Koreji odprli članom OZN oči, da so spoznali slabe strani v sistemu policijske kontrole OZN. Neuspeh v poskusu glede pogajanj, ko so sile OZN dosegle 38. vzporednik, provokatorsko približevanje mandžurski meji in surovost, s katero je bilo opravljeno policijsko poslanstvo, vse to je vzbudilo znatne dvome o pravilnosti dogovora, na podlagi katerega je bila sprožena akcija OZN.

Achesonov načrt. Acheson je predložil svoje štiri točke, da bi mogli v bodoče uresničevati kolektivno akcijo ne glede na to, ali je odsoten eden izmed stalnih članov Varnostnega sveta (kakor se je zgodilo lani s Sovjetsko zvezo). Te točke predvidevajo upostavitev sil OZN v posameznih nacionalnih armadah in komiteja za kolektivne ukrepe. Ta program so v glavnem sprejeli ne glede na dvome nekaterih delegatov nekomunističnih držav, ki so čutili, da bo ustvaril ta program nevarnost, da bi večina v OZN pritiskala na manjšino.

Kitajska intervencija na Koreji. V tem odstavku se kvakerji omejujejo na to, da kritizirajo pohod sil OZN proti mandžurski meji in ugotavljajo prepričanje večine delegatov v OZN, da so posegli Kitajci v vojno na Koreji zaradi samoobrambe ne glede na resolucijo o kitajski agresiji.

Pričakovanja v San Franciscu. V trenutku, ko je bila ustanovljena OZN, je mislil svet, da se bodo policijske sile OZN razvijale na razoroženem svetu. Policijske enote kot monopol OZN podrejene sile bi zadostovale, da bi ukrotile sleherno državo, ki bi skušala reševati mednarodna vprašanja z vojaškimi sredstvi. Položaj pa je prav nasproten. Mar ne bi bila najvažnejša funkcija OZN na tako strašno oboroženem svetu, da bi delovala kot agencija za nenehno iskanje možnosti mirne ureditve nesoglasij?

Ustanovna listina OZN je poudarila prav mirno obravnavanje vprašanj kot normalno in prikladno pot za medsebojne odnose med narodi in je celo ustvarila sredstva, s katerimi lahko začne OZN skupno akcijo proti socialnim in gospodarskim ranam kot vzrokom političnih spopadov. V San Franciscu je bila splošna želja, naj bi se vključil v OZN dejansko ves svet. Dejstvo, da velik del sveta, zlasti Kitajska, ni včlanjen v OZN, samo poglablja sedanji spopad. Kvakerji se zavzemajo za to, da bi sprejeli v OZN vse države, ki še niso njene članice.

Sledé predlogi za okrepitev miroljubnih funkcij.

1. Sprejeti vse države, ki še niso včlanjene v OZN, a so pripravljene prevzeti članskо odgovornost.

2. Izogibati se pritisku na druge države, da bi sprejele stališče ZDA (tudi to enostransko postavljanje stvari je menda plod namerne samokritičnosti ameriških kvakerjev — op. prev.).

3. Obnoviti poizkuse za poravnavo v korejskem spopadu s pogajanji in izkoristiti pri tem izkušnje OZN v Indoneziji in Palestini, ki kažejo, da je težko zagotoviti prenehanje sovražnosti, dokler v vojno zapleteni stranki nista prepričani, da bo komisija OZN za posredovanje pazljivo proučila vzroke, ki so ju pritegnili v vojno.

4. Razvijati miroljubne funkcije Varnostnega sveta in Generalne skupščine. V tej točki zahtevajo med drugim, naj bi obnovili pred dvema letoma sprejeto proceduro, namreč da bi se stalni člani Varnostnega sveta sestajali privatno k obravnavanju novih vprašanj in preverjali možnosti, da se doseže skupno gledišče, preden pridejo vprašanja na dnevni red.

Kvakerji se ne strinjajo s tem, da bi krepitev miroljubnih funkcij namesto funkcij kolektivne varnosti pomenila, da se OZN ne more spremeniti v agenturo za sestavljanje in izpolnjevanje svetovnih zakonov in sklepov (Svetovna federacija). Kvakerji menijo, da bodo naslednji ukrepi v tej smeri: krepitev miroljubnih instrumentov OZN, razvoj ukrepov za mednarodno nadzorstvo nad oboroževanjem, uresničevanje ukrepov za zagotovitev človečanskih pravic in razširjanje mednarodnega programa o gospodarskem razvoju. Ti ukrepi bodo tako zelo okrepili ugled in vpliv OZN, da bo mogoče pozneje preiti na globlje obravnavanje vprašanj svetovne administracije.

V posebnem odstavku tega poglavja obravnavajo sestavljalci poročila vprašanje oboroževanja in mednarodnega nadzorstva nad oboroževanjem. Strinjajo se, da napredek v smeri utrjevanja miru ni možen brez novih naporov, da bi dosegli dejansko razorožitev. Kvakerji zavračajo zelo razširjeno mnenje, da so se ZDA po drugi svetovni vojni razorožile in da je bila s tem odprta pot sovjetski ekspanziji. Vestna analiza vseh kategorij oboroževanja pokaže, da je teorija o ameriški razorožitvi povsem neupravičena.

Sovjetski zvezi svet ne zaupa. V sedanjem položaju pa imamo tudi nove elemente, ki zahtevajo od ZDA novih naporov. Med drugim je treba omeniti tole: Sovjetska zveza ima atomsko bombo, torej odpade varnost zaradi monopola atomskega orožja; sovjetski predlogi glede nadzorstva nad atomsko energijo vsebujejo določene koncepcije, da bi se odločili za sistem mednarodnega nadzorstva; nekateri trezni opazovalci so prišli do sklepa, da mednarodno lastništvo in vodstvo atomske proizvodnje — vprašanje, zaradi katerega so se zapletale ZDA s Sovjetsko zvezo v konflikte — ni edino tehnično sredstvo, da bi preprečili uporabo atomske energije v vojne namene; ZDA so pripravljene proučiti vprašanje atomskega orožja in vprašanje navadne oborožitve kot dva dela taistega vprašanja oboroževanja.

Kvakerji menijo, da gre v lanskih predlogih Višinskega za nadzorstvo, ki bi bilo v rokah mednarodnega telesa na podlagi navadne večine in brez uporabe veta; ker pa menijo mnogi znanstveniki, da je mednarodno nadzorstvo možno brez mednarodnega lastništva, so predlogi glede kontrole te vrste vredni proučevanja.

Kritična razlika, ki je v pojmovanju mednarodnega lastništva, ostane. Vse pa kaže, da bi lahko proizvodnjo atomske energije koncentrirali na nekaj majhnih tovarn v raziskovalne namene. Tako bi se znatno povečala učinkovitost kontrole v obliki nadzorstva. Morda bi bila možna popolna kontrola, ki jo zahteva OZN, brez mednarodnega lastništva, s katerim se Rusija ne strinja.

Splošna omejitev oboroževanja in oboroženih sil ni možna zaradi nesoglasja med ZDA in ZSSR: Rusija je proti takšni konvenciji, če ne bi bilo vključeno atomsko orožje. ZDA pa nočejo vključiti v takšen načrt atomskega orožja, dokler to vprašanje ne bo urejeno na gornji način. V poznejših izjavah pa je poudaril Truman, da mora sleherni učinkoviti načrt razorožitve vključevati vse vrste orožja. Na drugi strani je Sovjetska zveza privolila pred petimi leti v mednarodni uradni popis vseh oboroženih sil kot začetek splošne razorožitve. Če bi ti dve naziranji zdaj izkoristili in tako izpopolnili, da bi sprejeli rusko stališče o vključitvi atomskega orožja v splošni načrt z enakimi pogoji kakor drugo orožje, bi mogli doseči sporazum.

V zadnjem delu četrtega poglavja se ukvarjajo sestavljalci poročila z vprašanjem razvoja širokega programa medsebojne gospodarske pomoči. Že v začetku orisa smo poudarili, da je tudi to ena izmed osrednjih točk kvakerskega zunanjepolitičnega programa. Njihovo geslo je: »Pomagati moramo ustvariti pogoje, v katerih bodo mogli narodi sveta skupaj delati, da bodo pomagali sami sebi v boju za hrano in svobodo, pravico in varnost.« V najširšem smislu je vsak učinkovit program gospodarskega razvoja zaostalih držav del socialne revolucije, ki se razvija v svetovnem obsegu. Povsem tehnološko pojmovanje gospodarske pomoči ne zadostuje, če ga ne podpro socialne spremembe. Ves problem je samo v tem, ali bo to vprašanje v posameznih državah urejeno mirno ali z uporabo sile. Svetovni program medsebojne pomoči v okviru OZN bi lahko okrepil in pospešil globoko socialno revolucijo, ki se razvija na svetu, tako da bosta postali oborožitev in nevarnost orožja nepomembni.

Na drugi strani bi dal tak program skupno osnovo, na kateri bi lahko sodelovali v svetovnem obsegu narodi z različnimi socialnimi filozofijami. Seveda ni jasno, ali bo Sovjetska zveza sploh hotela sodelovati. Pa tudi če bi postavila proti temu programu drugačnega, je še vedno tekmovanje v gospodarski pomoči boljše kakor kar koli drugega, kajti v takšnem tekmovanju uspeh ne zahteva uničenja tekmeca.

Naposled, program medsebojne pomoči ne bi pomenil navadnega prenašanja dobrin iz bogatih v revne države. Medsebojna pomoč po mnenju kvakerjev ni proces transfuzije, v katerem ameriški kapital osvaja druge dežele. Pravilno sestavljen program medsebojne pomoči bi pomenil proces sproščanja virov energije in lastnih sil v deželi, ki dobiva pomoč. Prav v tej smeri naj bi se razvijala pomoč nerazvitim deželam po agencijah OZN. Samo sodelovanje mednarodnega osebja, selekcija kadrov in projektov skozi mednarodne kanale, to je skozi OZN, lahko privede do uspeha, kajti tako bo odpadel očitek »imperializem«. Takšen mednarodni program zahteva vzajemen nastop vlad.

Na koncu svoje razlage poudarjajo sestavljalci poročila, da so bili zelo kritični glede sedanje ameriške politike, da pa to ni posledica pomanjkanja ljubezni do domovine, marveč globokega nezaupanja v vojaško silo kot instrument za zagotovitev miru.

* Kvakerji so verska skupnost, ki odklanja duhovništvo, cerkev in verski kult. Organizacija je bila ustanovljena v 17. stol.

Naše naročnike in sodelavce obveščamo:

da sta se uredništvo in uprava »Tovariša« preselila iz dosedanjih prostorov v Knaflijevi ulici 5 v Kopitarjevo ulico (prostori »Ljudske pravice«).

Sedanji naslov uredništva »Tovariša« je Kopitarjeva ulica 6, telefon 52-61 do 52-65, naslov uprave pa Kopitarjeva ulica 2, telefon 36-85. Poštni predal št. 42.

Uredništvo in uprava
ilustrirane revije »Tovariš« — Ljubljana.

TRIGLAV-FILM, LJUBLJANA, RAZPISUJE

NAGRADNI NATEČAJ

za osnutke filmskih scenarijev (sinopsisov) za celovečerne umetniške filme na poljubno temo. V poštev pridejo samo originalna dela. Osnutki naj bodo napisani v obsegu 5—9 tipkanih strani. Iz osnutka mora biti razviden ves zaplet in razvoj zgodbe, kakor tudi karakterji nastopajočih oseb. Dialogi niso potrebni.

Vsa pojasnila v obliki scenarijskega osnutka (sinopsisa) in nagradnega natečaja daje scenarijski odsek Triglav-filma, Ljubljana, Zrinjskega c. 9.

Podeljene bodo tri nagrade in sicer:

1. nagrada v zvesku 15.000 din
2. nagrada v znesku 10.000 din
3. nagrada v znesku 8.000 din

Ostali osnutki, ki bi prišli v poštev za izdelavo scenarija, bodo odkupljeni. — Rok za oddajo osnutkov poteče 30. septembra 1951. Osnutki, na katerih naj bo avtor označen s šifro in s priloženo zaprto kuverto z avtorjevim točnim naslovom, naj se pošljejo na naslov: Triglav-film, Ljubljana, scenarijski odsek, Zrinjskega cesta 9.